

LIDOVÁ ARCHITEKTURA V JIŽNÍCH ČECHÁCH

Jiří Škabrada a kol.

Lidová architektura v jižních Čechách

Lidová architektura v jižních Čechách

Jiří Škabrada a kol.

Jiří Škabrada

Karel Kuča

Ivan Náprstek

Jan Pešta

Roman Tykal

SOVAMM

2021

Kniha vychází s laskavou podporou Ministerstva kultury ČR.

Recenzovali: PhDr. Pavel Bureš a doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

© Společnost pro obnovu vesnice a malého města, z. s., 2021

ISBN 978-80-907440-2-8

ISBN 978-80-907440-1-1 (1. vyd.)

Věnováno památce Svatopluka Voděry.

Obsah

Úvod (Jiří Škabrada)	9
1 Vymezení a základní charakteristika jižních Čech (Karel Kuča)	17
2 Sídlní vývoj jižních Čech (Karel Kuča)	27
2.1 Před sjednocením přemyslovského českého státu.....	28
2.2 Raný středověk.....	29
2.3 Vrcholně středověká přestavba osídlení ve 13. a 14. století	34
2.4 Důsledky husitství a pohusitská doba	46
2.5 Renesanční šlechtický velkostatek 16. století; rybníční soustavy	47
2.6 Bavorská kolonizace Volarska a osídlování Královského hvozdu	51
2.7 Sídlní vývoj od husitských válek do třicetileté války.....	52
2.8 Důsledky třicetileté války	56
2.9 Barokní krajina jižních Čech	59
2.10 Sídlní vývoj v 18. století	63
2.11 Rozdělené dvory	70
2.12 Sídlní vývoj v 1. polovině 19. století	74
2.13 Vývoj od poloviny 19. století do konce druhé světové války	81
2.14 Období komunistické totality	83
2.15 Vývoj po roce 1989.....	85
3 Skladba vesnice (Jiří Škabrada)	87
3.1 Sociální členění zástavby.....	88
3.2 Selské usedlosti.....	102
3.3 Chalupy a domky.....	110
3.4 Židovské domy	130
3.5 Pozice domu v usedlosti.....	141
3.6 Dělení a odsouvání usedlostí	151
4 Konstrukce (Jiří Škabrada)	157
4.1 Dřevěné stěny	158
4.2 Hlína, lepenice a lepenec.....	169
4.3 Stropy.....	192
4.4 Zdivo	201
4.5 Klenby	206
4.6 Schody	216
4.7 Krovy.....	220
4.8 Dveře.....	231
4.9 Okna	242
5 Obytné stavby (Jiří Škabrada)	249
5.1 Dům s patrovou sýpkou	250
5.2 Nejstarší známé domy.....	268
5.3 Roubené domy 17.–18. století.....	290
5.4 Zděné domy 18.–19. století.....	309
5.5 Inovace od 2. poloviny 19. století	335
6 Hospodářské stavby (Jiří Škabrada)	353
6.1 Sýpky (a šíje)	354
6.2 Chlévy	388
6.3 Stodoly a seníky	393
6.4 Kolny	407
6.5 Ohrazení a vjezdy	414

6.6	Kovárny	421
6.7	Mlýny	431
7 Výzdoba průčelí (Jiří Škabrada)		445
7.1	Starší venkovské tradice	446
7.2	Nástup barokních motivů	452
7.3	Vrcholné období selského baroka	463
7.4	Doznívání tradičních forem	486
8 Vývoj poznávání lidové architektury v jižních Čechách (Roman Tykal)		501
9 Principy slušného chování nové stavby na (jiho)české vesnici (Jiří Škabrada)		527
9.1	Problémy přestaveb a nové výstavby na české vesnici	528
9.2	Pravidla slušného chování nové stavby	543
10 Lidová architektura a památková péče (Ivan Náprstek)		553
10.1	Památková péče a její stručný vývoj na našem území	554
10.2	Současný systém památkové péče v praxi	562
10.3	Poznávání a průzkumy	563
10.4	Základní principy péče a obnovy památek lidové architektury	566
11 Územní okruhy lidové architektury (Jan Pešta)		585
11.1	Hlubocká a zbudovská Blata	586
11.2	Blanský les a podhůří	596
11.3	Vodňansko	602
11.4	Písecko	608
11.5	Bechyňsko a Vltavotýnsko	615
11.6	Soběslavsko-veselská Blata	621
11.7	Třeboňská Blata	629
11.8	Jižní Třeboňsko a Vitorazsko	632
11.9	Doudlebsko a Kouty	635
11.10	Střední Pootaví	640
11.11	Volyňsko	645
11.12	Podlesí	651
11.13	Blatensko, Březnicko a Mirovicko	654
11.14	Cunkovský hřbet	660
11.15	Kozácko a Vysočina	665
11.16	Jindřichohradecko a Novobystřicko	671
11.17	Novohradské hory a podhůří	675
11.18	Českokrumlovsko, Vyšebrodsko a Hornoplánsko	677
11.19	Jihovýchodní Šumava	680
11.20	Centrální Šumava	684
		693
Summary		694
Zusammenfassung		696
Prameny a literatura		698
Rejstřík		702
Přílohy		716
Obrazový materiál		721
Použité zkratky		723
Autoři		724

Úvod

Jiří Škabrada

← Barokně tvarovaný klíčový
štítek na vstupních dveřích do
sýpky v usedlosti čp. 8 v Boubíně
u Horažďovic (JŠ 1976).

Myšlenka na inovaci knihy o jihočeské lidové architektuře, původně vydané tehdejšími Jihočeským nakladatelstvím v roce 1986, vzešla z odboru kultury Krajského úřadu Jihočeského kraje a mluvilo se o ní poprvé na konferenci o historických stavebních plánech v českobudějovickém Jihočeském muzeu na jaře 2015. Shodou okolností jsem byl krátce předtím při exkurzi našeho odborného spolku SOVAMM [1] v Zálší na soběslavsko-veselských Blatech požádán o podpis do „staré“ knihy, kde mě docela ohromila cena, za niž byla publikace v antikvariátu zakoupena. Taková situace nepochybně signalizuje poptávku po zasvěcenějších informacích tohoto druhu, což opět souvisí se stále větší snahou alespoň části veřejnosti o poznávání historické architektury a krajiny. Kromě letmého vnějškového vnímání snad k tomuto poznávání patří i jakýsi „vnitřní pohled“ během stále masovějšího rekreačního ubytování na venkově, pro které se logicky vyhledává zejména tradiční prostředí. I proto jsem na nabídku reagoval vcelku pozitivně, byť v té době teprve začínala vrcholit práce na knize o nejstarších venkovských domech ve východních Čechách.

Vrátit se k jihočeskému tématu pro mě ale znamenalo i určitou srdeční záležitost. Moje seznamování s tradiční atmosférou zdejší venkovské architektury a krajiny začalo už v dětských letech na letních táborech zájmových malířských kroužků ve Stráži nad Nežárkou a v Horní Pěně u Jindřichova Hradce. Ještě předtím jsem se s jihočeskou lidovou architekturou vlastně poprvé setkal (už vyzbrojen jednoduchým fotoaparátem) v 7. třídě na školním výletě, směřujícím na Šumavu. Dostali jsme se tehdy – někde v údolí Vydry u Srní – k hranicím vojenského pásma, kde v pusté krajině trčely jako varovně vztyčené prsty mohutné kamenné komíny z trosek zbořených a vypálených šumavských domů.

První trochu systematictější poznávací cesta za historickou architekturou po prvním ročníku studia architektury na ČVUT v Praze (v roce 1964) pak vedla samozřejmě do jižních Čech; z této cesty pochází i nejstarší vrstva již poučeněji pořizovaných snímků, použitých i v této knize. Už v této době se ve mně usadil pocit, že v jižních Čechách je "obloha modřejší a vápno bělejší" než jinde. Stav a atmosféra zdejší tradiční vesnické výstavby byly ale v té době velmi skličující, jak dokládá třeba tehdejší stav dnešní ikonické scenerie se selskobarokními štíty v Zechovicích u Volyně.

Následné seznámení s učitelem a pozdějším kolegou Svatoplukem Voděrou na tehdejší Katedře teorie a vývoje architektury Fakulty stavební ČVUT [2] pak znamenalo další navádění do problematiky jihočeských vesnických staveb, byť se na fakultě letní dokumentační praxe, zaměřené zejména na jižní Čechy, v polovině šedesátých let již nekonaly. Až později jsem nad prvními a současně posledními pracemi předčasně zemřelého vedoucího zmíněné katedry docenta Oldřicha Dostála pochopil, jak blízký mi byl jeho pohled na otevřené problémy, či spíše jak mě Svatopluk Voděra dokázal navést na cestu, kterou spolu začali při novém pohledu na lidovou architekturu prošlapávat.

Nevlídná první polovina sedmdesátých let pro mne pak představovala na fakultě mimořádné „vstřebávací“ období aspirantského studia, ovlivněného kromě Svatopluka

Voděry zejména školitelkou docentkou Miladou Radovou a také archeologem Zdeňkem Smetánkou. Do jižních Čech jsem v té době vyjížděl asi nejvíce, už nejen na „okukování“, ale i cílené sledování nových témat – nejstarších staveb nebo konstrukčních či stavebních motivů, zejména lepenců a šíj. Teprve po vydání velké knihy Václava Mencla o lidové architektuře v roce 1980 se ukázalo, že tento badatel se již dlouho zabýval podobným pohledem zejména na nejstarší stavby. Se Zdeňkem Smetánkou jsme se kromě tehdy ještě obtížného datování nejstarších staveb pokoušeli sledovat i sídelní situace vesnic, především u nejméně poznaného, raně středověkého období (v jižních Čechách Újezdec – Bělčice).

„Normalizační“ odchod z fakulty v roce 1974 pro mne znamenal dlouholeté setkávání s praxí v badatelsky mimořádném prostředí průzkumového střediska O3, pozoruhodného specializovaného projektového ústavu se socialisticky strašlivou zkratkou i názvem – SÚRPMO, tedy Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů. V ateliéru lidové architektury, který až do odchodu do penze vedl architekt Jaroslav Vajdiš, na nás měla vliv zejména jeho pečlivá kresebná i fotografická dokumentační práce. Při tehdejší neutešené situaci řady významných památek jsme měli možnost některé z nich poznat alespoň při tzv. záchranné dokumentaci – tedy před zbořením (viz např. rychtu ve Vitějovicích). Zdejší metodika průzkumové a dokumentační práce nepochybně přispěla k tomu, že jsme se posléze s teď už bývalým kolegou Voděrou vrátili k uspořádání a vydání jihočeského materiálu.

Moje působení v ateliéru lidové architektury SÚRPMO trvalo dvanáct let, do roku 1986. „Stará“ jihočeská kniha nakonec vyšla právě v tomto roce, takže se v ní vedle zmíněných témat nejstarších objektů a archaických regionálních konstrukcí mohly objevit i výsledky práce na zakázkách z jižních Čech, jimiž byl náš ateliér pověřován. Jednalo se zejména o plošné průzkumy, které vyžadovaly dokumentaci a srovnání velkého množství staveb – například na velkém šumavském katastru Stach, nebo v záplavovém území vodní nádrže Hněvkovice na okrese České Budějovice. Průzkumová pozornost se v té době začala zaměřovat i na vesnice s nejvýraznější koncentrací zachovaných historických sta-

[1] SOVAMM – Společnost pro obnovu vesnice a malého města, z. s.

[2] Předtím FAPS – Fakulta architektury a pozemního stavitelství, později Fakulta architektury.

→ Svatopluk Voděra při opravě vlastní chalupy ve Svojkově (KK 1992).

veb, u nichž památková péče začínala připravovat podklady k prohlášení za památkové rezervace či zóny. Takto jsme se věnovali jak blatským či pošumavským „štitovým“ lokalitám, tak vesnicím s archaickými stavbami na Horažďovicu (tedy v okrese Klatovy), kde průzkumy objednávalo tehdejší Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Západočeského kraje v Plzni, a to opět plošné i „vesnicové“ (Břežany). Podobně se historicky jihočeského materiálu týkaly i některé úkoly pro stejnou instituci tehdejšího Středočeského kraje (Drahenice).

Na práci v SÚRPMO navázal v roce 1986 přechod do tehdejšího Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody, do oddělení lidové architektury, archeologických a technických památek. Zde sice bylo možné přípravu prohlášení vesnických památkových rezervací dokončit, ale – jak se po čase ukázalo – bez naděje na legislativní dovršení tohoto procesu. Nad moje mentální síly byla i „pohřební“ agenda upouštění od památkové ochrany v souvislosti s chátřáním, demolicemi či zničujícími úpravami chráněných památek. Přivítal jsem tedy v roce 1989 možnost návratu na Fakultu architektury ČVUT, kde bylo možné se historickému i novému prostředí na venkově věnovat rovněž, včetně pomoci tehdy nadšených studentů. K prohlášení vesnických rezervací konečně mohlo dojít, a v nových podmínkách mohly pokračovat i průzkumové práce k prohlášení památkových

zón, při nichž bylo možné se soustavněji vrátit i do některých lokalit s nejstaršími objekty (Čertyně). [3]

Od zmíněných prvotních impulsů k novému vydání knihy o jihočeské lidové architektuře v roce 2015 a ideálních představ o rychlém zpracování se jako obvykle běh věcí zpomalil. Během dalších dvou let bylo nutné rozmyslet řadu důležitých věcí: především reakci na změny, které se odehrály mezi oběma edicemi jak v autorském kolektivu (Svatopluk Voděra zemřel v roce 2001), tak v poznatcích o historických vesnických stavbách – a v neposlední řadě bylo přirozeně nutné reagovat i na proměny staveb samotných.

Většina zásadních změn v badatelských možnostech i poznatcích byla nesporně pozitivní. Především se zcela mimořádně zjednodušil přístup k mapám stabilního katastru, které jsme až do konce starého režimu chodili s paузákem, tužkou a pastelkami obkreslovat tam, kde se právě tento fond ústředního katastrálního pracoviště nacházel. O dnešních možnostech on-line přístupu včetně operativní možnosti konfrontace záznamů jednotlivých paré těchto map, na nichž je v dnešní knize postaveno velké množství argumentací, se nám dříve mohlo jenom zdát.

Podobně se v posledních desetiletích – zejména díky kolegovi Martinovi Ebelovi – rozvinula práce s archivními stavebními plány, z nichž jsem v původní knize mohl uvést

← Zbytky převážně dřevěných šumavských domů s dominujícími charakteristickými kamennými komíny nad černými kuchyněmi v oblasti Modravy a Srní (JŠ 1959).

→ Tristní stav jednoho z klíčových seskupení selskobarokních štítů v Pošumaví – čp. 8 a 9 v Zechovicích u Volyně – v první polovině 60. let 20. století (JŠ 1964).

[3] V souvislosti s jižními Čechami v tomto období je možné ještě zmínit činnost na usedlosti s tvrzí v Sudkově Dole u Pacova, kde probíhaly letní studentské praxe a začala i tradice odborných kurzů – zejména o lidové architektuře a poznávání historických staveb, ale i specializovaných o historických krovech (s Jiřím Bláhou) a tradiční tesařské práci (Petr Růžička).

jen jakési první vlaštovky. Tyto plány (jeden od barokního architekta P. I. Bayera, druhý „Scheuflerův“ pro typovou výstavbu v mladé dominikální zástavbě, doplněný ještě naší rekonstrukcí typového projektu pro Novou Dlouhou Ves, a třetí, „domácí“ plán z Břežan pro opakování stavby selskobarokního štítu při zvětšení domu) mohly ale již tenkrát alespoň poukázat na celý základní rejstřík situací, k jejichž poznání tyto plány přispívají. [4]

Obdobně postavila naše již tehdy cílené vědomí důležitosti fyzického stáří budov do zcela nového světla dendrochronologie – tedy možnost přesného zjištění roku kácení kmenů použitých ve stavbách pro dřevěné konstrukce. Domnívám se ale, že snaha o přednostní „datování hlavou“, kterou si neseme z „předdendrochronologických“ časů, je velmi důležitá (a je mi docela líto těch badatelů, kteří dnes mohou využít možnost začít přemýšlet až potom, kdy dostanou na stůl příslušná exaktní data).

Existují ale i okolnosti, v nichž se dnešní situace oproti minulosti zhoršila. Na mysli mám především výrazné omezení možnosti vstupů do objektů a téměř skokové zvýšení tempa modernizací starších vesnických staveb. Poznávat staré vesnické domy za socialismu bylo sice v řadě ohledů velmi skličující, ale po rozumné domluvě (při níž bylo potřeba zdůraznit, že nejsme památkáři) se dveře většinou otevřely (pokud se nejen v pohraničí do starých opuštěných statků nevstoupilo prostě volným otvorem). Vzhledem k zanedbávání byt jen základní údržby byl také stav starších budov často velmi „autentický“, s běžnou intimitou pohledu do stavebního vývoje, která je jinak možná jen při rozsáhlých destruktivních sondážích. Změna dnešní situace ale zároveň podtrhuje smysl publikování informací načerpaných za uvedených „příznivějších“ okolností v minulosti – po nás už asi nikdy nikdo lepší přístup do tak velkého počtu venkovských domů nebude mít.

Z práce na aktualizaci starého vydání se nakonec zrodila kniha do značné míry nová. Z původní publikace tak opakujeme jen to, co je stále důležité, resp. v čem se nedosáhlo či nemohlo dosáhnout dalšího pokroku zejména proto, že ne-

pokračovala průzkumová a dokumentační práce. Materiál z původní knihy se také s ohledem na změny v uspořádání někdy používá na jiných místech a v odlišných souvislostech (to se týká třeba nejstarších staveb, které dnes při možnostech exaktního datování už není potřeba podrobovat složitému srovnávacímu studiu). Znovu se samozřejmě snažíme použít maximum původních dokumentačních kreseb, jejichž hodnota je trvalá a stoupající, i černobílých fotografií, často badatelsky intimních a dnes už mnohdy neopakovatelných. Oproti původní edici podstatně více a systematictěji využíváme dokumentační fond z takzvané zaměřovací akce ČAVU, která proběhla v období druhé světové války, uložený v archivu Etnologického ústavu AV ČR.

Zdáleka ne všude jsme ale mohli reagovat na později změněný stav objektů, protože nebylo možné znovu objíždět všechny lokality a stavby. I když se dnes sice dá díky mapovým portálům registrovat zásadní existence staveb i bez cestování, nevíme vždy, zda uváděné starší informace o stavu nálezů ještě platí. Tam, kde je neexistence někdejších staveb nebo jejich výrazná přestavba zjevná, je text převeden do minulého času. Tento odhad ovšem nemusí být vždycky správný.

Protože jsem se v původní edici angažoval v relativně mladém věku a později psal ještě další práce o lidové architektuře a historických konstrukcích, stál jsem při doplňování a novém formulování „svých“ kapitol před problémem možnosti použití mezitím lépe a obsáhleji zpracovaných výkladů. Ty jsem z těchto mladších prací přebíral tam, kde bylo patrné, že jsme něčemu v sedmdesátých letech minulého století, kdy se původní kniha připravovala, ještě příliš dobře nerozuměli – třeba při obecnějším výkladu o vývoji vytápěcího zařízení a osvětlení.

Přínos původní knihy, připravené dvěma architekty, vycházel z tehdy nového pohledu na lidovou architekturu jako součást obecného vývoje stavebního umění. Tento způsob nazírání se od té doby nepochybně dále osvědčoval, protože přinášel a přináší množství nových poznatků i vysvětlení skutečností, které se při odlišném pojetí vysvětlit nedaly. V tomto přístupu se i v nové edici snažíme pokračo-

[4] „Domácím“ plánem je tu míněno to velmi vzácně zachované paré projektu, které zůstávalo stavebníkovi a používalo se při samotné stavební akci.

12

← Jeden z klíčových průzkumů v mezidobí mezi oběma knihami o jihočeské lidové architektuře se týkal stropu obytné místnosti a celého domu v usedlosti čp. 33 v Kunějově u Nové Bystřice. Na snímku Jiří Škabrada, Tomáš Edel, Zuzana Syrová a Jiří Syrový ve světnici pod tehdy ještě existujícím povalovým stropem, který možná ještě pamatoval středověké „jizbové“ stáří této obytné místnosti (JŠ 1989).

vat, jak je zřejmé také ze stále převažujícího zastoupení profese architekta v novém autorském kolektivu.

Při uvedeném pohledu, který při vysvětlování vývoje venkovského stavitelství nutně přináší řadu informací o přebírání stavebních zvyklostí ze sociálně vyššího prostředí, se z vesnické architektury zdánlivě vytrácí přínos těch lidí, pro které a jejichž rukama tato architektura vznikala (zejména když v poslední době do poznání účastníků tohoto procesu ještě přibýly osoby projektantů). Nesmíme ale zapomenout, že i tito odborně školení lidé nezaváhali nikdy ani v nejmenším nad tím, co bylo na vesnických stavbách nejdůležitější – tedy nad typologickým uspořádáním domů i hospodářských staveb.

Tradiční uspořádání bylo vesnickým stavbám vlastní a neotřesitelné do té míry, že občasné pokusy o změnu typologie i zásadního vzhledu vesnických domů – i kdyby se o ně pokusili nejvíce renomovaní architekti – byly okamžitě zapomenuty. Niterný „autorský“ vztah těchto základních principů k vesnickým zemědělcům pak dosvědčuje i to, že k postupnému zániku užívání tradiční typologie vesnické architektury dochází vlastně až ve 20. století, v době opravdu zásadní průmyslové přeměny zemědělského hospodaření.

I v nové edici opět převažuje nikoli encyklopedický a průvodcovský, nýbrž vysvětlující, „učebnicový“ způsob výkladu. Domnívám se, že naše práce bude úspěšná, pokud si čtenáři posléze sami dokážou uvědomit a vysvětlit problémy, s nimiž se setkají při dalším, už samostatném pohledu na starší stavby. I proto uvádíme opakovaně poznávací epizody s podporou co nejjednodušších pomůcek (zejména map stabilního katastru), aby bylo zřejmé, že takto snadné postupy mohou rychle přinášet zajímavé poznatky každému, kdo má o jejich získání zájem a je ochoten a schopen osvojit si abecedu poznávací a průzkumové práce. Budeme rádi, pokud se v tomto smyslu setkáme s odezvou, zejména s upozorněním na další zajímavé objekty.

Vzhledem k poněkud odlišnému, tematicky podrobnějšímu členění nové knihy se informace o různých poznatcích z jednoho objektu mohou ocitnout na více místech. Naopak poznatky u některých staveb, které se dočkaly řádnějšího stavebněhistorického průzkumu, jsou natolik zajímavé ve svém souhrnu, že je uvádíme jako samostatné ilustrační bloky v těch kapitolách, jejichž tématu je zásadní charakteristika takového objektu nejbližší. Tento přístup se týká nejen předvádění jednotlivých staveb, ale i dílčích témat doplňujících výklad v jednotlivých kapitolách. Tyto bloky se od ostatního průběhu kapitoly odlišují šedou barvou postranního pruhu. Jejich autorství nemusí být totožné s autorstvím příslušné kapitoly, je ale v takových případech na začátku bloku uvedeno. Většinou takto „zaskakují“ do dalších kapitol kmenoví spoluautoři publikace (například v mojí kapitole o výzdobě domů Roman Tykal s životopisnou rešerší blatských zedníků Šochů). Početněji jsou obsaženy moje bloky z historie vesnického urbanismu v kapitole Karla Kuči o sídelní historii. Ve dvou případech jsme požádali o materiálové vsuvky i další odborníky – Ivana Mináře u tématu štukové výzdoby domů ve východní, vysočinské části jižních Čech a Daniela Šnejda o katalog lepenců v Hlašovcích.

Jakousi „černou část“ poznávání jihočeské vesnické architektury představuje likvidace objektů, o nichž se už v době jejich zániku vědělo, že patří k nejcennějším stavbám svého druhu, s významem přesahujícím hranice regionu. Symbolem ztrát těchto nenahraditelných památek pro mne donedávna byla budova někdejší rychty čp. 15 ve Vítějovicích u Netolic nebo originál přední roubené části domu v Chalupách (Stachy čp. 101). V nedávné době se k nim bohužel přiřadil i dům usedlosti čp. 1 v Mirkovicích na Velešínsku, o kterém již bylo známo, že jeho roubené jádro s obytnou místností představuje nejstarší známý objekt vesnické architektury v naší zemi. Tyto případy jen potvrzují jeden z důležitých a dnes už asi neřešitelných problémů, souvisejících s péčí o památky lidové architektury v jižních Čechách – absenci výstavby regionálního muzea v přírodě.

V nové struktuře publikace jsme samozřejmě ponechali systém postupu od celku k detailu, počínaje sídelním vývojem s charakteristikou vesnických půdorysů. Tuto část, zpracovanou původně Svatoplukem Voděrou, převzal Karel Kuča – dnes už renomovaný autor s pozoruhodnou schopností uspořádání materiálů právě z oblasti historického urbanismu. Jeho účast má i další výhodu: jako Voděřův zeť má přímou vazbu k jeho pozůstalosti, v níž se část materiálů pro knihu zachovala.

Rozhodně posílit jsem chtěl obecnější část o skladbě vesnice – jejím sociálním rozvrstvení, skladbě usedlostí a „chování“ domů v usedlostech. Toto téma bylo v původní knize poměrně nové a při dalších desetiletích terénní práce se mi zdálo stále důležitější. Za počátek splacení určitého dluhu pokládám i zařazení alespoň obrysových zpráv o vesnickém židovském osídlení. Náplň této stati bylo možné opřít o mimořádnou obrazovou dokumentaci z akce, která zjišťovala rozmístění židovských domů v roce 1727. Převážnou část tohoto materiálu uchovává Národní archiv v Praze. [5]

Jestliže informace o konstrukcích v původní knize teprve „vystrkovaly růžky“, dostalo pak toto téma o něco větší prostor v mé obecnější práci o lidových stavbách, a zejména později v knize, která už byla konstrukcím zasvěcena výhradně, včetně souřadného pohledu na jejich specifické užívání na vesnicích. [6] Podobně jsem konstrukce seřadil i zde – s výjimkou vytápěcích zařízení, jejichž vývojové etapy se staly v jistém směru rozčleňovacím faktorem následující kapitoly o domech.

V původní knize mi trochu vadilo jakési permanentní promíchávání typologické a konstrukční podstaty domů s jejich výzdobou. Pokusil jsem se tedy obě témata výrazněji oddělit a základní časové etapy výkladu o domech opřít právě o vývojové etapy „srdce domu“ – tedy vytápěcího zařízení. Důvodem bylo i to, že vědomosti o této klíčové části porozumění vesnickým stavbám jsou obecně špatné.

Podobně, ještě o něco výrazněji oproti původní knize, je ve zvláštní kapitole věnována pozornost hospodářským stavbám. V následující kapitole o výzdobě pak tvoří pomyslnou červenou nit téma „selskobarokních“ štítů, z nichž se nesporně dnes stal motiv charakterizující specifčnost jihočeského tradičního vesnického prostředí i v širším, až

[5] NA – Sběrka map a plánů, Židovské osídlení 1727.

[6] J. Škabrada, Lidové stavby, 1999 a 2003; J. Škabrada, Konstrukce historických staveb, 2003 a 2007.

← Autorské podepisování na dvoře usedlosti čp. 5 v Zálší při jihočeské exkurzi spolku SOVAMM v roce 2015 – jeden z impulsů pro novelizaci knihy o jihočeské lidové lidové architektuře (Zuzana Syrová-Anýžová 2015).

nadnárodním pohledu. Myslím si ovšem, že i díky novým informacím zejména o vztazích tehdejších stavebníků, projektantů, stavebních úřadů a stavitelů či zedníků začíná již být pohled na toto téma realisticky věcný.

O spolupráci na přehledu starších badatelských a dokumentačních snah v regionu jsem požádal Romana Tykala, o němž je známo, že jeho vědomosti o tom, „co, kdo, kdy a jak“ v souvislosti s lidovou architekturou učinil, jsou vpravdě neuvěřitelné. Jeho preciznost a šířka záběru bude čtenářům patrná i tam, kde vstupuje svými bloky do dalších témat – třeba u zmíněných životopisných sond do osobností známějších blatských zedníků nebo u doložení skladby obyvatel schwarzenberských vesnic, stavěných pro „plaveckou“ obsluhu dopravy šumavského dřeva do vnitrozemí.

Na podobně umístěné téma v původní knize navazuje i závěrečná kapitola o památkové péči. Nejedná se v ní jen o informace kolem způsobu „úřadování“ příslušných institucí, ale zejména o vysvětlení procesu poznávání pro majitele objektů i další zájemce o historickou architekturu, včetně motivace jejich vlastního přístupu k získávání poznatků a kontaktů s odborníky. Kdyby takováto spolupráce fungovala lépe, mohla být i tato kniha na poznatky daleko bohatší.

Dotyčné kapitoly se ujal mladý kolega Ivan Náprstek (někdejší student z mého pozdějšího působení na Univerzitě Pardubice) z již zmíněného krajského pracoviště, které s myšlenkou na novou edici přišlo. Ivan fungoval také v úloze koordinátora průběžných kontaktů zejména v počáteční fázi přípravy publikace. Stál rovněž o to, aby tato část knihy obsahovala pasáž o mém oblíbeném tématu „slušného chování“ nové stavby na české vesnici, z níž se nakonec stala samostatná kapitola.

Nový autorský kolektiv se shodl na tom, že publikace má mít odborný charakter, a bude tudíž vybavena poznámkovým aparátem pro poctivě uvádění návaznosti na jiné práce i nutnými odkazy na původ velkého množství použitých reprodukcí různých archivních materiálů. Co se týče obvyklé-

ho problému s poznámkami („kam a jaké“), rozhodli jsme se pro bezprostřední vztah k textu (tj. poznámka na téže stránce), ale ve stručné podobě. Plné znění všech zdrojů uvádíme v závěrečném soupisu pramenů a literatury. Podobné zkratkové řešení jsme zvolili rovněž v popiskách ilustrací u vícekrát opakovaných zdrojů, resp. institucí, které dnes tyto materiály spravují. Zkráceně, bez inventárních čísel a signatur uvádíme rovněž odkazy na ty archivní materiály, které jsou už dnes dostupné on-line (např. stavební plány, které už zveřejnil SOA v Třeboni).

Nejčastějším případem tohoto druhu jsou mapy stabilního katastru, jejichž využití je již dnes – díky digitalizaci a zveřejnění – běžné v míře, jakou jsme si dříve nedokázali představit. Protože se dnes při webovém vyhledávání už neuvžívají archivní kódy jednotlivých katastrálních území, neuvádíme je ani my. U jednotlivých paré map stabilního katastru tedy platí automatická příslušnost: u všech císařských otisků a originálů těchto map jde o Ústřední archiv zeměměřictví a katastru (ÚAZK) v Praze, u indikačních skic a písemných operátů z území Čech o Národní archiv (NA) v Praze. Podrobný odkaz včetně čísla složky v Národním archivu je vždy uveden jen u citací z písemných operátů stabilního a také josefského katastru, které zveřejněny nejsou a jejichž uvedení je zpravidla spojeno s vlastním studiem a reprodukcí uvedeného materiálu.

U fotografií, kterých je velký počet a svůj význam u nich má i rok pořízení a autorství, zařazujeme vždy oba tyto údaje na konci popisky. U většiny fotografií pořízených členy základního autorského kolektivu se tak děje zkráceně iniciálami, u dalších autorů uvedením celého jména. U mnohokrát opakovaných pojmů používáme jejich zkratky, vysvětlené v seznamu na konci knihy.

Pokud nejsou u starších kreseb, použitých v původní knize, známy podrobnosti jejich autorského provedení, uvádíme jako původ dokumentační práci (studentů a pedagogů) FAPS, pořizovanou z větší části ve druhé polovině padesátých let 20. století. Tam, kde v současné edici není u kreseb

autor a rok pořízení uveden, je jejich zhotovitelem Jiří Škabrada. V těchto případech se zpravidla jedná o dokumentace staveb, jejichž terénní náčrtů vznikaly při práci na zakázkách SÚRPMO, většinou na Horažďovicku při inventarizaci lidové architektury v okrese Klatovy ve druhé polovině sedmdesátých let pro již zmiňované tehdejší KSSPPOP v Plzni.

S bohatým a různorodým obrazovým materiálem je dnes možné zacházet podstatně operativněji než v původní edici, kde musely být fotografie soustředěny do ucelených bloků, čímž se odtrhávaly od souvisejících kreseb i od textu. Dnešní situace je podstatně komfortnější: umožňuje sdružování všech typů ilustrací, a to včetně barevných reprodukcí a historických mapových podkladů. V několika případech jsme ale jako nostalgickou vzpomínku na tehdejší omezené možnosti práce s těmito mapami znovu použili ukázky z jejich starého ručního překreslování.

V územním rozsahu jihočeského regionu se snažíme respektovat hranice, které vymezil Karel Kuča ze zeměpisného a historického hlediska. Z původní knihy tedy ubývá materiál, který tyto hranice přesahoval zejména při rozpoznávání a srovnávání nejstarších objektů. Tyto poznatky jsou ale dnes už do té míry obvyklé a zažité, že takové ochuzení nepředstavuje výraznější problém. Nadále používáme materiál ze zaniklé středověké vesnice Pfaffenschlag u Slavonic, tedy z části území novodobého okresu Jindřichův Hradec, která historicky leží na moravské straně někdejší zemské hranice. Tento přesah ale není velký a zdejší objekty s jihočeským materiálem – zejména s archaickým typem domů s patrovou sýpkou – velmi těsně souvisejí.

Neděláme si rozhodně nárok na úplnost materiálu, o který svůj výklad opíráme. Badatelský přístup do objektů je stále obtížnější, a také ubývají sporadicky využívané a neudržované stavby, na kterých se jejich stáří a stavebněhistorické zajímavosti poznávaly nejlépe. Budeme proto vděční, dočkáme-li se od čtenářů i zpětného ohlasu – upozornění na další zajímavé nálezy (šíje, lepenice, krovky „na kobylu“, točnicové dveře, krbečky, žebříkové schody v krovech, nebo dokonce zbytky dřevěných komínů), včetně již neopakovatelných dokumentací, které třeba stačili pořádit při opravách nebo demolcích staveb (jako jsou vzácné záběry odkrytých lepenců). Pro autory bude takováto odezva představovat rovněž zadostiučinění – doklad, že jejich dlouholetá práce nebyla zbytečná.

Poděkování

Děkujeme především Odboru kultury a památkové péče Krajského úřadu Jihočeského kraje v Českých Budějovicích za iniciativu k novému zpracování publikace. Naše poděkování patří zejména institucím, jež spravují archivní materiály, umožnily jejich publikování a také pomohly s jejich reprodukcí. Kromě již zmíněných – Národního archivu v Praze a Ústředního archivu zeměměřictví a katastru v Praze – děkujeme jihočeským archivům, které uchovávají regionální historické mapové a stavební plány: Státnímu oblastnímu archivu v Třeboni, resp. jeho oddělením v Třeboni, Českém Krumlově a Jindřichově Hradci, a také Státnímu okres-

nímu archivu České Budějovice, Jindřichův Hradec, Písek, Prachovice, Strakonice a Tábor. Za ochotu a spolupráci děkujeme i řadě muzeí, zejména Jihočeskému muzeu v Českých Budějovicích. Archivu Etnologického ústavu AV ČR a osobně PhDr. Kateřině Sedlické děkujeme za laskavé zpřístupnění jihočeské části dokumentační akce ČAVU z období druhé světové války i za pomoc s reprodukováním dokumentů. Zároveň jsme i dalším osobám: PhDr. Zuzaně Čermákové, Ph.D., z pobočky Husitského muzea v Táboře – Blatského muzea v Soběslavi a Veselí nad Lužnicí, Ing. Jiřímu Dluhošovi v souvislosti s materiálem z Novobystřicka a Ing. arch. Petrovi Doštalovi za ukázky dokumentací z jihočeských terénních průzkumů FAPS v padesátých letech 20. století z rodičovské pozůstalosti.

Jiří Škabrada, 9. ledna 2019

Dodatek (únor 2021)

Zamýšlený termín dokončení knihy a její domluvené vydání v nakladatelství Argo v roce 2019 se nakonec protáhlo do roku 2020 zejména tím, že se náročnost tématu a koordinace spolupracovníků ukázaly náročnější, než jsme původně předpokládali. Do hry pak navíc vstoupily problémy s koronavirovou pandemií, kvůli kterým knihu nakladatelství Argo ze svého edičního plánu na jaře 2020 vyřadilo. Hledání nového vydavatele se ukázalo jako obtížné. Této roli jsme se nakonec ujali vlastně sami tím, že ji převzal spolek SOVAMM, v němž fungují téměř všichni spoluautoři.

Závěr práce také paradoxně prodlužovala odborná vyprávění členů autorského kolektivu, kteří se někdy obtížně srovnávali s předpokládanou délkou a způsobem podání svých statí. Důsledkem této situace bylo krácení prvních dvou kapitol Karla Kuči a zařazení přehledné „průvodcovské“ kapitoly Jana Pešty jako netištěné části na CD, které obsahuje rovněž kompletní digitalizovaný scan staré knihy. Ne vždy jako výhoda se rovněž ukázala skutečnost, že náš spolek sdružuje odborníky na téměř kterékoli specifické téma, o kterém kniha pojednává. [7] Vynikající se ale ukázala pomoc, kterou naši členové poskytli při redakčním a logistickém zajištění závěru vydavatelské práce – Jiří Syrový, Zuzana Čermáková a zejména Karel Kuča v revizi názvů lokalit a přípravě místního rejstříku, a Radim Urbánek v komunikaci s tiskárnou. Mimořádné poděkování náleží Zuzaně Syrové-Anýžové, která se (po úspěšné premiéře v předešlé velké knize o nejstarších domech ve východních Čechách) zhostila vzhledem k charakteru knihy extrémně obtížné úlohy její grafické úpravy.

[7] Odbýt krátce třeba podobnosti volarského domu s domem v Alpách tváří v tvář Zuzaně a Jiřímu Syrovým nebo „ošidit“ výklad o mlýnech před Radimem Urbánkem nebylo jednoduché.

Kapitola prvá

Vymezení a základní charakteristika jižních Čech

Karel Kuča

Jižní Čechy jako historická, umělecká a geografická oblast nejsou totožné s bývalým jihočeským krajem, který jako správní jednotka existoval v letech 1960–1990, ač byl, do značné míry paradoxně, první větší správní jednotkou, která se alespoň ve velmi hrubých rysech s jihočeskou oblastí shodovala. Nynější Jihočeský kraj, existující od roku 2000, je oproti tomu menší, protože okres Pelhřimov připadl Kraji Vysočina.

Nikdy v minulosti neexistovala jediná územně správní jednotka zahrnující celé jižní Čechy a pouze je. Výjimku částečně tvořila jen středověká církevní organizace, která v rámci děkanátů prácheňského, bozeňského, volyňského, doulebského, bechyňského, vltavského a chýnovského tvořila „jihočeské“ arcijáhensství, sídlící v Bechyni. Ani zde však nebyla shoda úplná, neboť například Vltavsko, ležící severně od Cunkovského hřbetu, za součást jižních Čech nepovažujeme, ačkoli zde, především díky působení Rožmberků, určité styčné rysy existují. Také bozeňský děkanát severní pomezí jižních Čech značně přesahoval. Českobudějovická diecéze, vzniklá roku 1785, nezahrnovala jen území jižních Čech, ale rovněž Čechy jihozápadní. Teprve od roku 1993 se díky vyčlenění nové Plzeňské diecéze v zásadě kryje s jižními Čechami.

Do roku 1848 území jižních Čech tvořily tři kraje: Budějovický, Táborský a Prácheňský. Tato územní struktura existovala pouze zhruba sto let (1751–1848). Přibližně od 15. století až do roku 1751 sice tvořily jižní Čechy jen kraje Bechyňský a Prácheňský, pozdější tři kraje však vznikly pouhým rozdělením velkého kraje Bechyňského na díl Budějovický a Táborský, čímž bylo dosaženo rovnoměrné velikosti území, obdobně jako u některých jiných českých krajů. V této knize jsou jižní Čechy obecně chápány jako souhrn těchto dvou (tří) historických jihočeských krajů. V detailnějším pohledu jsou pak vnější hranice stanoveny především s přihlédnutím k nejstaršímu známému stavu, který zachycuje Berní rula (1654). Vzájemné hranice tří jihočeských krajů vycházejí ze stavu zachyceného v Tereziánském katastru (1757). Přitom je zřejmé, že detaily vedení hranice, v některých případech ale i příslušnost menších regionů, mohou být sporné. Problém spočívá v tom, že i během relativně krátkého stoletého období (1751–1848) se průběh hranic krajů jak uvnitř jižních Čech, tak vně v dílčí míře měnil. Bylo to dáno tím, že historické kraje neměly na rozdíl od krajů novodobých pevné hranice. To bylo důsledkem logické snahy nedělit jedno feudální panství (statek) jako základní územně správní jednotku do dvou či více krajů. Protože jednotlivá panství měnila ve větší nebo menší míře svůj rozsah někdy i velmi často, posouvaly se také hranice krajů, i když ne zásadně, neboť příslušnost sídla panství k určitému kraji byla víceméně stabilní. Přesto například i velké hlubocké panství bylo v době Berní ruly (1654) prácheňské, ale v době Tereziánského katastru (1757) již budějovické. Zde je třeba upozornit, že Prácheňsko se zmenšovalo i před 17. stoletím, neboť původně k němu patřilo i okolí Příbrami, celý Královský hvozd, a východní hranicí mu byla v podstatě až Vltava, a to i na jih od Českých Budějovic. Nezanedbatelné změny nastaly též od poloviny 18. století do roku 1848, kdy Prácheňsko ztratilo okolí Čachrova, Kolince a Stříbrných Hor ve prospěch Klatovského kra-

je a uvnitř jižních Čech došlo například k přeřazení širokého okolí Soběslavi z Táborska do Budějovicka.

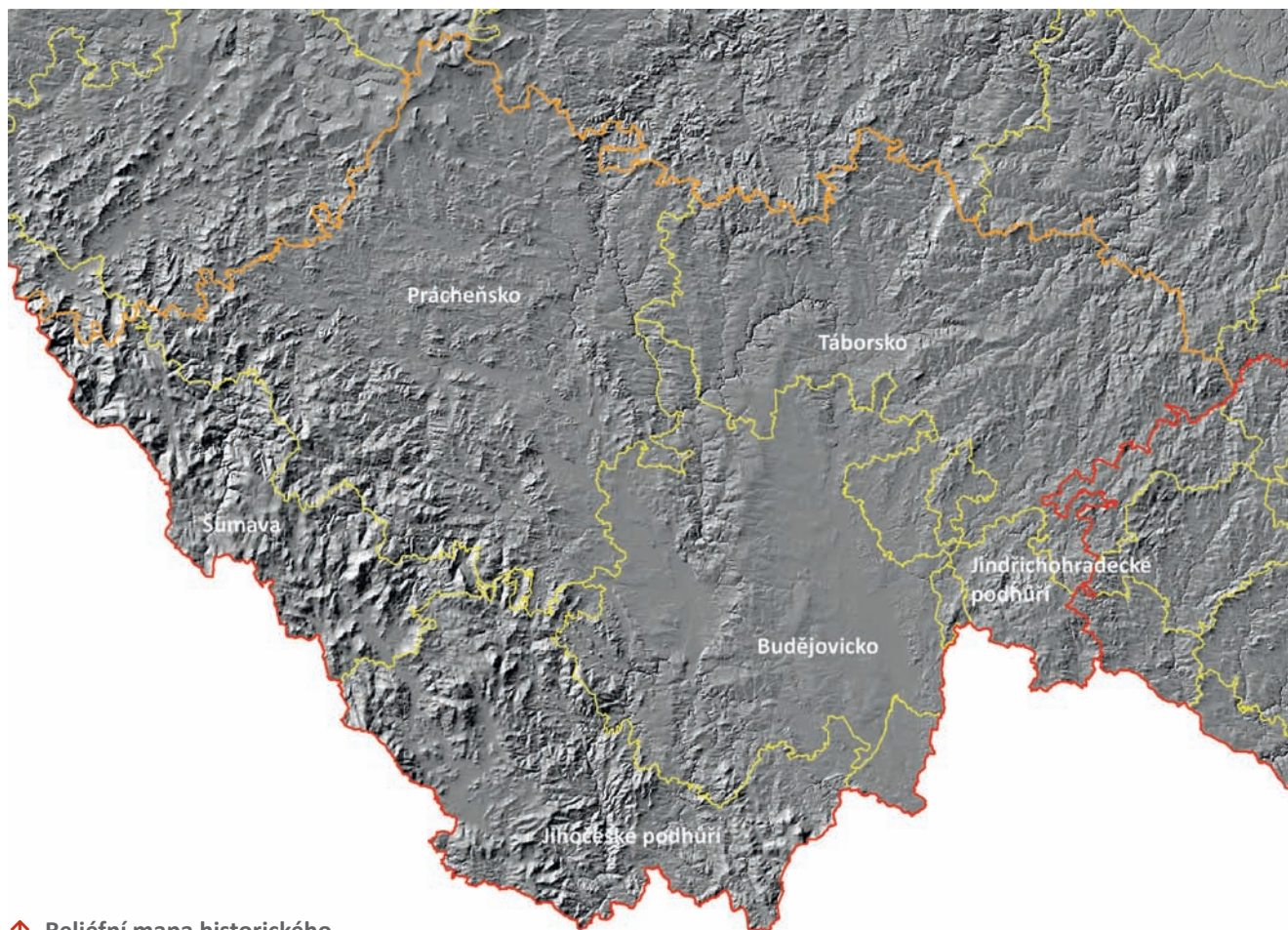
Chceme-li proto dospět k co nejobektivnějšímu vymezení, je nezbytné zdůvodnit a rozebrat možnost vymezení jižních Čech jako celku i bez ohledu na správní hranice. Obtížnost takového úkolu ovšem vyplývá z toho, že územní vymezení jižních Čech může být provedeno z několika sice souvisejících, přesto však ne zcela souhrnných hledisek.

Prvním a v jistém smyslu základním hlediskem je hledisko fyzickogeografické. Pomineme-li regionalizace, členění například na základě geologických charakteristik a v podstatě i horopisných soustav (tj. geomorfologických celků), případně z dalších specializovaných hledisek, která podmiňují historický vývoj a regionalizaci jen v dílčí míře, zůstávají jako rozhodující dva aspekty, jež nejsou, přesněji řečeno nemusejí být zcela totožné. Je to jednak terénní vymezení, tj. existence výraznějších terénních (horských či nižších) předělů oproti sousedním oblastem, a dále vodopis, tzn. hledisko rozsahu určujících povodí a jejich rozvodí. Ačkoli se zdá, že obě tato hlediska jsou stejná, vždy tomu tak nemusí být. Příkladem z jihočeského sousedství jsou např. Brdy ve vztahu k Příbramsku, resp. k povodí Litavky. V jižních Čechách nicméně obě tato hlediska vystupují ve vzácné shodě (až na detaily) a navíc jako velmi výrazná, prakticky určující.

Z vodopisného hlediska jsou jižní Čechy samostatným, vůči všem sousedním oblastem nezávislým celkem. Tvoří je povodí horní a částečně i střední Vltavy, kam spadá i povodí Otavy, Lužnice a Nežárky, Malše, Stropnice a Skalice s Lomnicí. Pokud bychom vodopisné hledisko přijali jako jediné, zůstalo by vně jižních Čech několik menších regionů při okrajích dvou historických jihočeských krajů. Jednak je to okolí Kotouně u Kasejovic na západě, ale rovněž Mladovožicko s Miličínskem na severu, a především celé Pacovsko a Pelhřimovsko na severovýchodě.

Sledujeme-li i úsek vymezení jižních Čech daný státní hranicí vůči Rakousku a Německu, dojdeme až na jedinou výjimku k obdobnému výsledku: Hranice povodí horní Vltavy je se *státní hranicí* téměř totožná. K povodí Dunaje patří na českém území jen relativně malá enkláva jižně od Vítkova hrádku za Lipenskou přehradou (v minulosti navazující na rakouské rožmberské panství Haslach). Přesahy povodí horní Vltavy na bavorskou a rakouskou stranu jsou četnější, rovněž však nevýznamné: Železnorudská kotlina, prameniště Studené Vltavy v šumavské hornatině kolem Haidmühle při Novém Údolí, pramenná oblast Větší Vltavice jihovýchodně od Vyššího Brodu (Reichenthal) a jižní strana nejhořejšího údolí a povodí Malše (včetně prameniště) od Sandlu a Windhaagu po Leopoldschlag a již české Dolní Dvořiště. Zde je třeba upozornit, že zemská hranice na Šumavě byla definitivně vytyčena až v 18. století.

Výrazný nesoulad státní hranice s rozvodím nastává v povodí horní Lužnice. Toto území, historické Vitorazsko, ovšem v raném středověku patřilo k (jižním) Čechám a teprve ve 12. a 13. století bylo z větší části ztraceno ve prospěch Dolních Rakous. V tomto sektoru byla v rámci jižních Čech zemská hranice nejvíce proměnlivá – mj. i právě díky nevýraznosti předělu povodí Lužnice proti povodí Dunaje

↑ Reliéfni mapa historického vymezení jižních Čech a jejich oblastí (KK 2019, CZ_RETRO, mapový podklad ČÚZK).

(Kamp, Thaya). Po první světové válce bylo k Československu (k soudním okresům Třeboň a Nové Hradky) připojeno ze ztracené části Vitorazska jen několik vsí severozápadně od Gmündu (Halámky, Krabonoš, Kunšach, Dvory nad Lužnicí, Nakolice, Nová Ves nad Lužnicí, Obora, Trpnouze, Tuš, Vyšné, Rapšach) a nádražní předměstí Gmündu včetně České Cejle, Josefka a novodobé části Dolních Velenic, jejichž spojením vzniklo nové město České Velenice – vše s většinou českého obyvatelstva. Nicméně je zřejmé, že i ve Vitorazsku mělo původně rozvodí vymezující roli pro ohraničení jihočeské oblasti a pouze v důsledku specifického historického vývoje ji ztratilo.

Nelogičnost takto vzniklé situace dokresluje i skutečnost, že oblast Nové Bystřice je říčkou Dračicí (Kastenitzer Bach, Reißbach) odvodňována sice do Lužnice, ale přes rakouské Vitorazsko, a další říčka, dříve zvaná Hostice (dnes Koštěnický potok), tekoucí z okolí Číměře, se na svém toku směrem k Chlumu u Třeboně dotýká státní hranice. Složitost zdejší situace dovršuje okolí Starého Města pod Landštejnem, odvodňované do rakouské Dyje (Thaya), přitom však od povodí Moravské Dyje na Slavonicku oddělené výrazným terénním předělem. Na Landštejnsku tedy naopak převážil český mocenský vliv.

Ta část ohraničení jižních Čech, která je totožná se státní hranicí, ovšem nemá pro náš problém praktický význam a je bez ohledu na částečně proměnlivý historický vývoj jednoznačně vymezená. Podobně to musí platit o souběhu hranic jižních Čech se *zemskou hranicí česko-moravskou*, která je dlouhodobě stabilizovaná (před 17. stoletím se měnila ve prospěch Čech) a reálně existovala do roku 1948. Přestože je to ve větším či menším rozporu s modelací terénu a příslušností k povodí zejména Nežárky a Jihlavy, je nutno pro vymezení jižních Čech průběh zemské hranice respektovat, včetně v podstatě nelogických moravských výběžků kolem Popelína, České (dříve Německé) Olešné a Studené. Ostatně, rovněž další průběh česko-moravské hranice v podstatě řečištěm Jihlavy je v rozporu s modelací terénu.

Doplňme-li vodopisné vymezení hlediskem utváření terénu, tj. existencí terénních předělů, dospíváme k ohraničení víceméně obdobnému. V okolí Čachrova a Velhartic nejde o princip skutečného předělu, ale o hranici této vysoko položené šumavské oblasti vůči prudce sníženým okrajům Klatovské kotliny (odvodňované již do Úhlavy, resp. Beřounky). Zde je tedy shoda s vodopisným rozmezím. Pouze ve výše zmíněném úseku kolem Kotouně u Kasejovic nesusouhlasí průběh rozvodí Otavy a Úslavy s linií výrazného

rozdělujícího vyvýšeného pásma mezi Kasejovicemi a Nepomukem, tvořícího spojnici Šumavy a Brd. Hranice jižních Čech se zde logicky musí posunout až na tento předěl, tedy na úkor malé části povodí západočeské Úslavy.

Nikde jinde již rozpor vodopisného a terénního vymezení jihočeské oblasti nenastává. Rozdílná je pouze míra výraznosti terénních předělů rozvodí. Největší je v Brdech a na Cunkovském hřbetu (mezi Jistebnickem a Sedlčanskem), značně menší na Pelhřimovsku a Pacovsku vůči Vysočině, malá je i mezi povodím Skalice na Břežnicku oproti Příbramsku. Nejméně výrazné je rozvodí, které odděluje Mladovožicko od Vlašimska. Není divu, že právě tyto úseky mohou být jako hranice jižních Čech sporné.

Jihočeské území jako celek dělíme do tří oblastí: Budějovicka, Táborska a Prácheňska. Ty pokrývají „vnitrozemskou“ část jižních Čech s tradičním českým osídlením. Pohraniční části všech tří historických krajů se odlišují jak geomorfologií, protože jde o součást českých pohraničních hor, tak tím, že zde až do roku 1945 zcela převažovalo německojazyčné obyvatelstvo, jehož venkovská tradiční stavební kultura se dost podstatně odlišovala od české. V rámci Prácheňska tedy jako oblast vyčleňujeme Šumavu, v rámci Budějovicka Jihočeské podhůří a v rámci Táborska Jindřichohradecské podhůří.

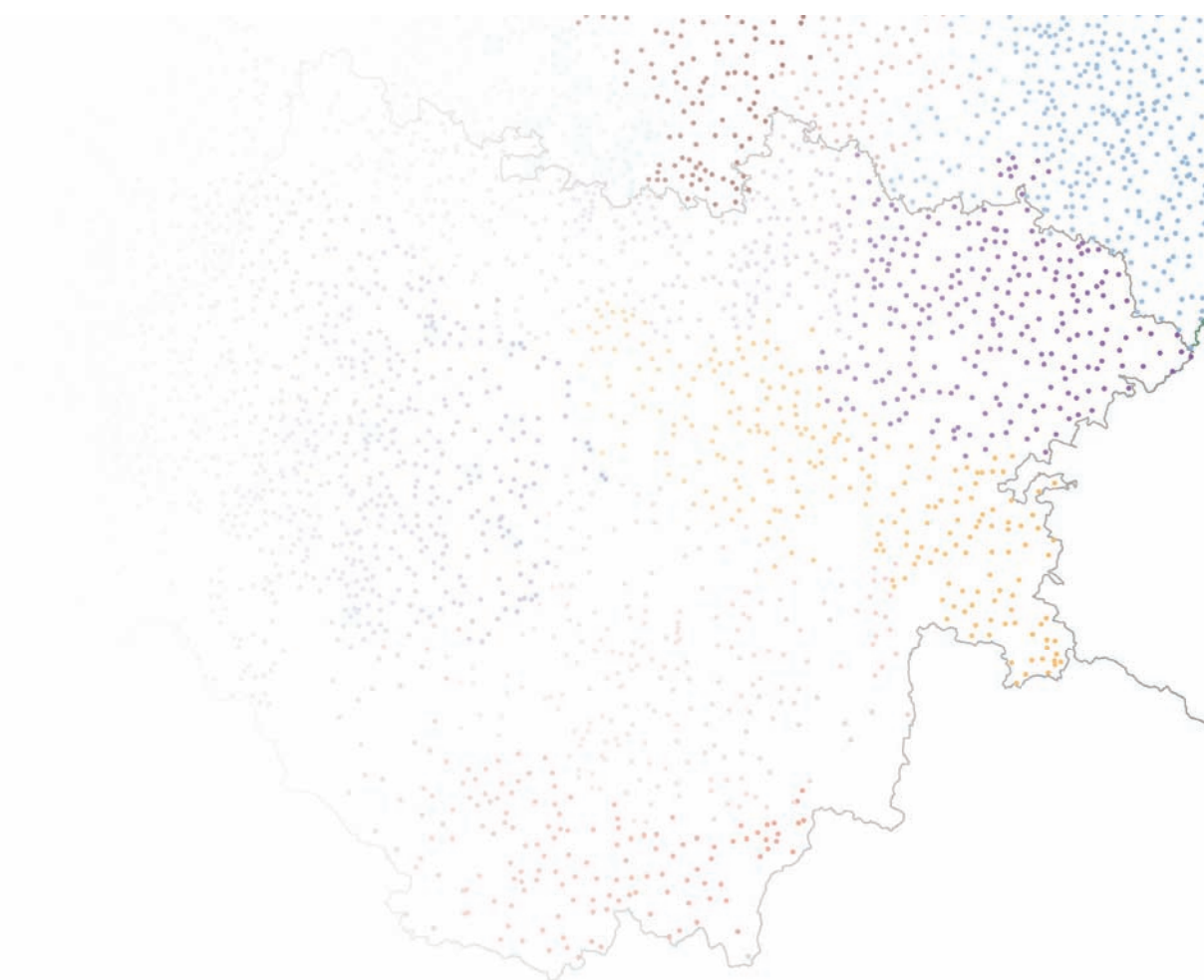
Jižní Čechy tvoří v rámci Čech svébytnou oblast, která se v řadě ohledů odlišuje od ostatního českého území. Toto specifické postavení jižních Čech podmínila a ovlivnila celá řada faktorů. Jedním z nejvýraznějších činitelů byla ovšem sama geografická poloha a tvárnost jižních Čech. Je-li totiž celá česká kotlina geograficky ojedinělým celkem, přirozeně vymezeným po celém svém obvodu pohraničními horami a vrchovinami, v jejím rámci existuje několik neméně výrazných a analogicky formovaných regionů. Největším z těchto celků, vykazujícím obdobnou vnitřní spojitost jako celý český prostor, jsou právě jižní Čechy, které tak byly předurčeny, aby se (částečně spolu se západočeskou kotlinou) staly určitou protiváhou centrální české polabské oblasti sahající v nejzazších mezích od Kadaně po Litomyšl. Dokonce i v rámci celé střední Evropy je jen málo regionů tohoto velikostního řádu, které by byly tak výrazně vymezeny právě terénními předěly a rozvodími.

Modelace terénu a přírodní podmínky jižních Čech se ovšem od situace v polabské a v podstatě i v západočeské oblasti dost výrazně lišily. Bez objasnění těchto rozdílů bychom jen těžko pochopili celkový vnitřní vývoj jižních Čech, zvláště v raném středověku. Jižní Čechy mají – tak jako každá oblast charakteru kotliny vymezené po obvodu terénními předěly – třístupňovou strukturu terénního reliéfu: centrálně položenou nížinnou část (v jižních Čechách v rozmezí nadmořské výšky 300–500 m n. m.) přiléhající oblasti pahorkatin (500–700 m n. m.) a horská pásma po obvodu (nad 700 m n. m.). Mimoto jsou jako jednotná vodopisná oblast protkány takovou sítí vodních toků, která by svou strukturou mohla vytvářet hlavní kostru celé oblasti. Tuto roli však sehrála pouze do určité míry, neboť se jen částečně shodu-

je s rozložením centrálních nížinných oblastí. Na Vltavu, je již od Českých Budějovic dále na sever, se v téměř neprůchodném, úzkém a hluboce zarostlém údolí a podobná situace je i na dolní Lužnici pod Táborem a v údolí Otavě pod Pískem. Vltava se proto nemohla stát hlavní osou (například rozvoje osídlení) jižních Čech, a než dvě hlavní a centrálně položené nížinné oblasti – budějovická a Třeboňská pánev, byly vlivem přehrázání mínek vyloučeny z role krystalizačních jader, zbytečné části vyplňovaly neprůchodné bažiny.

V jižních Čechách tedy, alespoň na počátku, neplatilo jinak téměř obecné schéma, kdy centrální nížinné oblasti jsou po všech stránkách periferogionu a oblasti zvlněnější a výše položené se stávají perifernostmi. Takové vztahy v jižních Čechách vznikly ze pro Pootaví, neboť Otava nevytvářela širší údolí.

Nevýhodnost „decentralizované“ struktury jižních Čech byla ovšem nepochybně silně porušována v polovině 13. až do 16. století pak směřoval, a vedl k jejímu narušení a nahrazení strukturou, v níž centrálně položeným územím připadla rovněž poměrně silná ko-hospodářská role.

První deset let mapování
katastrů v jižních Čechách
na českém území
Z. HROUZ, mapový
list

8 / Otensschlag na
signál mapy stabilního
katastru 1826 obsahuje
výřezem zakreslených
příslušností a v ploše
katastru reambulace byla
včetně, kdy vrcholila
příslušností, které měly
na hospodářské budovy,
katastrální uzavřenými
příslušnostmi (ÚAZK).

Hosín, protože katastrální území Borek v době stabilního katastru neexistovalo (a jeho největší část tehdy tvořila součást hosínského katastru).

Pro systematické prohledávání archivních mapových fondů ÚAZK je optimální stránka Vademecum: https://uazk.cuzk.cz/vademecum_mapy/, kde lze vyhledávat podle archivní struktury a jsou zde on-line dostupné úplně všechny zdigitalizované archiválie (i ty, které dosud nejsou na <https://ags.cuzk.cz/archiv/>, nikoli však indikační skici).

Při výběru map větších měřítek (nikoli tedy map stabilního katastru) lze využít i kladů listů. K dispozici je také volba „Císařské otisky SK spojené“, při níž se na přehledové mapě zvýrazní území, kde již byly mapy stabilního katastru bezešvě georeferencovány (a spojeny), a lze si je tedy prohlížeť v souvislém zobrazení.

Z důvodu ochrany archivních fondů jsou nyní ty části stabilního katastru, které jsou přístupné na webu, předkládány v badatelně archivu jen zcela výjimečně. Návštěva příslušného archivu je tedy nezbytná pouze u dosud nezveřejněných archiválií.

Kapitola druhá

Sídelní vývoj jižních Čech

Karel Kuča

← Zvlněná krajina Pošumaví
jihozápadně od Prachatic
byla svou modelací optimální
pro lánové radiální vesnice.
V popředí Hlásná Lhota, pohled
od jihu přes Křišťanovický rybník
(Jakub Karas / UPVISION 2014).

2.1 Před sjednocením přemyslovského českého státu

Předpoklady specifického vývoje ve vztahu k české polabské oblasti se v jižních Čechách formovaly dlouho před dovršením centralizace přemyslovského českého státu, k němuž došlo vyvražděním Slavníkovců roku 995. Počátky slovanského osídlení jižních Čech jsou dosud do značné míry nejasné. Jeho rozvinutější fáze je spojována s kmenem Doudlebských, buď od počátku jednotným, nebo vzniklým spojením více dílčích etnik asi nejpozději v 8.–9. století. Řada náznaků svědčí o tom, že jihočeský lid možná kmenově nesouvisel se středočeskou oblastí a přišel sem snad z bavorského Podunají, tehdy ještě slovanského.

Vedle některých menších enkláv, zejména vlastního Doudlebska nad dolní Malší a Stropnicí, mělo rozhodující význam především Pootaví a přilehlé Božeňsko (Blatensko a Březnicko). V Pootaví, a zvláště v širším okolí Strakonice také nacházíme největší soustředění slovanských hradišť (Libětic, Hradec u Řepice, Hradec u Skočic, Hradec u Třebohostic, Písecká Smoleč, Brloh u Písku, Vrcovice u Písku, Kozárovice), z nichž některá snad navazovala na před slovanskou etapu (Prácheň). Role Pootaví, pozdějšího Prácheňska, plně odpovídala mj. i jeho přirozeným geograficko-přírodním předpokladům v rámci jižních Čech.

Podle *Kosmovy kroniky* zjišťujeme, že zřejmě celé jižní Čechy později ovládli Slavníkovci, jejichž centrem byla Libice nad Cidlinou ve středním Polabí. Došlo k tomu za blíže neznámých okolností a zřejmě v době kolem poloviny 10. století. Hlavními opěrnými body (správního i strategického charakteru) Slavníkovského panství se staly Doudleby, Chýnov a Netolice. Je příznačné, že tato centra nacházíme právě zde, a nikoliv v nížinných bažinatých jihočeských oblastech.

Po vyvraždění Slavníkovců pak celé jižní Čechy přešly pod pravomoc pražských Přemyslovců. Ti je ovládali z kate-lánských hradů, kterými byly opět Chýnov, Doudleby, Netolice, a určitě i Prácheň a Božeň, snad i Jindřichův Hradec. Významnou správní roli získala později i Bechyně.

2.2 Raný středověk

Jižní Čechy se staly nedílnou součástí raně přemyslovského státu, ale specifický vývoj zde pokračoval i nadále. Uzávěřenost, nepřístupnost a odlehlost oblasti byly nepochybně hlavními příčinami, proč zájem Přemyslovců o jižní Čechy upadal natolik, že i významná mocenská centra Chýnov, Doudleby, Netolice a Jindřichův Hradec přestala být do 13. století zeměpanským majetkem.

Raně středověké osídlení jižních Čech bylo nepochybně velmi řídké, ostrůvkovité a sídelně patrně nestálé a nestabilizované. Větší význam měly jen sídelní ostrovy kolem starých center – Chýnova, Doudleby, Netolice a Bozňov, ale také Putim a Bechyně. Proces vytváření stabilizované raně středověké sídelní struktury jižních Čech byl od konce 10. a v 11. století spojen zejména s ranou vnitřní kolonizací z pražské přemyslovské oblasti prostřednictvím velkých českých klášterů a ostatních duchovních institucí – pražské kapituly a biskupství, které zřejmě od knížete Břetislava I. a rovněž později získaly v jižních Čechách velká území. A opět můžeme dobře sledovat, že výrazně převažovala v pokročilejším Prácheňsku, a to i ve výše položeném Pošumaví: okolí Nezamyslic (újezd, údajně darovaný roku 1045 knížetem Břetislavem I. břevnovskému klášteru; od 12. století zde bylo proboštství), Volyňský újezd, Putimský újezd, Zbynický újezd, Prachatice, Oslovský újezd, Kostelec nad Vltavou (proboštství), Svojsice, Pořešice, Bezdědovice, Leskovice, okolí Lnářů, Svučice a Ráztely, Kozárovice aj. Jinde v jižních Čechách to byl Zátoňský újezd, Týn nad Vltavou, Bechyně, okolí Želivi, Červené Řečice a Rynárce, některé vsi při Vltavě a Malši, Velkochyševský újezd.

Neméně významnou roli pak sehrál nejstarší jihočeský klášter, premonstrátský konvent v Milevsku, založený v letech 1184–1187 velmožem Jiřím z Milevska, kam byli povoláni premonstráti z Želivi. Želivský klášter, založený Soběslavem I. a jeho choť již na konci třicátých let 12. století jako benediktinský, měl pro vlastní jižní Čechy menší význam, neboť ležel již za jejich pomezím, stejně jako klášter premonstrátek, vzniklý v Louňovicích pod Blánkem kolem poloviny 12. století.

Neobyčejně významnou roli pak měla johanitská komenda ve Strakonici, založená asi kolem čtvrtiny 13. století Bavy ze Strakonic, kteří do jižních Čech přišli snad z Moravy. Johanitská komenda brzy získala velký pozemkový majetek, který zahrnoval většinu zeměpanského Prácheňska.

Postupně, nejpozději od třetí čtvrtiny 12. století, začal vzrůstat i vladycký majetek (Svojsice, Petrovice, Kolinec aj.).

Na základě studia místních jmen lze usuzovat, že osídlení ze středočeské oblasti směřovalo od konce 10. století do jižních Čech dvěma proudy od dolní Sázavy: jednak po Blanici a na Voticko, jednak po západní straně Vltavy na Mirovicko (1088 Ráztely, 1158–1169 Kozárovice), čímž dosáhl staršího bozeňského ostrůvku. Asi v první polovině 12. sto-

letí již došlo k osídlení povodí Otavy (v návaznosti na starší Netolicko a Putimsko) a Lužnice, vyjma nejvyšších poloh.

Vrcholnou fází vnitřní kolonizace byla druhá polovina 12. století, za vlády Vladislava II. (1140–1173) a biskupa Daniela I. (1148–1167). Tehdy poprvé došlo k průniku na Vysočinu, kde vznikl nejprve sídelní ostrůvek kolem biskupského Pelhřimova a brzy došlo k výraznému posunu osídlení po celé šíři Vysočiny. Osídleno bylo i Tábořsko, Kaplicko a Trhovošvinskensko – zde je v donační listině klášteru ve Světlé (Zwettl) roku 1186 doložena řada vsí (Borovany, Nežetice, Todně, Něchov, Olešnice, Mohuřice, Žár, Záluží/Trocnov). Zahustilo se i osídlení Pošumaví (Staré Prachatice, Albrechtice u Sušice, Milčice, Janovice, Vojetice).

Již v 11. a 12. století však v jižních Čechách začal působit i přímý zájem z Podunají. Například vsi v okolí Nezamyslic měl totiž před břevnovským klášterem vlastnit Günther, zakladatel bavorského kláštera v Rinchnachu v Bavorském lese (1011). Závažnější byla skutečnost, že po roce 1124 se Sušicko dostalo věnem bavorským Bogenům a od nich obdržel dvorec v Albrechticích u Sušice klášter ve Windbergu, aby odtud prováděl kolonizaci směrem do jihočeského vnitrozemí. Po vymření Bogenů zdědili Sušicko vévodové Dolnobavorští a zpět je zabral až Přemysl Otakar II. (definitivně bylo vráceno k Čechám roku 1273). Navrácení Sušicka bylo usnadněno nepochybně i jeho geografickou polohou a terénní odděleností od Bavorska.

Jinak se však situace vyvinula na jihovýchodním jihočeském pomezí, kde původní českou hranici tvořilo široké lesnaté pásmo východně od Novohradských hor, na plochém rozvodí Lužnice, Kampu a Dyje (Thaya). Celá hornolužnická oblast – Vitorazsko – byla dosud stranou výraznějšího osídlovacího procesu, neboť bažinatá Třeboňská pánev zde tvořila jen obtížně překročitelnou překážku pro směr postupu z české strany. Na rakouské straně, kde byla situace příznivější, začala nejpozději na přelomu 11. a 12. století kolonizační činnost rakouských hrabat z Rakous (Raabs), a zejména pánů z Kuenringu, která se opírala o založení cisterciáckého kláštera ve Světlé (Zwettl) roku 1138. Dále na východ byl roku 1153 založen premonstrátský klášter Jerous (Geras) a západně, bezprostředně při státní hranici, cisterciácký klášter Drkolná (Schlägl), na počátku 13. století nově osazený z jihočeského Milevska.

Z hlediska politického a sídelního vývoje jižních Čech byl nejdůležitější prostor Světlé, odkud se panství Kuenringů a světelského kláštera šířilo na sever. Konrád z Rakous mimoto věnoval roku 1175 johanitské komendě v Mailburgu část pomezního lesa při říčkách Bystřici a Hostici (Koštěnický potok). Všechny tyto zásahy z rakouské strany do pomezního hvozdu vedly roku 1176 k prvnímu česko-rakouskému konfliktu.

Protože však zájem o toto území nebyl z české strany příliš velký, odstoupil kníže Bedřich roku 1179 část Vitorazska (východně od Lužnice, včetně Landštejnska a Novobystřicka) Rakousku, odkud byla tato oblast kolonizována a podřízena pasovskému biskupství. Roku 1185 dokonce kníže Bedřich daroval Hadmaru z Kuenringu v léno jako výraz

vděku za pomoc v boji o knížecí stolec i hrad Vitoraz (Weitra) s lesnatým územím mezi Lužnicí a Stropnicí a roku 1186 postoupil světelskému klášteru Lazický (Žďárský) újezd. Klášter přechodně vlastnil i větší část Třeboňska.

V letech 1249–1259 se k Čechám vrátilo Landštejnsko a Novobystřicko a přibližně v téže době i Stropnicko. Státní hranice se na Vitorazsku ustálila až roku 1278, kdy Čechy definitivně ztratily západní část oblasti s hradem a městem Vitorazí (Weitra). Pouze malá část Vitorazska severozápadně od Gmündu byla k Čechám znovu připojena 31. 7. 1920.

Hlavním rysem ovlivňujícím vývoj v jižních Čechách zejména ve 12. století byla absence téměř jakéhokoli zájmu o toto území ze strany českého panovníka při současném formování základů mocných jihočeských panských rodů, mezi nimiž vedle Bavorů ze Strakonice na Strakonicku a Horažďoviců či Buziců na Březnicku připadl největší význam Vítkovcům erbu růží, kteří pak určovali charakter jižních Čech (částečně mimo Prácheňsku) až do počátku 17. století a v řadě ohledů předurčili i jejich následný vývoj. Rozrod jednotlivých větví Vítkovců tradice odvozuje od Vítka z Prčice (před 1150–1194), který snad položil základy rodového majetku. Prvně je doložen roku 1184/1185 jako svědek na listině knížete Bedřicha, jehož osobním rádcem zřejmě byl. Je nejasné, odkud Vítek pocházel. Nelze vyloučit, že byl německého původu a Vladislav II. se s ním sblížil snad za společné účasti na II. křížové výpravě roku 1147, po návratu jej učinil svým rádcem, dal mu v léno Prčici a Vítek (Wittigo) v jejím dosud neosídleném okolí usadil svou německou družinu. Skutečně dominantní roli však Vítkovci a z nich zejména páni z Rožmberka začali hrát až kolem poloviny 13. století.

Období 12. století a první třetiny 13. století, spojené s rozšířením románského slohu, představovalo začátek formování jižních Čech jako svébytné umělecké oblasti. Mimořádně důležitá role v tomto směru připadla sakrální architektuře šířené v okruhu klášterů, kolem nichž se vytvořily regionální umělecké okruhy, které určovaly také umělecký charakter drobných vlastnických, obvykle tribunových kostelů, jejichž rozšíření se vesměs pojí s vladyckými dvorci zemanstva. Vznik církevní správy se asi váže na ustalování vesnických sídel na pevných místech s delší, už trvalou kontinuitou. Z hlediska sídelního vývoje jsou románské kostely významným dokladem postupu osídlení i do poměrně vysoko položených oblastí a současně indikují významné body tehdejší sídelní struktury, o níž předpokládáme, že byla méně koncentrovaná než pozdější struktura vrcholně středověká. Obraz daný rozložením dochovaných románských kostelů však musí být interpretován opatrně, protože tyto stavby mohou chybět v jádrových oblastech, kde byla i později čilejší stavební činnost.

Románské období (do poloviny 13. století) bylo v jižních Čechách charakteristické pasivním vztahem k přírodním podmínkám kraje v tom smyslu, že sídelní vývoj dosud prakticky nepočítal s centrálními jihočeskými bažinatými pánve-mi. Nerozvíjel se ovšem pouze na Prácheňsku, ale i v ostat-

ních středních polohách jižních Čech: na Doubravsku (Chýnovsku) a Bechyňsku, na Božeňsku a jinde.

Vývoj v Pootaví byl však pro další vývoj sídelní struktury jižních Čech nejdůležitější. Zde se vytvořila první větší stabilizovaná oblast, která se v řadě ohledů vymezila již v této době a nadále pak zůstala aktiváhou ostatních, později především rožmberských Čech. Právě časné vytvoření husté sítě zemědělských sídel také do značné míry znemožnilo zformování velkých středověkých panských dominií, typických zejména pro západní a jižní část jižních Čech. Na této charakteristice byla však pozoruhodná i skutečnost, jak vývoj románského podhůří zasáhlo tehdejší osídlení. Jeho rozšíření od Velhartic na Svojšíce, Petrovice u Sušice až po Zdikovec, Lštění, Lažiště, Staré Prachatice a Lhůvku sazena bez přispění gotické, a tím méně renesanční architektury a na několik století vymezila osídlenou oblast jižních Čech (ve 14. století narušenou jen horníkem Kašperských Hor). Za ní už ležel do 16. století neosídlený Královský hvozd. Tento postup osídlení projevující se v menší míře i na horní Vltavě (Lhůvce, Chvalšiny, Horní Planá), byl nepochybně motivován během mimořádně důležitých obchodních cest z Prahy a na Otavě i rýžováním zlata. V každém případě jde o jinde v českých zemích období.

Bylo proto v podstatě zákonité, že tato oblast se rozvíjející region, zahrnující kastelánské oblasti Netolic a Bozně, se po rozpadu hradské soustavy v 13. století ustálil v krajské soustavě (přibližně od 13. století) samostatným Prácheňským krajem, zatímco jižní Čech pokrýval rozlohou téměř dvojnásobný kraj.

→ Újezdec u Blatné – pohled na sídelní situaci v pohledu z Blatné. Patrná je zástavba vesnice skloněná k severu a k potoku. Ve vyvýšené části kostel sv. Vojtěcha směřující k vesnici (15. století).

období od 2. světové války
do (Černé body), včetně
vesnice tohoto období
(Černé body). Podchycena
také nikdy nezískala
v žádní části, včetně
včetně panelových
SOS, CO_RETRO, mapový
SOS.

Vývoj po roce 1989

Ekonomické poměry znamenaly restituci a privatizaci koncepčně plánované a řízené ekonomické bytové výstavby. Znamenaly však také změnu územního plánování a dalších forem regulace prostředí. Nová situace nebyla využita k pro-
střednímu urbanistickému rozvoji či regu-

laci. První léta byla v podstatě přechodným obdobím a ekonomické proměny a teprve přibližně od roku 2000 a po vstupu do Evropské unie (2004) lze ve většině případů sledovat její výsledky. Proměna průmyslu zna-
la a chátrání či destrukci starších industriálních objektů. V jižních Čechách se to neprojevilo v takové
míře. Zcela novým prvkem městské a příměst-
ské stala nová nákupní centra na okrajích měst a
průmyslové či logistické zóny. Přes privatizaci ze-
mědělníků až na výjimky nedošlo k návratu k tradič-
nímu hospodářství, takže nadále přetrvávají vel-
ké polní hony. Exploataci zemědělské půdy a její
nově dále zvyšuje pěstování průmyslových plo-
tin. Výměra zemědělské půdy se přitom stá-
la výsledkem výstavby, ale též např. budováním so-
ciálních. Historické hospodářské dvory ve venkov-
ské oblasti chátrají či jsou neadekvátně využívány
a bylo již zřejmé – včetně architektonicky vel-

kým rysem vývoje 21. století v jižních Čechách
charakter individuální obytné výstavby. Na-
měkčí katalogové domky nebo jejich svépomo-
censké postrádají jakékoli architektonické kvali-
ty a nerespektují charakter jihočeských sídel a kraji-
ny. Zásadně jsou pořízeny za co nejnížší pořizovací cenu. Zásadně jsou
na prostředí stavební parcely, mají obvykle čtver-

cový půdorys, jsou přízemní a završuje je extrémně nízká
valbová střecha. Tvarově jsou velmi rozmanité a často se na
nich uplatňují křiklavé barvy a nehistorické materiály (včet-
ně typu a barvy krytin). Je zřejmé, že takovéto stavby, jsou-li
umístěny dovnitř tradiční vesnice či do jejího bezprostřední-
ho sousedství, znamenají vždy její citelné estetické poškoze-
ní. Takových případů stále přibývá. Bohužel také při adapta-
cích stávajících domů a usedlostí se masově uplatňují cizoro-
dé architektonické prvky, materiály a barvy.

Největší část nové rodinné výstavby popsaného cha-
rakteru se soustřeďuje do zcela nových „satelitních“ sídel
budovaných na okrajích příměstských vsí či ve volné kraji-
ně. Vzájemný nesoulad takových staveb vytváří mimořádně
neharmonické prostředí, ještě mnohem horší než v obdo-
bí socialismu. Suburbanizace se všemi negativními důsled-
ky se v největší míře projevuje v zázemí Českých Budějovic
(které v tomto ohledu patří k nejvýraznějším i v rámci celé
České republiky), podstatně méně v zázemí Tábora, Písku,
Strakonice a menších měst. Celkem již v jižních Čechách ta-
kových celků vyrostla stovka. Jen minimum z nich lze pova-
žovat za urbanisticky koncepční, s jednotně řešenou zástav-
bou. A pouze v jediném případě (Na Palásku u Otína v záze-
mí Jindřichova Hradce) lze zaznamenat pokus o navázání na
jihočeskou urbanistickou a architektonickou tradici, byť na
pomezí její parodie. Stále více se tak mění – a to výrazně ne-
gativně – i celkový charakter jihočeské krajiny.

Jižní Čechy mají v rámci českých zemí specifické postavení
nejen v důsledku vlastního svébytného uměleckého vývo-
je, ale rovněž díky značné míře zachování historického pro-
středí, ať už jednotlivých staveb, ale především v rámci kom-
plexních vesnických a městských celků a krajinného rámce.
V tomto směru jsou výjimečné i v širším rámci střední Ev-
ropy.

Rovněž dnes zůstává rozhodující díl historické iden-
tity jižních Čech zachován, a to včetně lidové architektury,
která zde má díky převažujícímu zděnému materiálu lepší
předpoklady pro další trvání. Příznačně právě objekty dře-
vené lidové architektury postihla v jižních Čechách největší
míra zániku – v některých oblastech téměř úplná.

Je zcela nepochybné, že zachování jedinečného výra-
zu jižních Čech je zásadně závislé na přetrvání všech hodnot
především vesnické zástavby, jejíž další necitlivé moderniza-
ce by přivodily nenahraditelnou ztrátu.

Bohatství jižních Čech je v důsledku popsaných nega-
tivních trendů akutně ohroženo, srovnatelně s obdobím so-
cialismu či ještě více. Jedním z cílů této knihy je proto přiblí-
žení hodnot, které jsou pro jižní Čechy a jejich identitu zá-
sadní a nenahraditelné.

roßere Chiska
Linsen.
Heiß wachung
ful.
röge Lff.
von Sauß.
von Sauß
von den Linsen
bager Olan.

Joan: Hox: of Lon
Insignes de la Reine

Handwritten musical notation on a five-line staff. The notes are labeled with numbers: 11 1/2, 22 1/2, 25, 50, and 100. The notation is written in ink and appears to be a sketch or a study.

John Daniel Gaffney
20: 4: Curranville

Kapitola třetí

Skladba vesnice

Jiří Škabrada

← Různorodá skladba vesnických objektů na návsi ve Velké Chyšce u Pacova, kreslená roku 1727 kvůli nařízené evidenci židovských obydlí (NA - sbírka map a plánů, Židovské osídlení 1727, inv. č. 1090).

Oproti původní knize jsme část textu o sociálním členění zástavby ještě rozšířili, protože pokládáme toto hledisko při snaze porozumět odlišnostem v historické vesnické zástavbě za velmi důležité. Probíráme proto zvláště celkové uspořádání selských usedlostí i menších chalup a domků, včetně jejich umísťování a vzájemných vazeb. Zvláště pak uvádíme ještě informace o pozici domu v rámci usedlostí, protože se zjevně jedná o fenomén s výraznými, trvale uplatňovanými pravidly, významný pro dlouhodobou stabilitu vesnických půdorysů. Nově je zařazena dosud málo uváděná problematika židovských vesnických enkláv, pro kterou bylo možné použít vzácný obrazový materiál z roku 1727, zachycující tyto objekty v rámci vesnic, i ojedinělý průzkum jednoho z židovských domů. Závěrečná část kapitoly je pak věnována typicky jihočeské zvyklosti z 19. století – odsouvání usedlostí při jejich nové výstavbě do vzdálenější, v terénu výše umístěné pozice, uplatňované zejména v rovinatých rybníčných oblastech.

3.1 Sociální členění zástavby

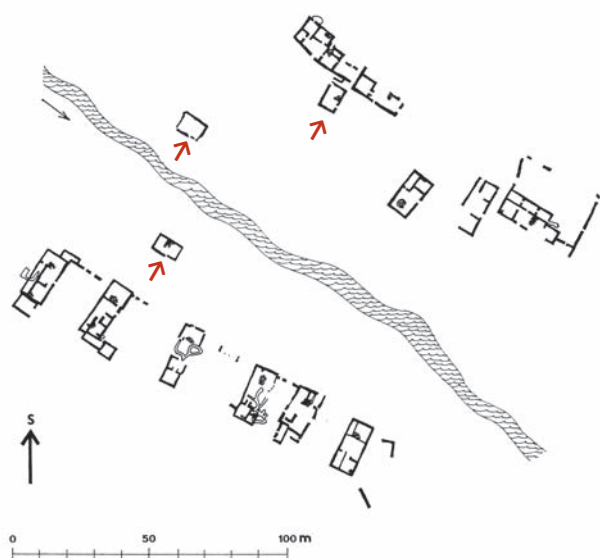
Podstatnou příčinu různorodosti a malebnosti historické zástavby české vesnice představuje fenomén s akademicky suchým názvem: sociální diferenciace obyvatel. Složení vsi ze sociálně stejně situovaných hospodářů mohlo u nás totiž existovat zřejmě pouze při vrcholně středověkém zakládání vesnic podle tzv. zákupného práva a později opět u vrchností organizovaného zakládání tzv. dominikálních vesnic. Právě jen v těchto případech fungovaly vesnice alespoň nějakou dobu jako skladba stejně velkých, tudíž jistě stejnou výměrou půdy vybavených usedlostí. I tuto opatrnou formulaci ale musíme brát s určitou rezervou, protože třeba dokumentace půdorysů některých zaniklých, původně plánovitě zakládaných středověkých vesnic, učiněná podle zachovaných destrukcí jejich zástavby, ukázala tyto půdorysy složené nepochybně již od počátku z usedlostí s výraznými velikostními rozdíly. Tyto rozdíly se pak u „živých“ vesnic zpravidla dále prohlubovaly – usedlosti se mohly spojoval nebo dělit (i když tento způsob nebyl v Čechách běžný) a zejména narůstaly počty chudších obyvatel s malou výměrou půdy nebo zcela bez ní.

Již v historických písemných pramenech a v dosavadní literatuře se ustálilo sociální členění vesnických obyvatel na tři vrstvy: sedláky, chalupníky a domkáře. Sedláci obhospodařovali větší polnosti ze svých usedlostí (dvorů, gruntů), chalupníci drželi chalupy ve formě menších usedlostí (jimž se někdy říkalo zahrady a chalupníkům zahradníci) a domkáři měli k dispozici jen malou chalupu – domek s minimální rozlohou zemědělské půdy nebo bez ní. Výhradně k uvedeným nižším sociálním kategoriím patřili z logických důvodů vesničtí řemeslníci: kováři, ševci, zedníci apod. Nejnižší postavenou kategorií tvořili podruzi (podsedci) a čeledí – tedy lidé, kteří se živili pomocnými pracemi u sedláků v usedlostech. Jejich obydlí mohla mít různou úroveň od koutu na přespání až po samostatnou světničku či dokonce chalupu, ale výhradně v rámci usedlosti, ve které pracovali. Hranice mezi slabšími sociálními kategoriemi vesničanů nebyly ostré a byly v čase i na každém místě proměnlivé.

Počet sedláků i jejich sociální postavení bylo naproti tomu většinou dosti stabilní. Nebylo to proto, že by tomu sedláci tak chtěli, protože zejména při vypořádání dědictví pro více dětí by bylo nejjednodušší rozdělit usedlost na patřičný počet dílů. To by ale znamenalo oslabení statků jako ekonomických jednotek, na kterých závisela i výkonnost a chod vrchnostenského hospodaření. Zmíněným kategoriím vesnických obyvatel byla totiž v minulosti rozdělena různá forma poddanských povinností včetně roboty na panských polích a dvorech. Jestliže sedláci vysílali na robotní práce zejména potahy a domkáři nastupovali na „pěší“ robotu (například s hráběmi na senoseč nebo na žně), mohla by při neomezeném dělení usedlostí po nějaké době z prací pro vrchnost „potažní“ robota zcela vymizet. Především proto tedy při generační výměně držitelů usedlostí grunt jako celek přejímal („kupoval“ včetně písemného záznamu v po-

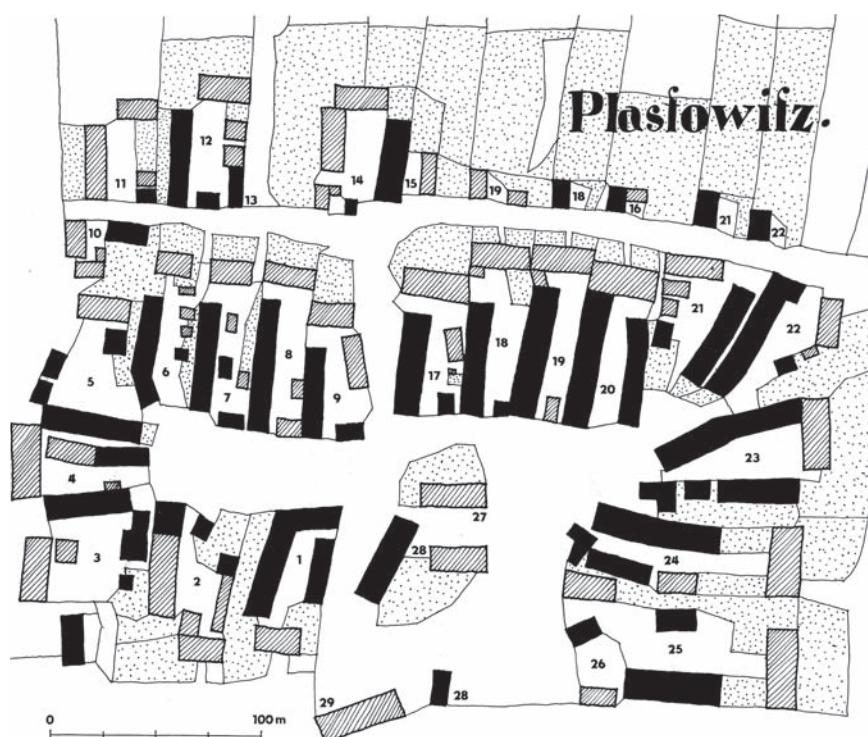
zemkové – gruntovní knize) vždy pouze jeden z potomků; zpravidla syn nebo zeť. Sourozenci, kteří nedělili usedlost, byli vypláceni dohodnutým podílem z ceny usedlosti a případně dalšími formami zajištění živobytí. Pokud zůstávali na vesnici, mohlo takové zajištění spočívat ve stavbě chalupy nebo umožnění takové stavby. Tím narůstal již od středověku, ale zejména v 17. a hlavně v 18. století počet vesnických obyvatel a jejich objektů v uvedených nižších sociálních kategoriích.

Jako „nejstarší“ ilustraci k tomuto tématu (a také k řadě dalších) můžeme použít výsledek odhalení zaniklé středověké vesnice Pfaffenschlag u Slavonic. [1]

↑ Zaniklá středověká vesnice Pfaffenschlag u Slavonic – půdorys objektů odkrytých archeologickým výzkumem Vladimíra Nekudy v šedesátých letech 20. století. Šipkami jsou vyznačeny tři domky, které doplňují zástavbu tvořenou selskými usedlostmi (podle V. Nekudy).

→ Plástovice – situace zástavby podle císařského otisku mapy stabilního katastru z roku 1828 s připsáním tehdejších popisných čísel. Černě jsou vyznačeny budovy v originále vybarvené červeně (zděné stavby), šrafované objekty žluté (dřevěné stavby), tečkované plochy zelené (zahrady).

Tato vesnice byla založena (podle typu půdorysu a dalších indicií) nejspíše někdy v závěru 13. století a zanikla za husitských válek, tedy po zhruba 130 letech existence. Založena byla zřejmě pro 10 selských usedlostí. V okamžiku zániku tu ale existovaly kromě 11 domů podobné velikosti ještě tři další „domečky“, jež k původnímu rozvrhu zástavby nepochybně nepatřily. Dva z nich stály volně v prostoru návsi, resp. na volné ploše mezi oběma řadami usedlostí, které ležely proti sobě na obou březích potoka. Třetí domek byl umístěn v těsné blízkosti jednoho z domů na levém břehu, přisazen kolmo k jeho ose do blízkosti jeho obytné části. Všechny domky opakovaly obytnou část základní domové dispozice v redukovaném, pouze dvoudílném rozsahu (tedy se vstupní síní a obytnou jizbou) a byly oproti selským domům výrazně menší. Jejich existence znamená, že proces sociální diferenciacie vesnických obyvatel, který je možné lépe sledovat v pozdějších staletích, probíhal již ve středověku, a to včetně odezvy ve struktuře zástavby.

Protože vznik chalup a domků na vesnicích většinou souvisel s majetkovým vypořádáním při generační výměně hospodářů v usedlostech, nacházíme část těchto staveb ve více nebo méně těsné vazbě na jejich mateřské usedlosti. Mohly ale stát i jinde, ať už opět na pozemcích příslušných usedlostí (zpravidla ale ne na polích) nebo na obecní půdě („na obci“) – nejčastěji uvnitř návěsních ploch nebo při cestách na okrajích vesnic.

Pro orientaci v rozvrstvení sociální struktury vesnice použijeme známou vesnici Plástovice na hlubockých Blatech, a to situaci zastavěného území podle mapy stabilního katastru z roku 1828. Využijeme černobílou kresbu s doplněnými popisnými čísly, připravenou již do staré knihy, protože kvůli zakreslování pozdějších přestaveb (zřejmě v souvislosti s velkým požárem, který postihl vesnici v padesátých letech

19. století) je dnes většina původních variant této mapy dosti nepřehledná. Ve spojení s písemným operátem stabilního katastru, který uvádí kategorie vesničanů, si můžeme porovnat rozlohu a členění usedlostí – největších „celých“ statků (např. čp. 5 nebo 25), statků „tříčtvrtečních“ (čp. 3, 23) a „polovičních“ (čp. 8, 9). Ještě menší chalupnické usedlosti (v německy psaném protokolu stavebních parcel je stav jejich držitelů označen půvabným termínem *Chalupper*) vypadají jako zdrobněliny selských statků. Jako objekt domkáře je v Plástovicích označeno jen čp. 15, ale tento charakter mělo zjevně více objektů, vedených však bez vlastní specifikace jako součásti svých „mateřských“ usedlostí, na jejichž pozemcích byly postaveny (např. za usedlostmi čp. 18, 21, 22).

Přirozenou touhou každého chalupníka a domkáře bylo získat alespoň nějakou půdu, a dospět tak k zajištění přinejmenším základní zemědělské obživy. Chalupy a domky tudíž vykazovaly setrvalou tendenci k osamostatňování a zvětšování. Získávaly postupně podobu jakýchsi drobnějších domů v usedlostech a přidružovaly se k nim i malé hospodářské budovy, takže celky získávaly podobu jakýchsi zmenšenin selských usedlostí. Vzhledem k malým možnostem plošného rozšiřování objektů na stísněných parcelách můžeme u chalup a domků rovněž sledovat častější snahu o patrové řešení staveb.

Zajímavý fenomén sociálního rozlišení zástavby můžeme sledovat prostřednictvím historických písemných pramenů, mapových materiálů i srovnávacím rozbohem samotných staveb. V následujících ilustrovaných příkladech se budeme snažit ukázat charakteristické typy situací s použitím různých informačních zdrojů a pracovních postupů až po specializované práce s historickými písemnými prameny. K nim patří především tzv. pozemkové knihy („gruntovnice“)

se záznamy převodů držitelů jednotlivých usedlostí a hospodářskými správami někdejších panství a zpravidla od 17. století.

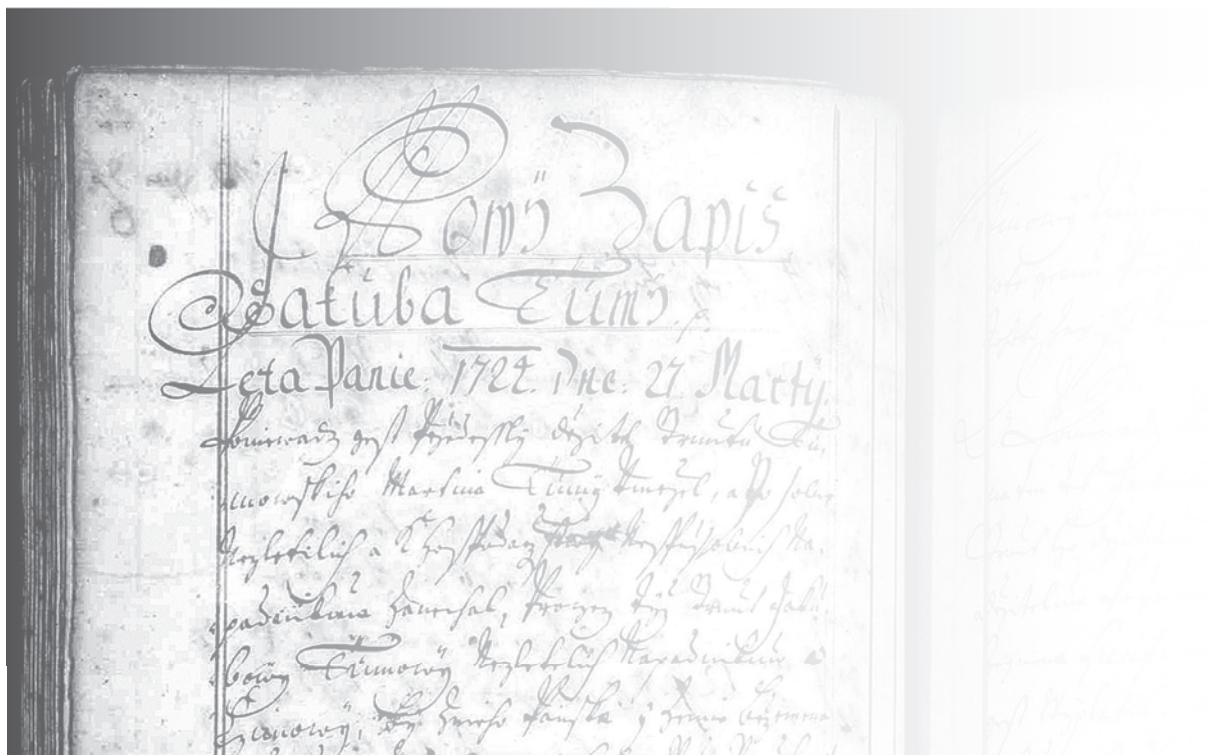
Jako typická ukázka informací, které nám mohou dodat pozemkové knihy, může posloužit třeba výpis o dějinách pozoruhodné usedlosti čp. 15 v Písku, s jejímiž objekty se budeme ještě setkávat. V příslušné pozemkové knize se třeba dovídáme, že na 1735 požádal dosavadní hospodář Jakub Tůma již *pro neduživost na zdraví k hospodářství* a žádal o zproštění z této pozice a navrhl jako nového svého pastorka Vojtěcha Vaněčka. [3] Odsouhlasil Jakub Tůma fungoval na usedlosti od roku 1724 (pisu z tohoto roku, rovněž z 27. března; březen je v této vesnici na panství se zřejmě konala v prvních dnech měsíce), kdy se rychle přičlenil ke vdově s nedělním po svém předchůdci. Skutečné původní příjmy tohoto Jakuba se nedozvíme, protože na něj bylo vedeno jméno „tůmovské“ usedlosti – o tom se později jmen „po chalupě“ se ještě zmíníme dále.

U těchto majetkových převodů se vypočítávaly různé závazky vůči všem zúčastněným, vycházely z ceny statku, která byla poměrně stabilní. V této usedlosti to bylo dlouhou dobu 200 kop měřících. V uvedeném převodu v roce 1724 vrchnostenský tím způsobem vypočetl, že zbývá k vyplacení dluhům celkem 160 kop, o zbytek (40 kop) se mělo platit po předchozím hospodáři a dcery Mařeny. Jakub na hospodaření nastupoval se závazkem, že splácení se mělo nadále odbývat po 3 kopách ročně.

[2] Následující citace z pozemkových knih pocházejí z rešerše archivních písemných pramenů, kterou zpracoval Martin Ebel v roce 2002 pro (posléze nedokončený) stavebněhistorický průzkum usedlosti čp. 15 v Putimi u Písku.

[3] SOKA Písek, AM Písek, inv. č. 871 (OS Písek 32), fol. 84v.

[4] SOKA Písek, AM Písek, inv. č. 871 (OS Písek 32), fol. 82v.

↔ Okrouhlá Radouň na Jindřichohradecku – srovnání situace zástavby při mapování stabilního katastru v roce 1828, zachované na císařském otisku této mapy, se záznamem nové výstavby ve druhé polovině 19. století na originále mapy. Nové usedlosti nahradily značnou část dosavadní zástavby ve výrazném odstupu zejména při severní a východní straně návsi. Důvodem odsunů byl jistě podmáčený terén, protože vesnice byla při svém středověkém založení usazena do prameniště potoka (ÚAZK).

↔ Detaily záznamu situační proměny usedlostí čp. 32 a 34 v Okrouhlé Radouni v průběhu 19. století. Na výřezu z císařského otisku mapy stabilního katastru, který zachycuje stav v roce 1828, jsou obě usedlosti na svých původních místech (stavební parcely č. 13 a 12). Na indikační skice byly pak záznamy usedlostí ze starých míst vymazány a přikresleny na nová místa (ÚAZK a NA).

Kapitola čtvrtá

Konstrukce

Jiří Škabrada

← Lepenícový pokryv a kamenná
obezdívka na nároží středověké
roubené obytné místnosti domu
usedlosti čp. 1 v Mirkovicích
na Velešínsku (JŠ 2012).

Při poznávání historických stavebních konstrukcí se vesnické prostředí jeví jako mimořádně zajímavé pro možnost sledování relativně obsáhlého rejstříku používaných typů. Na rozdíl od vyspělejších staveb městských a vrchnostenských nalézáme na venkově i konstrukce jednodušší, pravděpodobně staršího původu – tedy archaické. Způsobeno je to tím, že vesnické prostředí poskytovalo pro udržování takovýchto starých zvyklostí více možností než náročné objekty městských a vrchnostenských stavebníků. V selských usedlostech (i chudších chalupách a domcích) se vyskytovaly i méně náročné stavby, které nemuseli budovat profesionální řemeslníci. Používaly se tu rovněž jednoduché, málo proměnné druhy staveb (sýpky, stodoly), u nichž se mohly dlouho udržovat svému účelu vyhovující jednoduché archaické konstrukce. Svou roli v tomto procesu hrály samozřejmě i přírodní podmínky, protože třeba v lesnatých a chladných oblastech byly vhodné podmínky pro udržování dovedností tradičního tesařského řemesla.

4.1 Dřevěné stěny

4.1.1 Roubené stěny

Roubení – tedy technologie stavby srubů – představuje od středověku základní technologii stavby stěn v chladnějších oblastech střední Evropy. Používalo se rovné jehličnaté dřevo – smrk, méně borovice, ale ve starší minulosti zejména jedle. Za vyspělý způsob považujeme provedení roubené konstrukce z hraněných trámů s šikmou rybinovou, později pravoúhlou (tzv. zámkovou) vazbou v nárožích. Od tohoto základu pak odvíjíme představu o jednodušších způsobech, které můžeme pokládat za starší či více archaické: stěnu sestavenou z trámů ztesávaných, tedy hraněných jen zčásti (zpravidla ze dvou stran), nebo dokonce ponechaných jako nehraněné kuláče, a nárožní vazby s různými variantami menších či větších přesahů. Podobně můžeme za starší pokládat ruční opracování dřeva sekerou oproti řezání pomocí pily.

Pro sledování starobylejších způsobů technologického zpracování roubených staveb se shodou různých okolností jižní Čechy jeví (nebo spíše jevíly) jako území dosti vhodné, protože se tu archaické zvyklosti daly doložit v poměrně bohatém rejstříku. Bylo tu třeba možné narazit na mimořádně archaickou formu spodního věnce, na jehož nároží se přesahovaly nepravidelně tvarované špičaté konce kmenů, tak jak zůstaly po jejich kácení pouhou sekerou (hospodářský objekt v Lesních Chalupách (Stachy čp. 152) a stodola v Řetenicích čp. 4 u Stach; tento detail můžeme doložit fotografií).

← Řetenice u Stach, detail roubeného nároží v konstrukci někdejší dřevěné stodoly v usedlosti čp. 4. Srub byl proveden z kuláčů, přitesávaných z obou boků v úsecích určených pro nárožní vazbu s ponechávanými přesahy. Mohutnější prahový kuláč s delším přesahem byl ponechán v podobě vzniklé při kácení kmene sekerou (JŠ 1977).

→→ Chalupy (Stachy čp. 101). „Měsíčkové“ přechody z kuláčových profilů obvodové stěny na rovné plochy u roubené vazby s vnitřní příčnou stěnou šumavského domu (JŠ 1975).

↑ Čičenice u Vodňan čp. 14 – jednoduché, archaické provedení nároží roubené světnice domu s kuláčovými přesahy v celé výšce stěny (JŠ 1975).

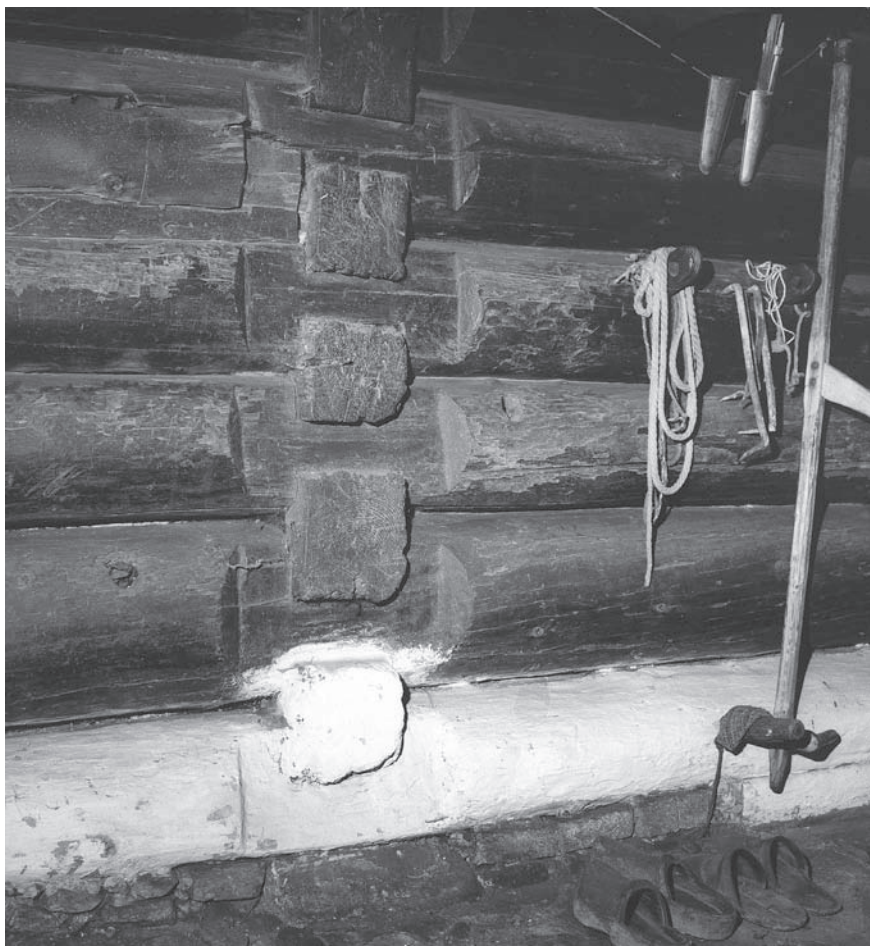
↑ Eš u Pacova čp. 20 – mekhová vložka, nalezená v rybinových vazbách při rekonstrukci roubené světnice chalupy (JŠ 2004).

Při starších způsobech provádění nárožních vazeb roubených stěn měly přesahy zhlaví důležitou funkci, protože spolehlivě zabráňovaly vysunutí trámy z vazby. V ojedinělých případech jsme se v jižních Čechách mohli setkat se sрубy, na jejichž nároží vystupovaly přesahy konců v celé výšce stěny, přičemž šlo dokonce o nehraněné kuláče (u domu usedlosti čp. 14 v Čičenicích u Vodňan). Častější jsou zejména na Šumavě případy takto – tedy po celé výšce nároží – uplatněných přesahů u stěn, jejichž trámy jsou ztesány ze dvou stran. Vždy se přitom jedná o svislé boky, které tudíž vytvářejí relativně rovnější vnitřní a vnější povrch stěny, jež bylo případně možné doplnit lepenicovým pokryvem.

Do mladšího období, kdy posuvům ve vazbách zabráňoval už tesařsky náročnější „rybinový“ systém šikmých plošek, se přesahy používaly jen v koncových – horních a dolních – částech stěn. Dole se přesahy dělaly jen u jediného, nejspodnějšího věnce, přičemž jako první se vždy kladly podélné trámy (na vstupní straně domu tedy ten trám, který dále u síně tvořil práh vstupního portálu). Detail přesahů trámů spodního věnce roubení se u starých roubených domů mohl do nové doby zachovat jen vzácně, protože tyto partie nejvíce trpěly vlhkem, sedáním a zvyšováním okolního terénu, takže degradovaly dříve než vyšší části stěn a byly později nahrazovány ať už mladší formou roubení nebo přezdíváním.

Přesahy v horních částech stěn se uplatňovaly výrazněji, a to u dvou až tří posledních vrstev roubení, a zachovaly se početněji, protože byly lépe chráněné před povětrností. Byly také funkčně spjaté s dalšími částmi domů, protože mohly být využity pro podepření horních částí stavby – krovu na boční straně stavby a štítu na jejím čele. Spodní

z těchto vysunutých trámových konců měly závazné tvarování – zaoblený spodní okraj a na obou bocích standardní tesařské okosení s šikmými výběhy před ukončením příslušné hrany. U zmíněného spodního věnce bylo tvarování konců stejné, ale zrcadlově obrácené, tedy směřující koncovou oblinou nahoru, což bylo výhodnější pro stékání dešťové vody, jemuž na tomto místě nebylo možné zabránit.

← Velhartice čp. 101 – detail prvků roubené stěny z 18. st. přední obytné části a zadní maloměstského domu stejného typu (JŠ 2009).

↙ Hrabice u Vimperku čp. 1 „motýlkově“ rozšířený otvor jednoduchého otvoru v rohu tvořeného výřezem do poloviny výšky dvou sousedících trámů (JŠ 1976).

↓ Chalupy (Stachy čp. 101) složitější provedení větráku v kuláčovém srubu s trámenou zárubní a jednoduchou okenicí (JŠ 1975).

ze sovětskovo-československých
2 – průčelí domu
3. století. Době vzniku
vlasti netradiční schéma
vlastní uspořádání
dřevěnou), výzdoba
je typická soudobá okna.
vlastní členění typu „T“
vlastní horního úseku
vlastním drobnějším
vlastním pásu. U vstupních
vlastní horních výplní
je vlastních starších
vlastních oken, vybavených
vlastní výsady a ozdobnými
[2015].

Kapitola pátá

Obytné stavby

Jiří Škabrada

← Chalupy (Stachy čp. 101) – stolový
kout v roubené světnici velkého
šumavského domu (JŠ 1975).
(JŠ 1975).

Každou část kapitoly o vývoji obytných staveb začneme výkladem o příslušné etapě vývoje vytápěcího systému, protože tento systém měl zřejmě klíčový vliv na utváření obytné místnosti i na celkové uspořádání domů. Vznik domů s patrovou sýpkou nepochybně souvisel se středověkým, tzv. dymným způsobem vytápění, který vyžadoval oproti pozdějším dobám výrazně větší výšku obytných místností – jizeb. K vysoké jizbě se tedy na druhé straně vstupní síně mohl pod jednou střechou přiřadit vícepodlažní blok s komorami. S fungováním dymných jizeb zase nepochybně souvisí existence horních oken či větracích otvorů ve stěnách obytných místností; tyto otvory tudíž charakterizují obytné části nejstarších zachovaných domů. Změna vytápěcího systému na tradiční způsob nepřímého vytápění z černých kuchyní od konce středověku pak patří ke starší, převážně dřevěné vrstvě výstavby jihočeských vesnických domů ze 17. až 18. století. Ještě s tímto vytápěcím systémem začíná v první polovině 19. století velká etapa zděné proměny vesnické architektury, do níž od poloviny 19. století vstupuje poslední vytápěcí inovace – tzv. tahový systém, který mění (s výjimkou chlebových pecí) fungování topidel, charakter obytných místností a do určité míry i typologickou skladbu domů.

5.1 Dům s patrovou sýpkou

Pro pohled na vazbu způsobu vytápění a celkového prostorového uspořádání středověkých vesnických domů se opět můžeme obrátit k domům, jejichž zbytky odkryl Vladimír Nekuda v zaniklé středověké vesnici Pfaffenschlag u Slavonic. [1] Ve všech domech, a to v usedlostech i chalupách či domcích v návsi, se vyskytoval stejný typ vytápěcího zařízení. Jednalo se vždy o poměrně velkou pec, situovanou v koutu obytné místnosti vždy na typovém místě vlevo či vpravo za vstupními dveřmi (vlevo u domů s pravou orientací, vpravo u domů s orientací levou). Pece měly (i u menších objektů) podobnou, poměrně značnou velikost – jejich vnitřní prostor zhruba obdélného tvaru měl hloubku kolem 1,5 m a šířku o něco menší, tedy rozměry, které se u domácích chlebových pecí uplatňovaly až do nové doby. Pece spočívaly na vyvýšené kamenné podestě, jejich nakládací otvor byl vymezen bočními kamennými deskami a klenbička nad vnitřním prostorem byla zřejmě hliněná.

Ve středověku pece v obytných místnostech vesnických domů nepochybně fungovaly jako univerzální vytápěcí, kuchyňské a zřejmě i osvětlovací zařízení. Dým z pece pravděpodobně odcházel horní částí nakládacího otvoru, takže otočení pece směrem do místnosti znamenalo, že dým volně stoupal do jejího prostoru. Pro takto fungující místnosti známe jejich středověký název – byly to jizby, v novodobé odborné literatuře upřesňované zpravidla jako dymné jizby. Život v nich umožňovala jejich specifická stavební charakteristika – především výrazná výška a uspořádání otvorů ve stěnách, které vyhradilo dýmu horní část prostoru a zachovalo spodní část pokud možno čistou; podrobněji

→ Libotyně u Vlachova Březí čp. 5
– pohled na skladbu nástupového aparátu v zachovaném archaickém domě s dvoupodlažním komorovým blokem. Situace je těsně blízka uvedenému středověkému půdorysu ze zaniklé vesnice Pfaffenschlag: při vstupní stěně domu (nika vstupního portálu je na snímku zcela vlevo) se sestupuje do spodní spížní komory. Sestup se schody vymezuje na druhé straně vysunutá zídka, která je současně využita pro podporu schodů k horní sýpkové komoře, jejíž stěny jsou už roubené. Zatočené kamenné schody jsou mladšího původu, protože reagují na vestavbu černé kuchyně, která obvyklým způsobem zaplnila zadní polovinu síně proti vstupu do domu – stěna černé kuchyně je na snímku zcela vpravo (JŠ 1993).

← Dům čp. 5 v Libotyni u Vlachova Březí – dům s unikátní, velmi archaickou prostorovou i materiálovou skladbou, zasluhující podrobnou dokumentaci. I vnějšek domu prozrazuje dlouhý stavební vývoj – např. ve světnici má už jen malá část stěny nejstarší provedení z nehraněných kuláčů (JŠ 2016).

→ Zaniklá středověká vesnice Pfaffenschlag u Slavonic – sestup do spodní komory domu II/62–63, část půdorysu domu podle odkrytého zdiva. Ve stěně vlevo vstup do síně ze dvora, rampový sestup do spodní komory vymezuje zídka, která jistě současně fungovala i jako podpora nějaké formy nástupu do horní sýpkové komory (podle V. Nekudy, Pfaffenschlag, 1975, s. 42).

tato opatření zmíníme v další části kapitoly u popisu nejstarších domů a jejich obytných místností. V této části kapitoly si všimneme vazby jizeb na celkové prostorové uspořádání domů s vyvinutým trojdílným půdorysem.

Vladimír Nekuda při závěrečné typologické interpretaci domů ze zaniklé vesnice Pfaffenschlag dospěl podle fragmentů nástupových aparátů u komorových částí domů ke konstatování, že se v těchto místech muselo jednat o zpravidla dvoupodlažní komorové útvary – tedy vlastně sýpky. Tím se uvažovaná představa domu přiblížila tzv. špýcharovému typu, který již předtím do naší odborné literatury uvedl (a rozvedl později ve své velké knize o lidové architektuře) Václav Mencl. [2] Ani on, ani Vladimír Nekuda ale nedomysleli, že skutečnou příčinu vazby jizby, síně a dvoupodlažního zadního komorového bloku představovala nutná výrazná, nepochybně více než třímetrová výška dymné jizby na druhém konci trojdílné domové sestavy. V kresebné rekonstrukci představy o celkovém původním uspořádání domu v zaniklé vesnici Pfaffenschlag ve zmíněné publikaci Vladimíra Nekudy má trámový strop v jizbě výšku méně než 2,5 metru (nemluvě o problematice, v tradici vesnických stropů nevídané skladbě konstrukce). [3] Přitom je princip problému i při pohledu na uvedené rekonstrukční kresby zřejmý už z toho, že nad síní a obytnou místností musela být zakreslena střecha domu nižší než nad jeho patrovou komorovou částí.

Dá se říci, že kdekoliv v jižních Čechách vstoupíme do síně domu se starou tradicí výstavby na neproměnném místě, tedy do domu, který nebyl v mladší době zcela zbořen a stavěn podle modernějších kritérií, uvidíme při pohledu k jeho zadní komorové části velmi podobné schéma schodových nástupů do komor. Vždy je tu sestup s několika či více stupni, sevřenými bočními zdíkami, směrem dolů do

studené spížní komory, která má někdy charakteristického sklepa, a v těsném sousedství výstup opět nahoru nebo zčásti dřevěnými schody ke vstupu do komorové komory. Vzájemná vazba obou komunikací je různá, včetně dřevěné pavlačky před horní komorou. Komory jsou zděné (alespoň v rozsahu svého zjevného terénu, ale horní komora s lepenecem už mohla být dřevěná). Pozoruhodné a příznačné je, že půdorysné rozložení těchto komunikačních útvarů na řadě dodnes existujících staveb by se v konfrontaci s půdorysy ze 25. století ukázalo k nerozeznání stejné. Vymezení sestupných u spodních komor bočními zdíkami rovněž odpovídá tomu, co budeme dále uvádět u žuder – šíjí – před vstupem. Vzájemná podobnost těchto útvarů ostatně svědčí o splnění společné funkce a velkého stáří těchto staveb, které vysvětlíme v souvislosti se sýpkami.

Starobylé domy tohoto typu se vyskytují na širokém území prakticky všude tam, kde se zachovaly stavy ze svého původem alespoň do 17. století. Je to logické, protože tento stavební typ váže na všeobecně platný rozložení. Zajímavé ale je, že mimo jižní Čechy mají v podobě těchto domech spodní komory svoje podlahy většinou na úrovni terénu (zejména ve východních Čechách, kde tyto staveb zřejmě zachovalo nejvíce). [4] Nepochybně že zapuštění podlah spodních komor mohlo být u zachovaných domů vyvoláno i dodatečným zvýšením terénu, které bylo v dlouhodobém horizontu zcela obvyklé. V zaniklé vesnici Pfaffenschlag se v tomto ohledu postavení různé – od pozice nad terénem až po zahloubení o více než 1 m.

Jako pravděpodobně fyzicky nejstarší dochovalý dům tohoto typu, tedy obsahující ve své podstatě

[2] V. Mencl, ZPP, 1957; týž, Lidová architektura v Československu, 1980. Název špýcharový dům, převzatý z německého Speicherhaus včetně klíčového slova není šťastný; proto používáme odlišný, byť delší název dům s patrovou sýpkou.

[3] V. Nekuda, Pfaffenschlag, 1975, kresby na s. 86 a 87 (pravděpodobně od Ing. arch. Z. Špičáka).

[4] J. Škabrada, Z. Syrová, Nejstarší domy, ... 2018.

↔ Čertyně u Zlaté Koruny, dům velké usedlosti. Oba snímky zachycují konfigurace schodišť v levé části domu – pohled od dvéřní světnice (zcela vlevo) do kuchyně, vpravo mimo dvéřní dvora). Schodové nástupy na vyšších úrovních jsou v třech, protože kromě schodů do sýpkové komory (vpravo) je k zahloubené spížní komoře ještě (vlevo) šikmý poklop na schody do podzemního sklepa. Na druhém snímku je schodů v podkroví – s klenutými schody do sýpkové komory kamenným štítem (25. století).

části z projektu bašty
Hradec v Jindřichově Hradci
je to ukázka inspiračního
odborných staveb
a produkci. V tomto
je v době, kdy v regionu
je touha po barokním
odborně ozdobnými
objekt zcela odlišně
od charakteristických
a „prosační“ architekturu
třípatřá střecha
a dekorem, zvýrazněné
a příčky oken z cihel).
Je to stavba
s jinou dispozicí, užitou
a „příčkové“ variantě,
s jediným vikýřem. Všechny
přehledně vesnická tvorba
a dědictví později (SOA
2014, 2015, Vs Jindř. Hradec,
2015, 2015).

Kapitola šestá

Hospodářské stavby

Jiří Škabrada

← Nástupy do spodního a horního
podlaží sýpky v usedlosti čp. 3
ve Svěradicích na Horažďovicku
(JŠ 1977).

K výstavbě zemědělských usedlostí v posledních staletích patřil vcelku ustálený rejstřík hospodářských budov, které měly zpravidla na celém českém území základní rysy společné s určitými dobovými a regionálními variantami. Ne u všech těchto staveb můžeme jejich vývoj sledovat hluboko do minulosti, ale o některých naopak víme, že konzervovaly a do mladší doby přenesly typologické, a zejména konstrukční zvyklosti velmi starého, rozhodně středověkého původu. To se týká zejména sýpek (s lepenčí a šíjemi), případně stodol s archaickými krovky. Relativně mladé, ale typicky jihočeské jsou naproti tomu zděné kovářny s čelní arkádou, vybavené často i ozdobným štítem.

6.1 Sýpky (a šíje)

Sýpka nebyla největším objektem v usedlosti, ale její výstavbě se vždycky věnovala značná pozornost. Uchovávalo se v ní totiž to, co bylo v usedlosti nejcennější – především osivo, zrna a mouka, ale také některé potraviny, šatstvo a nářadí, na které v domě nebylo místo nebo vhodné či dost bezpečné prostředí (mohly by tam třeba zvlhnout, načichnout kouřem, nebo dokonce shořet). Sýpky proto musely být pokud možno pevné, zabezpečené proti vloupání a hlavně proti požáru. Na sýpkách se také (zvláště v letních měsících) přespávalo. Zvětšila se tak obytná kapacita usedlosti a obsah sýpkových komor byl lépe strážěn.

Dokud na vesnicích převažovaly na střeších lehké spalné krytiny, musely být sýpky vybaveny protipožárním pancířem, který měl odolat padajícímu hořícímu krovu s krytinou. Tuto úlohu plnil nad horní komorou lepenicový pokrov jejího rovného stropu nebo – pokud prostor komory vstupoval do krovu – jeho zabezpečení konstrukcí tzv. lepenice. Takto vybavené komory – pevné, zabezpečené proti požáru a uzavřené vzepjatým profilem lepenice – mají vlastnosti blízké místnostem vybaveným zděnou klenbou. Zaklenuté prostory byly ve středověku pokládány za ideál pevného prostoru, zajištěného proti vloupání i proti požáru. Ve středověké češtině se klenba nazývala *sklep*, *sklepenie*, a stejně se právě v jižních Čechách říkalo a stále ještě říká sýpkám. Toto propojení musí mít starý, středověký původ, rozhodně starší než z doby, kdy se název sklep přesunul na prostory sice rovněž většinou klenuté, ale výhradně zahloubené, podzemní. V jihočeském názvu *sklep* pro sýpku se tedy nepochybně odráží středověké pojetí klenutého prostoru

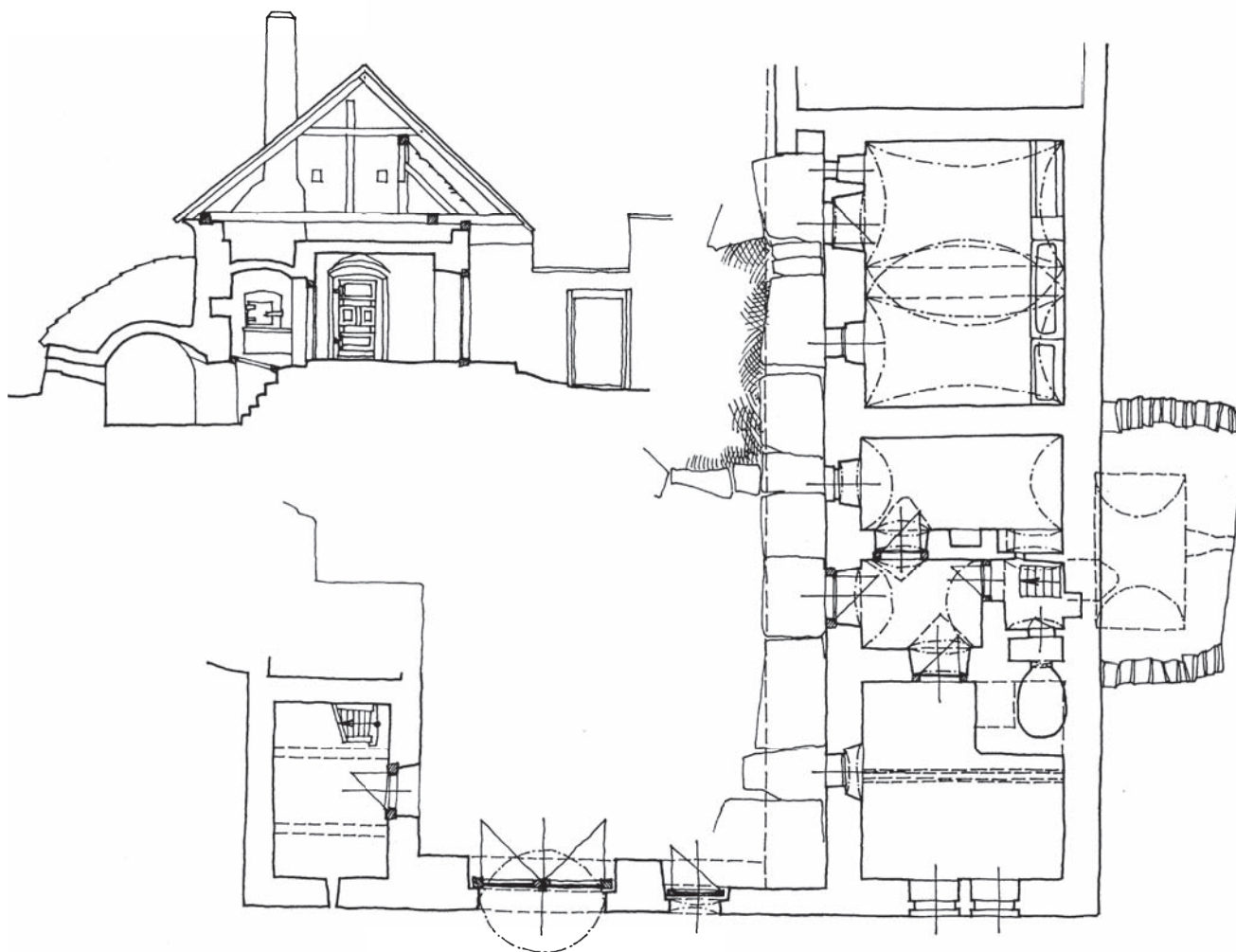
354

← Mohutná a starobylá kamenná sýpka v usedlosti čp. 11 v Čertyni u Zlaté Koruny, situovaná v zadním koutu dvora (JŠ 1989).

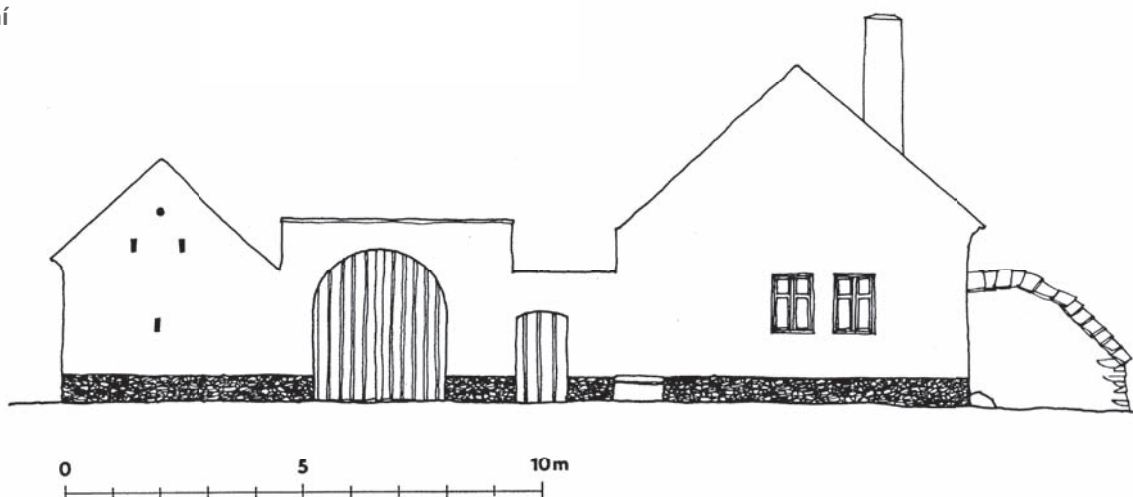
↓ Usedlost čp. 11 v Čertyni – výřez ze zvětšené intravilánové části indikační skici mapy stabilního katastru z roku 1827. Sýpka je zachycena jako dolní část východního křídla dvora, rozšířená do zahrady sousední usedlosti čp. 10 (NA).

→ Svěradice na Horažďovicku čp. 61
 – půdorys přední části malé usedlosti,
 v níž má sýpka nejobvyklejší umístění
 vůči domu v popředí dvora. Štítu
 domu a sýpky spolu s ohradní zdí
 a vjezdem tvoří návesní průčelí
 usedlosti, vstupní strana sýpky je
 obrácena k obytné části domu.

355

↑ ← Příklady sýpek stojících volně v plochách dvorů domů – Modlešovice u Strakonice (na detailu z císařského katastrálního stabilního katastru z roku 1868) a Třebomyslice na Horažďovicku čp. 23 (rovněž na císařském katastrálním mapy stabilního katastru z roku 1868).
 – dvůr s číslem parcely 28 a 29, kde zděné sýpky byly v obou případech vzhledem k shodě okolností vybudovány jako dřevěné, což jsou výjimečné případy takového vybarvení. V Třebomyslicích je patrné, že volnou (a dřevěnou) sýpkou ve dvorech měl být počet usedlostí (ÚA28).

jako pevného a dobře zabezpečeného místa, přičemž na toto propojení mělo zřejmě vliv právě vybavení těchto objektů lepenecem.

Umístění sýpek v usedlostech bylo velmi rozdílné a záleželo na řadě okolností, především na situaci dvora: na velikosti, tvaru, umístění vjezdů a domu, vztahu ke komunikacím. Při širší parcelě a pravidelnějším formování zástavby bývá sýpka postavena nejčastěji v návěsní frontě vedle vjezdu proti čelu domu, takže oba objekty, resp. jejich čela svírají vjezd. Poměrně časté ale bývá i umístění v pozadí dvora, zpravidla v jednom z koutů ohrazení (Plástovice čp. 1, Čertyně čp. 11).

Samostatné sýpky můžeme najít i uvnitř plochy dvora – v rozlehlých dvorech jako volně stojící (Modlešovice u Strakonice čp. 1, Třebomyslice na Horažďovicku čp. 23), na užších parcelách při boku, zpravidla proti domu. Sýpky ale také můžeme najít v jedné řadě s domem, za ním anebo také před ním, případně v něm – jako vícekrát zmiňované domy středověké prostorové skladby, obsahující patrový komorový blok se sýpkou.

Právě v jižních Čechách bývá pevné provedení sýpky a její umístění v usedlosti zvláště u některých starých a zděných objektů tak výrazné, že vzbuzuje domněnku o záměrně obranném charakteru stavby. Některé sýpky situované při vjezdech do dvorů bývají totiž postaveny tak, že svým půdorysem poněkud předstupují před linií ohrazení a jejich štěrbinové „střílnové“ průduchy v boční stěně pak umožňují aktivní kontrolu prostoru před bránou. Tento princip tzv. flankování je známý zejména ze středověkého pevnostního stavitelství, kde umožňoval vysouváním hradebních

věží – bašt – před hradební linií boční postřelky ků při hradbách. S takto vysunutými sýpkami se setkáme zvláště u starých a zřejmě významnějších usedlostí (Krnín čp. 3, Putim čp. 15), ale i u mladších (Krnice čp. 4).

V sýpkách se také vyskytuje tak důležitá funkce jako je zajištění vnitřní zvětrávání (včetně dlouhodobě uchovávaných do zdiva pro trámové zasouvací závory a tvrzí), že to musí souviset spíše s uvažovanou (refugiální) funkcí stavby než se zajištěním letního přespávání. V sýpkách rovněž nacházíme jinde tajné úkryty – zpravidla již při stavbě ohrančené hrnce s maskovaným přístupem.

V jižních Čechách bylo možné se setkat i s rejtříkem materiálové konstrukční řešení a jeho uspořádání sýpek. Rozdílná bývá samozřejmě i kapacita sýpky od velkých několikapokojových až k drobným stavbám, vždy v souvislosti s velikostí, její hospodářskou kapacitou. Půdorysná řešení bývají spíše jednoduchá, často jen s jednodílným průřezem. Výrazné zato bývá vertikální vyvinutí sýpek (třípodlažní řešení není nikterak výjimečné, sýpky mají i výrazně věžový charakter). Existence podlaží ovšem někdy není na sýpkách zvenčí patrná, tému zajištění horního podlaží dřevohlinitými typy lepenců, protože se díky tvarování profilů mohly jejich prostory „zasouvat“ do prostoru

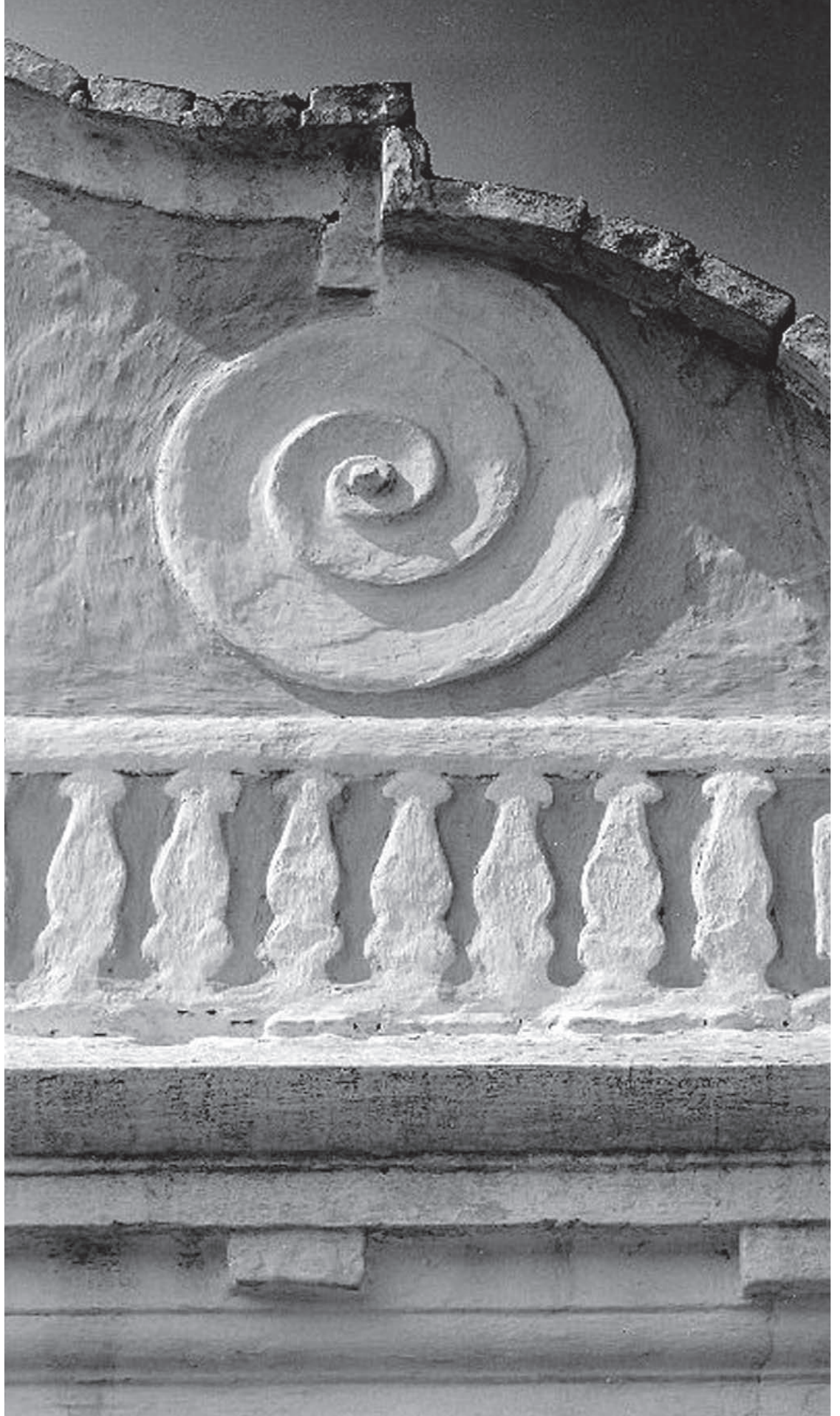
Vertikální komunikace v sýpkách bývá vnitřní, s žebříkovými schody, umístěnými mezi stropními trámy. Časté jsou ale i vnější

Starší mlýna od západu,
zastoupenou (RT 2003).

Starší mlýna od východu,
zastoupenou (RT 2003).

Kapitola sedmá

Výzdoba průčelí

Jiří Škabrada

← Štuková spirálová voluta nad
slepou balustrádou a římsou na
křídle štítu domu malé usedlosti
čp. 9 v Nákří na zbudovských Blatech
(JŠ 1978).

Z dnešního pohledu je fenomén vesnických štítů z 19. století, napodobujících své starší barokní předlohy, pro symbolický obraz jižních Čech již tak silný, že jsme se rozhodli mu věnovat celou zvláštní kapitolu. Materiálu je pro takové podrobnější vylíčení dnes již dost, a to i pro hlubší pohled na motivaci všech lidí, kteří se na těchto kresbách podíleli. Donedávna jsme si mysleli, že šlo výhradně o selské stavebníky jako objednavatele a zednické mistry a jejich družiny jako realizátory. Dnes ale již víme, že v této hře fungovala ještě další složka či spíše složky dvě – projektanti a stavební úředníci, kteří projekty povolovali a často také korigovali. Poznávání celého kolotoče tehdejší vesnické stavební tvorby prostřednictvím zachovaných projektů a stavebních spisů pak ukazuje někdy docela dramatické situace, protože zmínění účastníci měli často výrazně odlišné ideály. Složitost a zajímavost situace se ještě stupňuje tím, že se v té době díky požadavku na řádné odborné školení projektantů měnilo postavení provádějících zedníků. Roli aktivních tvůrců tak ztráceli zedníci mistři, kteří byli do té doby zvyklí svobodně uplatňovat své výtvarné názory, což postihlo i dnes nejznámějšího z nich – Jakuba Bursu. Pozoruhodný se naproti tomu jeví pohled na profily některých nám donedávna neznámých tehdejších projektantů, a to i z hlediska úvah o tom, jak na venkově stavět z hlediska návaznosti na zdejší tradiční tvorbu dnes.

7.1 Starší venkovské tradice

Jako vždy před vstupem do sledování a chápání vývoje určitého jevu v určité době je třeba uvést i situaci v předešlém období. Tím se ale opět vracíme ke starší dřevěné architektuře, u níž je situace s výzdobou značně odlišná než u staveb zděných a omítaných. Pro uplatnění asi všeobecné touhy po zdobnosti neposkytovaly roubené stavby mnoho možností. Kromě vkládaných prvků – zejména dveřních křídel, která se zdobila relativně často, se na samotných roubených stavbách týkala výzdoba (pokud je vůbec užití takového slova na místě) z větší části jen jakéhosi přizdobení detailů tesařské práce, které byly ale ze své podstaty užitkové a funkční.

Na mysl máme především okosení vnějších hran na trámových zárubních otvorů a na stropních trámech. U stropních trámů se za výzdobu snad může pokládat i pravděpodobně magický symbol šestilaločné kružítkové růžice, u kterého se někdy vymýšlelo složitější, zdobenější provedení, doprovázené občas i vybarvením. Do tohoto důležitého místa – tedy nad střed obytné místnosti – se na trám vyrývaly i nápisové křesťanské symboly, christologické či mariánské. Podobně se na stropních trámech snad dají pokládat za výzdobu nápisy doprovázející datování vzniku stavby a další okolnosti, protože se u nich kromě zachování informace zjevně uvažovalo i o jejich výtvarném působení.

Výběhy okosení, které představovalo všudypřítomný doprovod většiny tesařských prací, se mohly kromě základního užitkového tvaru provádět s náročnější profilací – oddělovacími profily, zaobleným průběhem výběhu a jeho složitějším tvarováním. Podobně se i na okosení zárubní mohly

← Ukázka náročnějšího, výzdobného provedení detailů tesařské práce na průčelí roubeného šumavského domu v Chalupách (Stachy čp. 190). Tvarování se týkalo přesahujících trámových konců a také vodorovných římsových prvků – zejména trámu, vynášejícího bedněný štít (JŠ 1975).

→ Složitější výzdobné profilování vysunutých trámových konců, podpírajících okraj střechy nad zápražím, na roubené chalupě čp. 52 na náměstí ve Velharticích (JŠ 2011).

přidávat další motivy zejména na středech překladů. Jednalo se zpravidla o osově zahrocení, navazující zřejmě na pozdně gotický motiv tzv. oslího hřbetu. Výběhy okosení se dokonce i v konstrukcích krovů opatřovaly červeným barvením, prováděným nepochybně tzv. rudkou – tedy práškovou barvou, kterou tesaři běžně používali k pracovnímu vyznačování profilů, resp. těch okrajových částí kuláčů, jež bylo třeba odsekávat při hranění trámů.

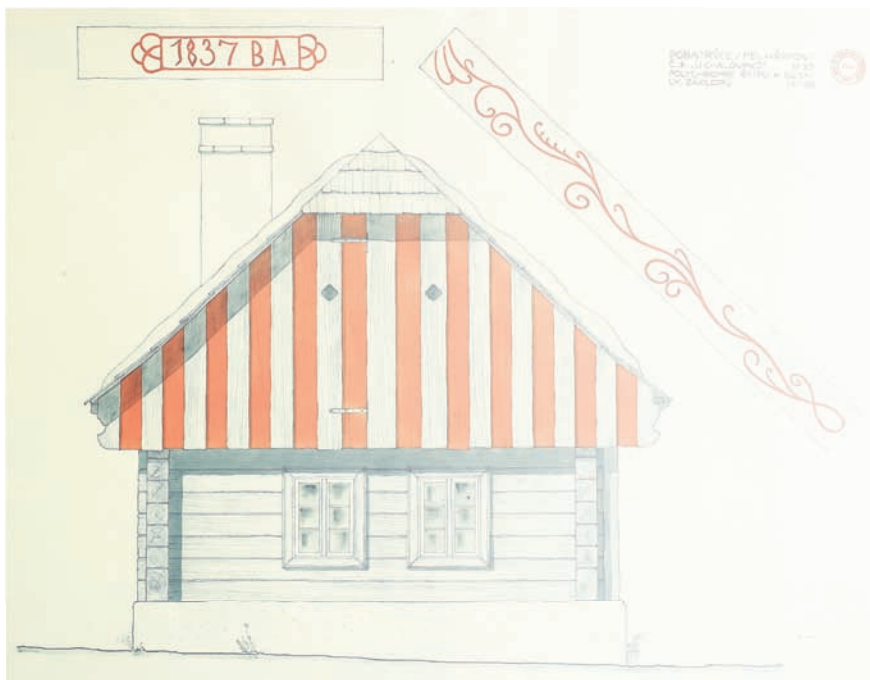
Případné barevné dekorování tesařských detailů se mohlo zachovat jen výjimečně, protože bylo vystaveno mechanickému otírání a vlivům povětrnosti. Při určité pozornosti i šťastném využití náhody se ale na chráněných místech ještě někdy dají zbytky takové výzdoby zaznamenat. Stalo se nám to při inventarizaci historické zástavby v katastru obce Stachy v roce 1977 u domu čp. 199 v Zadově. Na okosení trámu nad zápražím tu bylo ještě možné sledovat zbytky dokonce vícebarevné výzdoby, jejíž základ tvořila vlnov-

ka v pásu okosení, doplňovaná tečkami v jednotlivých vlnkách. Tento motiv bylo možné bezprostředně propojit s odhalenou středověkou malovanou výzdobou u tehdy zazděného okna věže městského kostela v nedalekém Vimperku. Takovéto srovnání jistě svědčí o dlouhém fungování jednoduchých výtvarných a výzdobných principů ve venkovském prostředí, protože navzdory blízkosti obou různě starých objektů se přímé ovlivnění nepochybně předpokládat nedá (neboť v době vzniku roubené chalupy v Kúsově byla malovaná gotická výzdoba vimperského kostela určitě skrytá pod mladšími omítkami a nátěry).

Za určitý druh výzdoby se u dřevěných staveb dá jistě pokládat skladba bednění štítů, pokud je provedena náročněji než obvyklým svislým kladením. I tato bohatší skladba takzvané lomenice ale musela brát ohled na systém první plné vazby krovu, k níž se bednění přibíjelo. Proto se dá za štítem se střední osou předpokládat krov s osovou stolicí (ať už

→ Červené rudkové vybarvení jednoho z datovacích nápisů v konstrukci věžní helmice kostela v Mladošovicích u Třeboně (JŠ 2018).

konci meziválečného
1. poloviny 20. století je
v blízkých vesnicích
dostatek nebo velmi
mnoho podobných prvků,
složitější jejich původ
až neznáme. Výzdoba
dřívějších chalupy čp. 34
v Lomnici nad Lužnicí
z 1920 a stejná výzdoba
na malé usedlosti čp. 28
v Poděbrdce s letopočtem
z obou místech jsou ještě
na hospodářských
stěnách se stejnou výzdobou
až s datem 1936
až 1939 (JŠ 2017).

období meziválečného
1. poloviny 20. století je
v blízkých vesnicích
dostatek nebo velmi
mnoho podobných prvků,
složitější jejich původ
až neznáme. Výzdoba
dřívějších chalupy čp. 34
v Lomnici nad Lužnicí
z 1920 a stejná výzdoba
na malé usedlosti čp. 28
v Poděbrdce s letopočtem
z obou místech jsou ještě
na hospodářských
stěnách se stejnou výzdobou
až s datem 1936
až 1939 (JŠ 2017).

499

usedlosti čp. 46 v Záblatí
nad Lužnicí s dvojicí
okének zdobených štítů.
Je to jediná s datováním
a na půdní nadezdívce
výhled nad zápraží. Jeho
okna má výrazného lemu
s pravouhlejším rastrem
až s datem (JŠ 2017).

usedlosti čp. 46 v Záblatí
nad Lužnicí s dvojicí
okének zdobených štítů.
Je to jediná s datováním
a na půdní nadezdívce
výhled nad zápraží. Jeho
okna má výrazného lemu
s pravouhlejším rastrem
až s datem (JŠ 2017).

Kapitola osmá

Vývoj poznávání lidové architektury v jižních Čechách

Roman Tykal

← Část návsi v Držkrajově
u Milevska, detail akvarelu Václava
Šebeleho, kolem 1890 (NZM,
inv. č. 23574).

[1] PNP – Literární archiv, fond Alois Jirásek.

[2] Kresebná dokumentace Václava Šebeleho je uložena v NZM v Praze, Prácheňském muzeu v Písku a v Etnografickém oddělení NM v Praze.

[3] Negativy Bohumila Vavrouška z let 1911–1936 jsou uloženy v Archivu NM, fond OAE a v Archivu AV ČR, fond Vavrouškova fotobírka.

[4] Negativy Emila Franty z první třetiny 20. století z okolí Lomnice nad Lužnicí jsou v Archivu NM, fond OAE.

[5] Fotografie Antonína Bednáře z první třetiny 20. století jsou ve sbírkách JČM v Českých Budějovicích a Blatském muzeu v Soběslavi.

Dokumentace venkovského stavitelství jižních Čech se stala předmětem zájmu, stejně jako v ostatních částech Čech, Moravy a Slezska, ve druhé polovině 19. století. Nejprve jako motivy na obrazech malířů krajinářů, jejichž reprodukce se začaly objevovat v různých tehdejších obrázkových časopisech, například ve *Světovězoru* či *Zlaté Praze*.

Jedním z prvních, kdo se začal detailněji zabývat touto problematikou, byl spisovatel **Alois Jirásek** (1851–1930), který navštěvoval jižní Čechy asi od roku 1875 v souvislosti se shromažďováním materiálu pro svoje historické romány. V jeho cestovních zápisnících je množství poznámek, mnohdy i s drobnými kresbami, věnováno venkovským stavbám a jejich konstrukčním i výzdobným detailům. [1]

Podnětem k soustavnější dokumentaci byla příprava Národopisné výstavy československé, která se konala v Praze roku 1895. Ve čtyřletém přípravném období opět vznikaly kresebné soubory, ale také již fotografická dokumentace, různého rozsahu i kvality. Vzhledem k tomu, že se z dnešního pohledu jedná o nejstarší dochovanou dokumentaci, je její vypovídající schopnost nezastupitelná. Z jižních Čech vynikají kresby a akvarely **Václava Šebeleho** (1835–1899), asistenta profesora kreslení na reálce v Písku, jehož žákem byl jeden z nejznámějších českých malířů, Mikoláš Aleš. Šebe-

le na nich zachytil, sice jen v nevelkém okruhu okolo Písku, nejen podobu starší, ještě dřevěné zástavby zdejších vesnic, ale také množství interiérů, zejména světnic v domech různých sociálních vrstev obyvatelstva. [2]

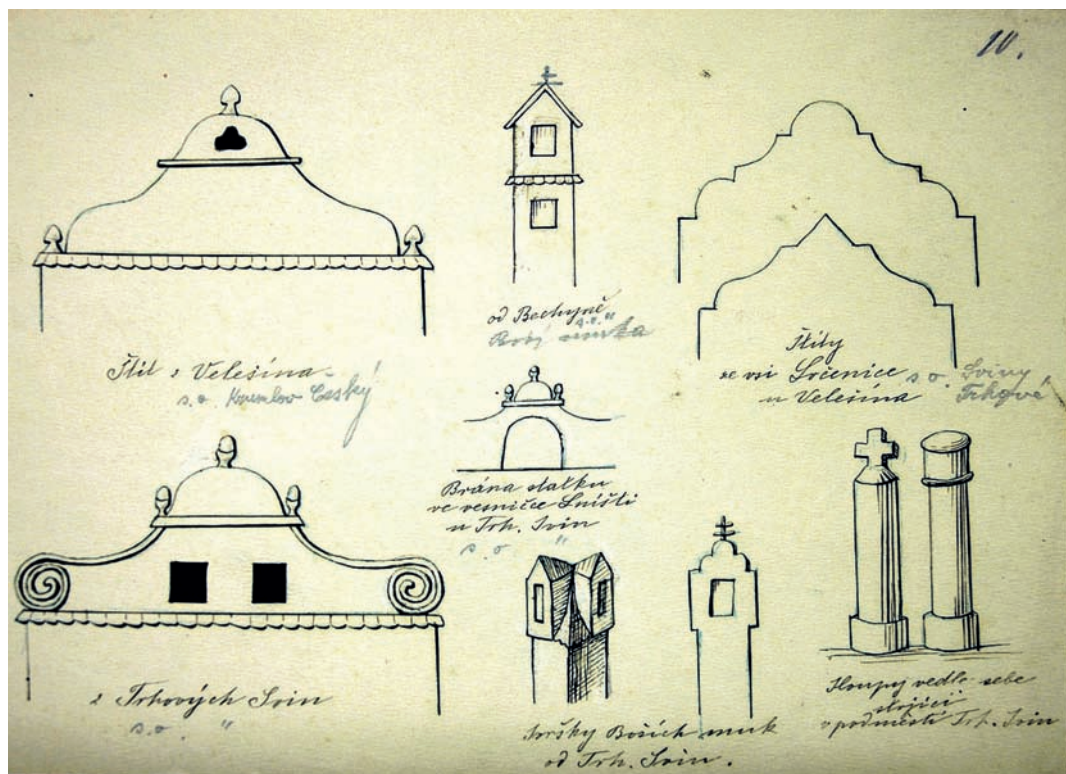
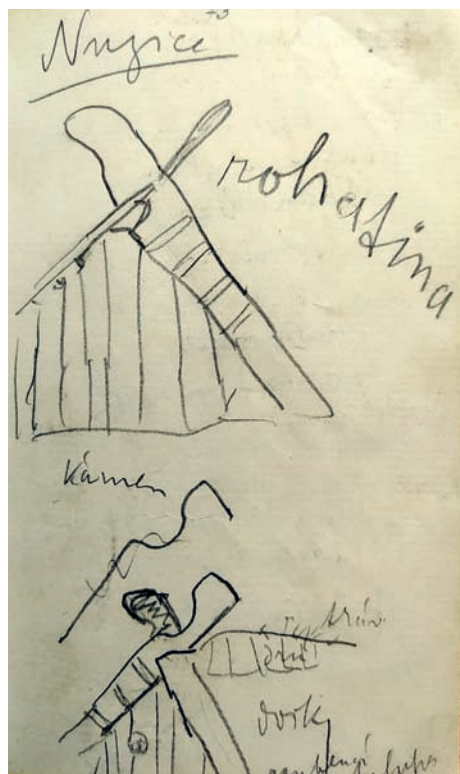
Dokumentaci jihočeských Blat se věnovala **Emilie Fryšová** (1840–1920). Celý profesní život byla učitelkou na obecných a měšťanských školách, od roku 1885 ředitelkou Dívčí měšťanské školy v Soběslavi. Popisem i kresbami zachytila rozvinutou štukovou výzdobu blatských staveb.

Národopisná výstava i předměty a materiály pro ni shromážděné se staly impulzem k zakládání vlastivědných muzeí v místech, kde působily krajinské odbory pro její přípravu. Rozsah a podoba výstavy ovlivnily mnoho návštěvníků, kteří se pak začali soustavně věnovat mimo jiné také další dokumentaci venkovského stavitelství. Mezi nejznámější patří středoškolský učitel **Bohumil Vavroušek** (1875–1939), který soustavně fotograficky dokumentoval lidové stavby v celém prvorepublikovém Československu, a samozřejmě neopomenul jižní Čechy. [3]

Dalšími významnými regionálními amatérskými fotografy z první třetiny 20. století zde byli opět učitelé – **Emil Franta** (1873–?) z Lomnice nad Lužnicí, [4] **Antonín Bednář** (1882–1967) z Křemže, [5] **Štěpán Dvořák** (1867–1923) z Mi-

← **Eduard Brechler** (1857–1912). Kovárna u Českého Krumlova. Ilustrace z časopisu *Světovězor* (roč. 15, č. 34, 19. 8. 1881, s. 404) ukazuje, že v počátcích zájmu o tradiční venkovské stavby a prostředí se před objektivním záznamem upřednostňovala dobově obvyklá romantická stylizace.

→ List ze zápisníku Aloise Jirásky s kresbou detailu roubené chalupy z Nuzic, kterou pořídil 17. června 1891 v rámci své cesty z Prahy do Tábora a okolí Bechyně. Předmětem záznamu byl starobylý detail tzv. rohatiny ve vrcholu štítu, a také drnové pokrytí hřebene střechy s doškovou krytinou (PNP – Literární archiv, fond A. Jirásek, Zápisník 25, s. 73; JŠ 2020).

levska, [6] **Jaroslav Michl** (1888–1975) z Písku, [7] **Vilém Bürger** (1908–?); podnikatel **František Slavík** (1876–1968), majitel cihlen ve východočeských Úhřetích a Tuněchodech. [8]

Z fotografické dokumentace pořízené ve třicátých letech 20. století činností malých regionálních muzeí je dokumentačně cenný soubor fotografií ze zrušeného muzea v Trhových Svinech, uložený nyní ve sbírkovém fondu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích. Na snímcích jsou

↓ Roubená chalupa v Jedovarech,
fotografie ze zrušeného muzea
v Trhových Svinech, kolem 1930
(JČM, inv. č. N 5687b).

↑ Dokumentace obrysových variant
zděných štítů a tvarů božích muk od
E. Fryšové, perokresba, nedatováno
(Archiv NM, fond OAE, inv. č. 14310).

503

[6] Fotografie Štěpána Dvořáka z počátku 20. století jsou uloženy v PNP, fond Čeněk Zíbrt. K. Němeček, Zmizelý obraz Milevského venkova, 2018.

[7] Fotografie
a negativy Jaroslava
Michla z první třetiny
až poloviny 20. století
jsou uloženy
v Archivu NM, fond
OAE.

[8] Fotografická dokumentace Františka Slavíka je uložena ve Fotoarchivu Etnografického ústavu MZM v Brně.

zachyceny roubené stavby z tamního okolí, které se v terénu již nedochovaly.

Dokumentární kresbou pak vynikli především **Josef Brož** (1866–1949), rodák z Vlachova Březí, který publikoval v odborných časopisech články o stavbách ze šumavského Podlesí a tzv. jihočeského selského baroka na Volynsku, kde objevil stavební dílo místního zednického mistra Jakuba Bursy. [9]

Jaroslav Spirhanzl-Duriš (1889–1960), malíř, fotograf, fotograf, nom, nadaný malíř, využil svůj talent pro kresbu lidové architektury ve rodině Českého Meránu, Tábořska a Písecku.

Dalším byl **Alois Terš** (1910–1987), učedník v Svinech, Zlivi, Českých Budějovicích a Jindřichově. V letech 1939–1942 lidovou architekturu hlouběji poznal v Doudlebsku. Na kresbách zachytil nejen celou vesnici a Doudlebska. Na kresbách zachytil nejen celou vesnici, ale i jednotlivé domy, ale i jejich detaily.

[9] J. Vařeka, V. Frolec, Lidová architektura, 2007, s. 23; R. Tykal, Zpravodaj Komise pro lidové stavitelství, 2016, s. 21–28.

[10] J. Vařeka, V. Frolec, Lidová architektura, 2007, s. 304; JČM v Českých Budějovicích, kresebná pozůstalost Aloise Terše.

[11] SOKA České Budějovice, Hlubuček Karel, pozůstalost. J. Šimánek, Putování Doudlebskem za jeho písmáky, 2015, s. 64–66. J. Štifter, Oči Doudlebska, 2018.

ce v Volyně, brána
 k 24. Dokumentační
 části lidové architektury
 v Západní Volyně,
 č. 1952 (archiv Petra

se učebních textů
 učebního Základy
 lidové architektury,
 č. 1954.

se ilustrací skript
 učebního Základy
 lidové architektury
 přílohy XXVIIa a XXX
 s lidobarokních štítů
 v Komárova na
 v Blatech.

XXVIIa.

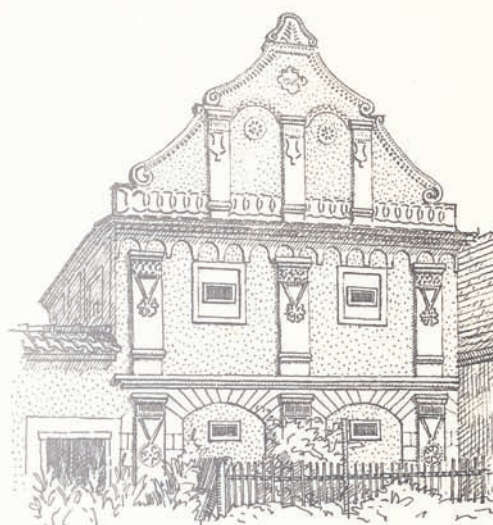

SLOUPKOVÝ BAROK NA
 VOLÝNSKU.

1952, 1954.

XXX.

KOMÁROV.

PODLE PŘE. ARCH. J. ŠANDY A V. VALTRA.

Kapitola devátá

Principy slušného chování nové stavby na (jiho)české vesnici

Jiří Škabrada

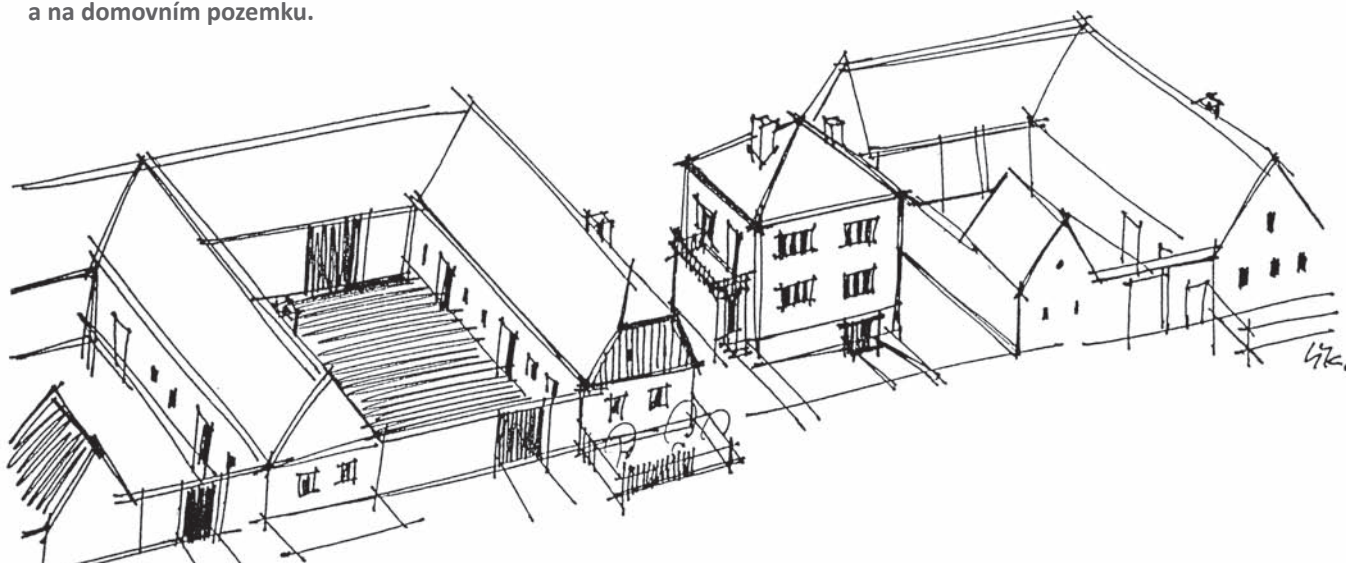
Na první pohled by asi debata o nových stavebních zásadách do knihy o poznávání historických staveb patřit neměla, protože víme, že součástí kvality architektonického díla je i jeho zapojení do stávajícího okolního prostředí. Dobrý architekt, který má umístit dům mezi objekty se sedlovými střechami a členěnými okny, ví, že kvalita zapojení jeho stavby do takového prostředí vůbec nezáleží na tom, zda i jeho dům bude mít sedlovou střechu a členěná okna. Bude-li kvalitní, zapadne dobře, a může se přitom chovat nenápadně i výrazně – jako vždy v minulosti. Tehdy jako dnes byly stavby výslednicí postojů, snah a dovedností svých tvůrců – stavebníků, projektantů i provádějících řemeslníků.

Nežijeme ale už v dobách, v nichž se netušilo, jak jsou okolní domy staré, a k principům našeho chování patří rovněž ohleduplnost k dílům našich předchůdců i ke krajině, do níž jsou tato díla vsazena. Současně také víme, že jako stavebníci ani stavitelé nejsme všichni tak geniální, aby bylo možné ponechávat našemu činění samovolný průběh. Z tohoto hlediska tedy nepochybně máme důvod hovořit o pravidlech pro většinovou stavební tvorbu do tradičního regionálního venkovského stavebního a krajinného prostředí, pokud pokládáme za potřebné, aby takovému prostředí jeho tradiční charakter zůstal. Naši úlohu přitom usnadňuje vědomí, že umísťujeme nové objekty mezi historické stavby, které se řídily systémem určitých nepsaných pravidel, jež dokážeme rozpoznat a pojmenovat. Můžeme snad rovněž určit stupeň jejich důležitosti pro případnou aplikaci v nové výstavbě, chceme-li dosáhnout jejího co možná bezkonfliktního soužití se starou zástavbou.

↓ Kresebné znázornění propastného rozdílu mezi tradiční a novodobou zástavbou v umístění domu na parcele a jeho vztahu k okolní zástavbě. U nového domu je vlastně všechno špatně, a to jak u vnějškových pohledů, tak zejména pro kvalitu a intimitu pobytu v domě a na domovním pozemku.

9.1 Problémy přestaveb a nové výstavby na české vesnici

Doklady toho, že se hodnotné tradiční prostředí dá poměrně rychle a navíc zbytečně likvidovat, máme všude kolem sebe nejen z nedávného období socialistické přestavby vesnice, ale i ze současnosti. Socialistická proměna byla velmi tvrdá a plánovitá, alespoň ve smyslu ničení všeho, co bylo spjaté se selským stavem. Jejím symbolem jsou zdevastované největší usedlosti, otloukaná a „trojáky“ vybavovaná ostatní výstavba a na jejím obvodu trčící mohutné cementově šedé krychle rodinných domů a případně ještě větších „bytovek“. Na tehdejších nových domech je přitom všechno jinak, než bylo předtím – starý dům seděl na zemi, protože musel respektovat průběžný pracovní pohyb mezi domem a dvorem, do nového se vystupuje po „slepičích“ schodech nad polozapuštěný hospodářský suterén, nebo dokonce do patra („šumperák“). Starý dům měl přední stranu obrácenou k veřejnému prostoru, svou obytnou a pracovní stranu obrácenou do dvora a pokud možno ke slunci, kam současně nemělo být vidět zvenčí, a svou zadní stranu, která nemusela být vybavena okny a současně mohla tvořit hranici se sousední parcelou. Nový dům trčí uprostřed parcely, vystaven povětrnosti a pohledům ze všech stran. Příčinu obliby tohoto řešení nepochybně představuje ideál volně stojící „vilové“ výstavby, kterou si na vesnicích v minulosti mohly dovolit jenom některé fary a která se zejména v meziválečném období v první polovině 20. století rozšířila zejména na předměstích větších měst. K dnešnímu masovému rozšiřování tohoto způsobu zástavby bohužel přispívá i to, že na

→ Otín u Jindřichova Hradce, Na Palásku – sestava nových rodinných domů na okraji obce. Zástavba byla v tomto případě koncipována tradičním způsobem, tedy umístěním zadních podélných stěn domů až do hranice se sousední parcelou. Tato realizace tudíž představuje především argument proti obvyklému tvrzení, že umístit dům do hranice pozemku přece nejde kvůli nutným odstupovým vzdálenostem. Jak vidno – jde, ale musí se tak stát organizovaně, při koncipování veškeré zástavby na určeném území. Pokud koncepce výstavby začne a skončí způsobem „rozděl pozemek na čtverečky a rozprodej“, nemůže dopadnout výsledek jinak, než jak u nás obvykle dopadá. Přitom je na menších parcelách při použití tradičního systému oproti obvyklému volnému umístění domů využití pozemků vyšší a současně jsou kvalitnější dosažené obytné parametry – zejména intimita v obytné části domu a zahrady. V Otíně je rovněž patrné, že dodržení klíčového tradičního pravidla umístění domu na parcele a rovněž základních parametrů pro hmotové utváření domů je pro charakter výsledku natolik silné a rozhodující, že použití historizujících výzdobných prvků na fasádách už je vlastně zbytečné; u méně zasvěcených diváků vede až k nejistotě, zda se vůbec jedná o novou zástavbu. Výstavba souboru rodinných domů v Otíně proběhla ve dvou etapách v letech 2004–2008 podle projektu Ing. Milana Špuláka z projekční firmy JPS J. Hradec pro developerskou firmu RBB Invest a. s. Praha (JŠ 2012).

nevelkých pozemcích pro nové domy, kde není předem připraven rozumnější způsob výstavby, není jiný způsob umístění domů prakticky možný.

529

Po pouhých čtyřiceti letech vlády tohoto dnes už starého režimu přitom vidíme, jak malý smysl většina těchto netradičních principů měla, protože se opouštějí ještě rychleji, než se kdysi zaváděly. I když se v nových venkovských domech už nehospodaří vůbec, vrátilo se jejich bydlení opět zpátky na zem, protože jenom tak je možné využít to, co je na venkovském bydlení nejcennější – propojení bytu se zahradou. Domy se z patrového systému opět snižují, zatím většinou na systém s podkrovním polopatrem, resp. půdní nadezdívkou. Doufejme, že podobně se postupně do hry vrátí i další tradiční principy, které jsou pro kvalitu bydlení opět vhodnější než u vilové pozice domu uprostřed parcely. Může nám být ale líto množství stavebních zásahů, u nichž bylo okamžitě zřejmé, že byly pro své půvabné tradiční okolí ničující, a přitom je dnes evidentní, že se odehrály vlastně zbytečně.

Nové rodinné domky se ale většinou chovají nadále zcela netradičně ve vztahu k bezprostřednímu okolí: zatímco staré domy v usedlostech se vždycky obracely většinou svých otvorů do prostoru dvora, nové domky si neintimním

způsobem nárokuje okolní veřejný prostor. Extrémně bezohledné, ale stále častější je dokonce vysouvání nových objektů z obvodu zástavby na místa s hodnotným výhledem do krajiny, aniž by se bralo v potaz, že zhodnocení pobytu v objektu má za následek reciproční znehodnocení obrazu krajiny a sídla při pohledech opačných. Specifickou kapitolu v tomto ohledu představují náročná sídla, zasazovaná spíše do volné krajiny než do vesnické zástavby, kde někdy zjevně funguje princip pouhého využití či spíše zneužití vlastních možností na úkor okolí.

Z novodobých nešvarů se jako tvrdošíjný jeví vztah střechy ke spodní stavbě, charakteristický (kromě zmíněného polopatra) především tzv. „nádražním“ chováním krovů. Ty se u nás staví teprve od druhé poloviny 19. století, tedy z hlediska vývoje těchto konstrukcí jen krátce, ve vaznicové soustavě. Novodobé vaznicové krovy se pak začaly od konce 19. století přizdobovat podle c. k. rakouské módy našim končinám zcela cizorodými prvky, které se rozšířily po celém území tehdejší monarchie kvůli jejich uplatnění na typových nádražních stavbách. Vaznice těchto krovů vystupují před štíty, kde je vždy na jejich koncích osazena první vazba krovu vlastně před střechou. Oproti předchozím staletím se jinak chovají i boky střech, kde kompaktní nasazení střechy na římsu vystřídaly zcela odlišné „plandavé“ okraje, tvořené jen vytrčenými konci krokví s krytinou. Doplnění takové figury domu o nesmyslný alpský čelní balkon pak dokáže spolehlivě ztrapnit široké okolí. Nástup takovýchto zvyklostí dokonce v příhraničních regionech, z nichž byli předtím po druhé světové válce „vysídlení“ místní Němci do Bavorska, představuje pak vlastně architektonický černý humor těžkého kalibru.

Snad jenom o málo lepší se jeví další hmotová varianta netradičního zastřešení – tzv. bungalovy s nízkými val-

bovými střechami. V kontextu s tradiční zástavbou jejich naznačená „výhoda“ snad jenom v tom, že z povrchových pohledů vzhledem k menší výšce odlehčují krajinu. Nenarušují tedy tolik vnější obraz vesnic v krajině, když se staví na obvodu staré zástavby. „Vpád“ takové zástavby mezi tradiční zástavbu je ale velmi problematický.

↓ Příklad vstupu novodobé zástavby do tradičního prostředí, zde s velmi podobnou hmotovostí u sousedního starého domu. Ten je svým štítem obrácený k východu, takže jeho západní strana, chráněná navíc stromy, směřuje do soukromé části vsi. Nový dům hospodářské budovy má možnosti odlišné, k nízkým svým uživatelům i okolí přizpůsobenější.

nového domu
v Horní Dystřici
je z architektonické
hlediska a Tesař. Příklad
je výrazu mimořádně
jednoduchý, využívající
přírodní způsobem
složitých principy
moderních staveb.

Projekt projektu (2014–2015)
je z pohledu zahrady.

Stavby –
je z pohledu západní strany
staveb.

Kapitola desátá

Lidová architektura a památková péče

Ivan Náprstek

← Obnovené zbytky různých
časových vrstev barevné malované
výzdoby u štěrbinového okna
v návesním průčelí sýpky usedlosti
čp. 15 v Putimi – jeden z případů
nálezů a následných restaurátorských
zásahů, které organizoval v 90. letech
20. století písecký památkář
Jiří Hladký (JŠ 1995).

10.1 Památková péče a její stručný vývoj na našem území

Památková péče je disciplína, která se zabývá poznáváním a ochranou kulturních památek na základě společenské potřeby zakotvené jak v právních předpisech, tak i v kontextu povědomí historické paměti společnosti. Jedná se o kulturně-společenský fenomén, který staví na bohatém interdisciplinárním základu, čerpajícím z poznání svébytných vědeckých disciplín, a ačkoliv jejich poznatků využívá, stojí ve svém komplexním pojetí nad nimi a pro svůj účel je zastřešuje. Teorie památkové péče nebyla sice dosud souhrnně a jednoznačně formulována, ovšem její základní východiska známe. V obecné rovině vychází praktická památková péče z poznání tzv. památkových hodnot konkrétního objektu, které se snaží v rámci soudobého poznání interpretovat ve všech souvislostech, a na tomto základě předává společnosti své hledisko, jak s konkrétním objektem naložit. Toto hledisko se samozřejmě v průběhu času vyvíjelo spolu s poznáním jednotlivých kulturních památek a jejich hodnot. Pro pochopení podstaty památkové péče je proto nezbytné si tento historický vývoj přiblížit.

Počátky odborného zájmu o památky a kořeny památkové péče

Kořeny systematické památkové péče v evropském kulturněhistorickém prostoru sahají k Velké francouzské revoluci, která přinesla mimo jiné dosud nevídané ničení kulturních a historických hodnot. Tyto okolnosti vedly k poznání, že pro uchování těchto hodnot bude zapotřebí je určitým způsobem chránit. Na území Francie se tak poprvé objevil společenský požadavek vycházející z předpokladu, že stát nese zodpovědnost za ochranu památek, a to ve „veřejném zájmu“, tedy v zájmu celé společnosti. [1]

Tyto snahy se dále šířily Evropou a odrazily se i v českých zemích v podobě rozmanitých historicko-vlastivědných aktivit. Zakládala se muzea a zrodily se různé prvotní vlastivědné místopisné soupisy a velké soubory národních dějin. Všechny tyto počiny měly podpořit vztah k vlastní národní identitě. Mezníkem na poli památkové péče ve střední Evropě, jejíž nedílnou součástí jsou české země, se stal rok 1850, kdy došlo k založení *Centrální komise pro výzkum a zachování památek stavitelských* ve Vídni, jejímž posláním se stala ochrana a zachování památek na území habsburské monarchie.

Ačkoliv se památková péče ve svých počátcích zaměřovala zejména na objekty architektonicky či historicky významné, poměrně záhy se vlivem vrcholící emancipace obrozených národů zájem veřejnosti rozšířil přeneseně i na památky lidové architektury. V roce 1873 tak bylo na Světové výstavě ve Vídni postaveno devět vesnických domů, které měly charakterizovat rozmanitou venkovskou výstavbu v různých zemích podunajské monarchie. Tento model byl

využit i v roce 1891 na Všeobecné zemské jubilejní výstavě v Praze, kde byla vystavěna Česká chalupa, po jejímž vzoru byla upravena bývalá rychta a kovárna v Přerově nad Labem, tvořící dnes základ zdejšího muzea v přírodě otevřeného v roce 1900, jež se tak řadí mezi nejstarší v Evropě.

Narůstající zájem o lidovou architekturu v českých zemích vyvrcholil na Národopisné výstavě československé v Praze v roce 1895, kde bylo návštěvníkům prezentováno již na 90 objektů, nově zbudovaných pro potřeby výstavy. Část areálu holešovického výstaviště, kde se tyto stavby nacházely, byla nazvaná „výstavní dědina“ a jednalo se o nejpřitažlivější a nejnavštěvovanější segment celé výstavy. Vybrané české, moravské a slezské regiony zde byly zastoupeny replikami lidových staveb, přičemž jižní Čechy reprezentoval statek z okolí Petrovic u Sedlčan. Součástí výstavy bylo i více než 120 převážně dřevěných modelů lidových staveb zhotovených v měřítku 1:25, které přibližovaly jednotlivé oblasti Čech, Moravy a Slezska regionálně typickými venkovskými stavbami. Z jižních Čech se dosud zachoval model statku čp. 7 v Komárově. [2]

Od roku 1912 začalo také vyrůstat první muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Aktivita na poli ochrany památek lidového stavitelství byly ovšem spojeny spíše s činností národopisců, nikoliv s linií teorie a praxe památkové péče reprezentované Centrální komisí. Památky lidové architektury tak byly vnímány spíše v širším kontextu svérázu jednotlivých regionů a jejich lidových tradic než jako příklad typologicky, architektonicky a výtvarně hodnotných objektů. [3]

První stopy zájmu o vesnické stavby jako o objekty hodné poznávání a ochrany můžeme v jižních Čechách sledovat od přelomu 19. a 20. století. Názornou ilustraci k tomu představuje vlastně jediná zmínka o vesnických stavbách, kterou můžeme najít v řadě tehdy vycházejících knižních soupisů památek, rozdělených podle tehdejších jednotlivých politických okresů. Pouze v soupise, který vyhotovil Josef Braniš pro Českobudějovicko (a vyšel právě v roce 1900), se pro Rožnov u Českých Budějovic uvádí zmínka o obou sýpkách, vybavených sgrafitovou rustikou, u čp. 23 s vročním 1564. [4]

Důvodem této zmínky přitom byla zjevně jenom vazba ke slohové architektuře, čitelná podle specifické povrchové úpravy. Jinak je v těchto soupisech z vesnic věnována pozornost pouze kostelům, zámkům a tvrzím, někdy nejstarším božím mukám a datovaným kapličkám (byť třeba s poznámkou „bez významu“). [5]

Významný posun na poli ochrany vesnických staveb nenastal ani po vzniku samostatného Československa, kde linie památkové péče plynule navázala personálně i institucionálně na předchozí epochu. Nejpodstatnější praktickou složkou ochrany památek zůstali okresní konzervátoři památek jakožto pomocný orgán nově vzniklých Státních památkových úřadů. Úkolem konzervátorů byla především zprávo-dajská, soupisová a osvětová činnost. První jmenování konzervátorů po vzniku Československa proběhlo na počátku roku 1919, kdy ministerstvo školství a národní osvěty, které

[1] Ve Francii došlo v roce 1830 k založení Generální inspekce historických památek. J. Hobzek, 1987, s. 8.

[2] P. Novák, *Prameny a studie*, 2015, s. 107–120.

[3] K. Kuča, *Péče o arch. dědictví*, 2008, s. 140.

[4] J. Braniš, *Soupis památek*, 1900, s. 115.

[5] F. Mareš, *Soupis památek*, 1913, s. 197.

mělo památkovou péči ve své jurisdikci, jmenovalo konzervátory a rovněž pro ně vydalo potřebné instrukce. Že se jednalo o prestižní post, dokládá skutečnost, že konzervátory se stávali uznávaní přední odborníci, například architekt Kamil Hilbert pro okres lounský či architekt Pavel Janák pro okres kutnohorský. V jižních Čechách byl pro okres českbudějovický jmenován konzervátorem výtvarník, gymnazijní profesor a muzejník Adolf Träger, někdejší korespondent vídeňské Centrální komise. [6]

Počátky současné památkové péče

Situace po druhé světové válce v oblasti ochrany památek byla determinována politickými událostmi a otřesy, které konec války přinesl. Hned v roce 1945 nastaly ohromné majetkové přesuny, které se týkaly samozřejmě i mnoha památkově hodnotných objektů či předmětů. V důsledku těchto událostí došlo k nenahraditelným památkovým ztrátám především v důsledku plošného odsunu německy mluvícího obyvatelstva z českého pohraničí. V jižních Čechách se tyto události trvale zapsaly do krajiny buď úplnou ztrátou, nebo výrazným narušením desítek vesnic především na Šumavě a v Novohradských horách a jejich podhůří.

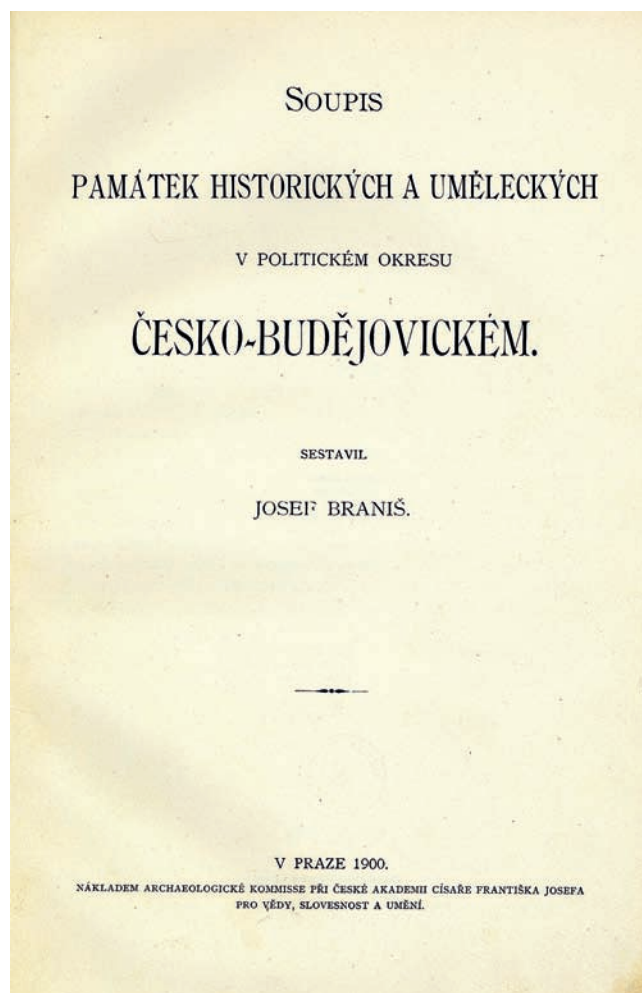
Všechny tyto nové okolnosti spolu s reformou státní správy, která byla nově vystavěna na systému národních vý-

borů po sovětském vzoru, přinesly i velké změny na poli památkové péče. Většina kompetencí Státního památkového úřadu přešla na krajské národní výbory a od ledna 1952 došlo k přeměně Státního památkového úřadu na Státní památkový ústav. Ten měl zastřešovat odbornou složku v oboru památkové péče, provádět vědecké hodnocení památek a rozvíjet nové trendy a metody. [7]

Zájmy památkové péče se však v této neklidné době překvapivě podařilo prosadit na poli plošné ochrany památek, když došlo v roce 1950 k vyhlášení několika desítek zachovalých měst památkovými rezervacemi. Současně s tím měla být obdobným způsobem prosazena i ochrana lidové architektury v podobě výběru staveb typických pro konkrétní region, zahrnující často více vesnic tvořících celou oblast, například soběslavská Blata. Z tohoto záměru navzdory deklaracím sešlo. [8]

Důležitou novou praktickou složkou památkové péče, jejíž vznik přímo souvisel s prosazením plošné ochrany památek, se stal v květnu 1954 založený Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů (SÚRPMO). Tato instituce navázala na činnost rekonstrukčního tzv. R ateliéru, který působil při pražském Stavoprojektu již od roku 1949. SÚRPMO se stal do budoucna nepostradatelnou projekční složkou památkové péče se středisky v mnoha větších městech po celém Československu. [9]

→ Obálka knihy *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Česko-Budějovickém*, první souborné publikace, která se systematicky věnovala soupisu památek na Českbudějovicku.

[6] P. Štoncner, *Péče o arch. dědictví*, 2008, s. 63–67.

[7] J. Hobzek, *Vývoj památkové péče*, 1987, s. 20–23.

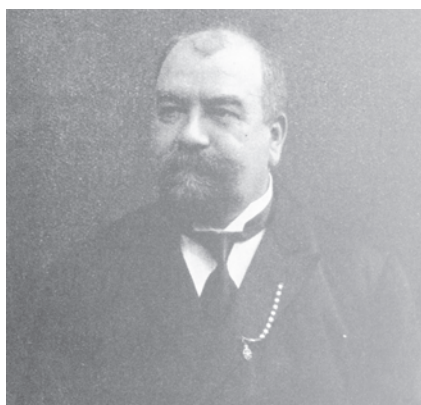
[8] K. Kuča, *Péče o arch. dědictví*, 2008, s. 141.

[9] J. Hobzek, *Vývoj památkové péče*, 1987, s. 23–24.

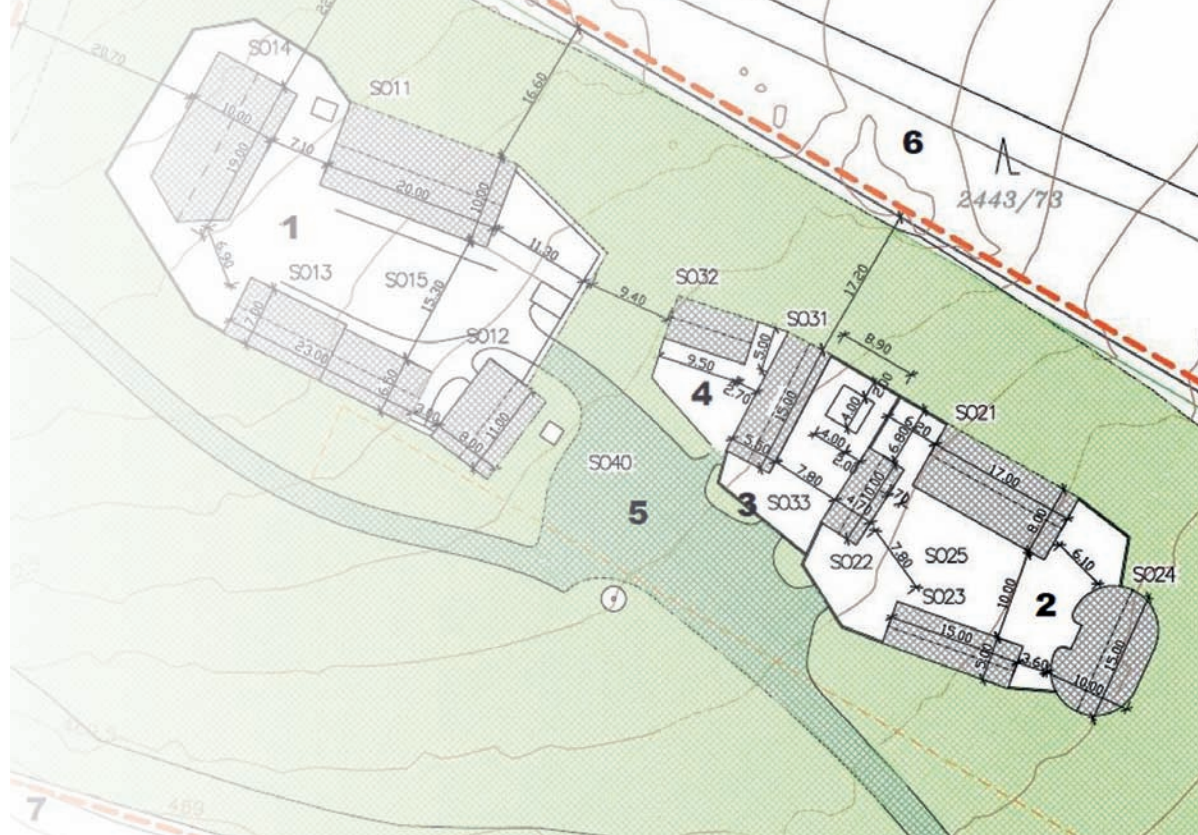

➔ **Obráz Adolfa Trägers Trägersův dvůr z roku 1905, Alšova jihočeská galerie v Hluboké nad Vltavou.**

↓ **Josef Braniš (1853–1911)**, historik umění, středoškolský profesor a od roku 1888 konzervátor Ústřední komise pro památky umělecko-historické v okresech České Budějovice, Český Krumlov, Kaplice, Prachatice a Sušice.

archeoskanzenu
 1. Půdorysná situace:
 2. Plochá usedlost,
 3. 3. domkář,
 4. 4. – okraj lesa,
 5. 5. Škabrada,
 6. 6. pro územní rozhodnutí
 (Ing. arch. P. Dostál).

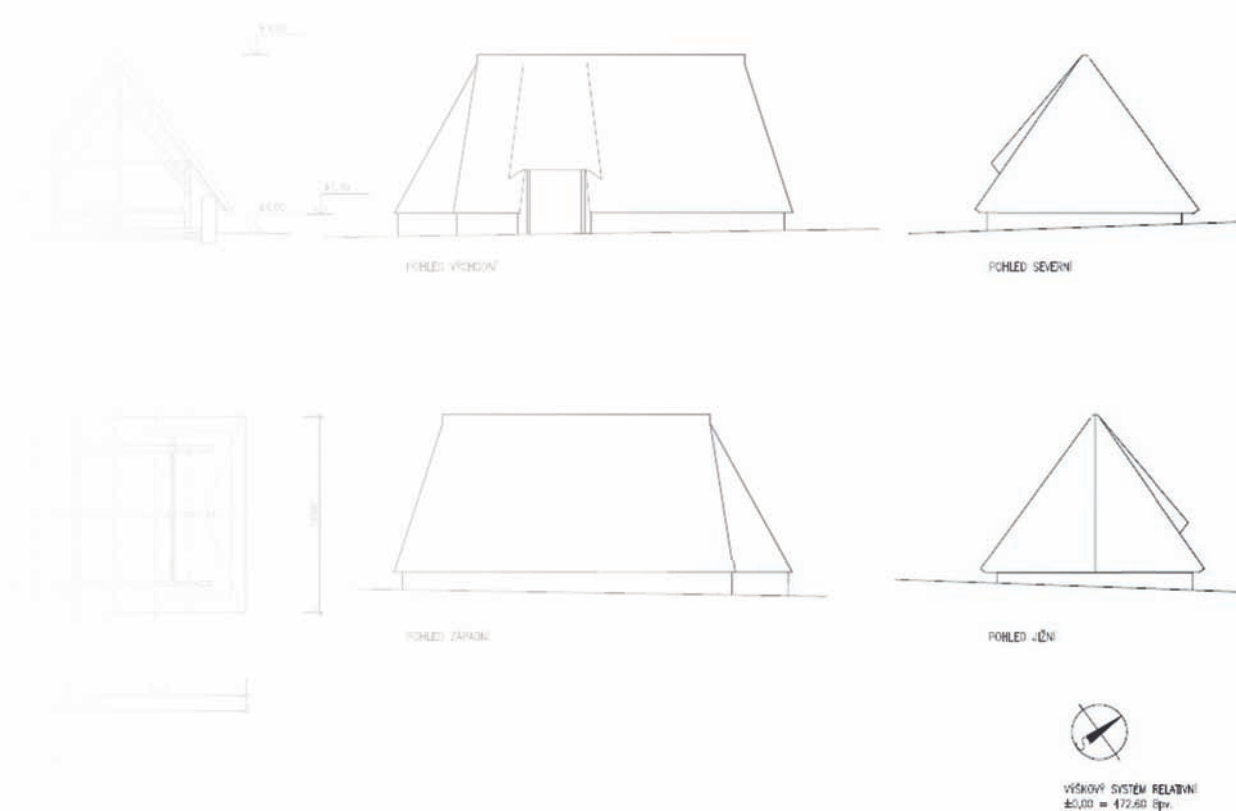

společnou kombinaci této konstrukce se spodní částí a mladší typ z 19. století, navazující na vzory českých panských dvorů.

Pro stěny a konstrukci pro stěny by se měl předvést materiál a cihlového zdiva včetně nepálené hlíny. Dřevěných konstrukcí – rámových a roubených, jako ukázkami staršího jednoduššího i mladšího. Vodorovné konstrukce – stropy a klenby – od jednodušších a starších dřevěných až po zděných klenbám s důrazem na vývoj plochého 19. století, končících kombinací plochých segmentů s ocelovými profily. Krovby by byly před-

vedeny od starobylých typů „na kobyly“ či „na vosla“ přes hambalkovou soustavu a posléze Rankův krov k nejmladším vaznicovým typům. Podobně by v domech i hospodářských stavbách ilustrovaly vývoj staveb i konstrukcí dobově příslušné typy stavebních doplňků – dveří, oken, jejich kování i zasklívání.

V ilustracích jsou kromě půdorysné situace základní části archeoskanzenu, zaměřené na období 14.–15. století, uvedeny ukázky budov ve dvorci z dokumentace pro územní rozhodnutí (Ing. arch. P. Dostál podle konceptu prof. J. Škabrada, 2017).

583

Kapitola jedenáctá

Územní okruhy lidové architektury

Jan Pešta

Snad nikde jinde na území Českých zemí se nesetkáme s takovou variabilitou forem a územních okruhů lidové architektury na tak relativně nevelkém území jako v jižních Čechách. Musíme si ale uvědomit, že tradiční architektura a s ní podoba celých vesnic i sídelní krajiny nikdy v historii nebyla neměnná. Nejlépe je to patrné na postupném přezdívání převážně dřevěných vesnic v průběhu 19. a první poloviny 20. století, k němuž docházelo v jednotlivých krajích v různé době, v závislosti na prosperitě, dostupnosti zdrojů a v neposlední řadě i na stylových trendech. Přezdívání vesnic samozřejmě ovlivňovaly i požáry. Typické stavební znaky se šířily ve vlnách. Přesto je zřejmé, že jakkoli mohou tyto okruhy na nezasvěceného návštěvníka působit jednotně, v době svého vzniku se časově „nepotkávaly“. Podoba typických staveb v rámci jednotlivých regionů tak závisí nejen na jejich územním vymezení, ale také na době, z níž převažující místní zástavba pochází. Proto mluvíme o tzv. regionální dobové formě lidové architektury – daný typ stavby se objevuje v konkrétním místě a v konkrétní době.

Nejstarší generace zděné architektury, svým původem spadající ještě do doby pozdního středověku a raného novověku, se zachovala zejména v oblastech Pootaví, Šumavského podhůří, a především v prostoru jižně od Českých Budějovic až k rakouské hranici. Na většině zbývajících území jižních Čech byla ještě v relativně nedávné době zastoupena zástavba roubená, převrstvená během 19. a první poloviny 20. století stavbami zděnými, které dnes již v kraji výrazově zcela dominují.

Do podoby regionálních forem jihočeské lidové architektury se promítalo mnoho faktorů: přírodní a geografické podmínky, převažující typ hospodaření, etnicita obyvatelstva, místní stavební zvyklosti (konstrukční i výtvarné), dostupnost stavebních materiálů, blízkost významnějších kulturních center a v neposlední řadě také akční rádius jednotlivých řemeslníků, v případě jižních Čech především zedníků.

Jakýkoliv pokus vymezit na mapě přesné hranice územních okruhů nutně naráží na několik problémů. Tím zásadním je fakt, že stavby, podle nichž územní okruhy vymezujeme, se v minulosti mohly vyskytovat na rozsáhlejších územích, ale byly postupným vývojem převrstveny mladšími stavbami, nebo zcela vymizely. Můžeme si to představit právě na příkladu roubené zástavby, která ještě v první polovině 19. století pokrývala podstatnou část jižních Čech, ale byla mladšími zděnými stavbami buď zcela překryta, nebo „vytlačena“ do odlehlých periferií (Šumava). Dalším problémem je překrývání a prolínání jednotlivých oblastí se shodnými znaky. V průběhu času docházelo k vzájemnému ovlivňování, prolínání a kulturním překryvům mezi sousedícími oblastmi i k posunu pomyslných hranic mezi nimi. Tam, kde se šíření forem lidové architektury nepostavily přirozené přírodní či jiné překážky (přírodní hranice) se většinou setkáváme s prolínáním znaků lidové architektury obou sousedících regionů.

Téměř všichni autoři, kteří se lidovou architekturou zabývali, načrtli svoji představu členění jižních Čech na jednotlivé regiony – územní okruhy. Pozornost dosavadní literatury se však orientuje převážně na časový horizont do po-

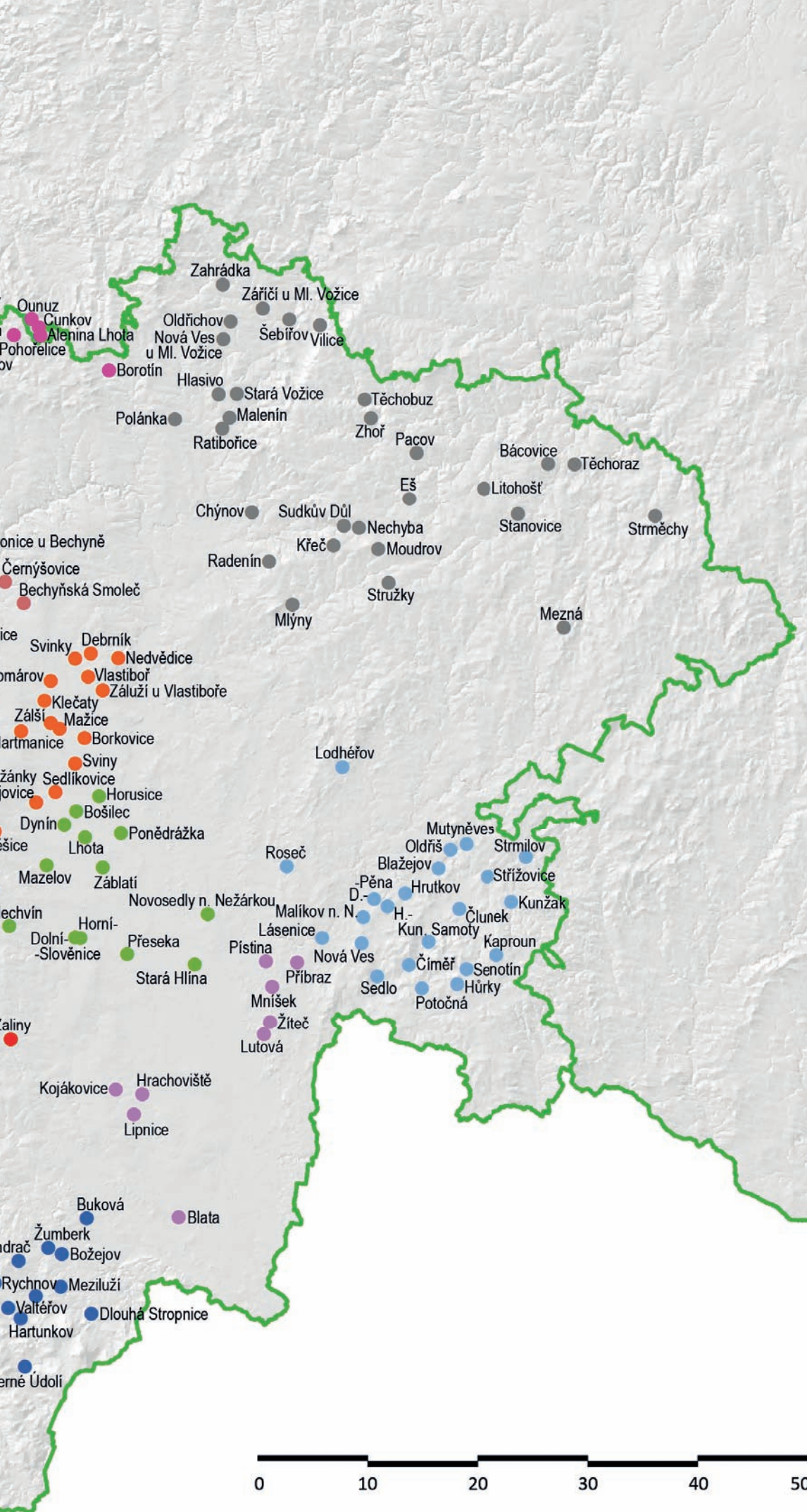
čátku 20. století. Mladší časový horizont z konce 19. a první poloviny 20. století zpravidla pomíjí, nebo jej zmiňuje jen okrajově. Přitom v mnoha oblastech (severní Třeboňsko, Lišovsko, jihovýchodní Šumava) je to právě architektura druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století, která určuje vzhled vesnic i celé sídelní krajiny. Z pohledu současné památkové péče již tuto dříve opomíjenou architekturu hodnotíme jako významnou stopu přirozeného vývoje vesnických sídel. Rovněž tak některé oblasti – nejen bývalé německojazyčné regiony, ale např. i severovýchodní a východní oblasti jižních Čech – zůstávaly až dosud stranou zájmu. Jejich architektura je méně okázalá než opulentní zdobená architektura Blat a obecně je zde zachováno méně významných památek lidové architektury, což však neznamená, že by zde žádné tradiční stavby neexistovaly.

Kapitola věnovaná regionálním formám lidové architektury nemohla být z prostorových důvodů zařazena přímo do tištěné části knihy. Čtenáři ji najdou v úplnosti na přiloženém CD.

→ Štítové průčelí domu usedlosti čp. 24 v Zechovicích u Volyně, obrácené do dvora za bránou, která je rovněž vybavena štítovým nástavcem z 3. čtvrtiny 19. století (JŠ 1975).

- Hlubocká a zbudovská Blata
- Blanský les a podhůří
- Vodňansko
- Písecko
- Bechyňsko a Vltavotýnsko
- Soběslavsko-veselská Blata
- Třeboňská Blata
- Jižní Třeboňsko a Vitorazsko
- Doudlebsko a Kouty
- Střední Pootaví
- Volyňsko
- Podlesí
- Blatensko, Březnicko a Mirovicko
- Cunkovský hřbet
- Kozácko a Vysočina
- Jindřichohradecko a Novobystřicko
- Novohradské hory a podhůří
- Českokrumlovsko, Vyšebrodsko a Hornoplánsko
- Jihovýchodní Šumava
- Centrální Šumava

← Mapa lokalit zařazených do kapitoly 11 a barevně rozlišených podle oblastí (KK 2021, CZ_RETRO, mapový podklad RÚIAN / ČÚZK).

Br.	Branišov
D. Chr.	Dolní Chrastany
Db.	Dobčice
Chl.	Chlaponice
Kr.	Krakovčice
Pam.	Pamětice
Př.	Předslavice
Rad.	Radošovice
Rat.	Ratiboř
Sd.	Sedlec
Tř.	Třešňový Újezdec
Vlh.	Vihlavy
Vrc.	Vrocnice

← Jeden z klíčových výzdobných motivů na vesnických historických stavbách – šestilaločná kružítková růžice, v tomto případě použita jako středový motiv na plackové klenbě světnice domu usedlosti čp. 20 v Chanovicích na Horažďovicku z 3. čtvrtiny 19. století (JŠ 1985).

Summary

The book represents an updated and amended publication *JÍHOČESKÁ LIDOVÁ ARCHITEKTURA* [South-Bohemian Vernacular Architecture] which was published more than thirty years ago, in 1986, in České Budějovice. Only one of the then authors – Jiří Škabrada (1946) – is the editor and main author of this new book, because Svatopluk Voděra died in 2001. In contrast to the original work, the book is more voluminous and it includes plenty of new information. The previous text was supplemented with results of many types of documentation and research – beginning with the wide survey conducted before many rural areas began to be declared historical rural reserves and zones in the 1990s to the research of individual buildings, whose quality is currently underpinned by dendro-chronological dating.

A demand for a book dedicated to vernacular architecture in South Bohemia relates to the richness and attractiveness of this specific part of traditional building culture in this region. Thanks to the perfect harmony between natural beauties and historical sites, South Bohemia has become a popular touristic and recreational destination over the last decades. This is also supported by the attractiveness of local rural architecture, especially typical “rural Baroque” from the 19th century. For the reason, South Bohemia features (in addition to historical landscape and town reserves) most historical rural reserves and zones within the Czech Republic – 18 reserves and 64 zones. One of these reserves – the village of Holašovice in the České Budějovice area – was inscribed in the World Heritage List of UNESCO in 1998.

However, the book has not been conceived as a guide book to or a catalogue of locations and buildings; it is aimed at explaining the principles of rural buildings’ development – their typology, constructions, and decorations in the period context of other architectural creation, as this is

typical for other works by Jiří Škabrada. The text begins with description of the general cultural conditions and settlements’ development (the introduction prepared by Karel Kuča), and it proceeds from the whole to details.

The part about buildings begins with the chapter devoted to an arrangement of a historical village, to the meaning of their social stratification and its reflection in the structure of the built-up area. It discusses the composition of the basic rural unit – farmstead, and also comments on small buildings of smallholders and cottagers, including their position in villages and relations to farmsteads. Attention is paid to specific enclaves with Jewish settlement, which is accompanied by remarkable pictorial materials which kept records about Jewish settlement in 1727.

Special attention is paid to the position of the house within the farmstead, which was very important as when deciding about the position of the house, the builders had to take in consideration a complicated system of ties to the neighbourhood. At the end of the chapter, a typically South-Bohemian phenomenon is discussed, which consisted in “moving” the farmsteads to the back parts of the plots of land from their original position in the village green.

A separate chapter deals with specific versions of building constructions including wall timbering, use of clay, and combination of timber and clay to create a specific structure under the roof, called a *lepenec*, whereby the wooden structure was daubed. The chapter also includes information on various constructions of ceiling, which differed at older wooden buildings and newer brick and masonry ones. The text also comments on specific design of vaults in village buildings. Besides parallels to traditions of period building forms, simple and archaic rural variants can be observed in constructions of staircases and especially of roof structures. This also concerns the oldest construction of doors, whilst later doors and windows again follow the models from socially higher level of architectural creation.

The key middle section of the book focusses on dwelling structures, first on interesting archaic houses with an one-storey granary, the spatial arrangement of which can be traced up to mediaeval houses with high open-hearth rooms. In South Bohemia, this type involves a considerable part of the oldest houses which have survived thanks to their thorough constructions. They represent the specific social position of several their owners that built ensembles at the limits between wealthy farmsteads and moderate manor houses. In general, rural houses from the 17th – 18th centuries were mostly log houses, which was the most typical building technique at that time, whilst brick houses replaced older log houses mostly in the 19th century.

While speaking about houses, attention is paid mainly to their “heart” – the heating system. In South (and Western) Bohemia, heating had a specific form of an “open-hearth” kitchen since the late Middle Ages. This type of kitchen was mostly placed in the rear of the entrance hall across its entire width. For a more detailed insight into traditional heating systems, it is currently possible to study original construction drawings, which were unknown

for older literature. These drawings also demonstrate the beginning of modern innovation in heating draught systems, which came to the Bohemian rural areas around the mid-19th century.

The chapter about dwelling buildings is followed by a treatise about other farm buildings, which are again discussed with regard to their development from the oldest forms to the more modern constructions. Attention is paid mainly to granaries and smithies; the reason for describing granaries in more a detail lies in the fact that these firm multi-storeyed brick buildings often dominate the whole farmstead front facades facing the village green. Among granaries, one can also find very old buildings, as dendro-chronological analyses have lately confirmed more and more often.

In the 19th century, South-Bohemian rural brick smithies reached a distinctive appearance. Their front wall is typical of wide open vaulted arch. In the end, the chapter concerning the farm buildings deals with rural mills. Thanks to historical construction drawings – the similarities to typology of the rural house, and to fireplace illumination can be observed mainly as regards, the small fireplaces which illuminated rooms in rural houses and were created within solid walls.

The explanation of structural systems and construction of buildings is followed by a treatise about their decoration, beginning with rare proofs found on old wooden buildings. Inspiration of Baroque 18th-century motifs in the rural brick constructions of 19th-century rural are commented on thoroughly. For this theme, archival funds with preserved drawings could be used, even though often with a ridiculous result, when comparing these drawings with buildings really carried out. In doing this, we often observe how simple construction drawings with no decoration facades. These were the works of rural bricklayers, names of some of them are currently known.

The drawings allow us to follow occasional and remarkable efforts of building officials to enable construction Classicistic buildings in the first half of the 19th century as simply as possible, as well as occasional responsivenesses of designing engineers towards clients' call for rich contours of Baroque-style gables, as well as resignation of many trained engineersdesigners who rejected to comply with this call and who simply did not draw gables on their drawings or who only sketched the simplest triangle contour of a gable without openings, obviously with the knowledge that the resulting design will differ.

Stucco decorations on the forefronts of South-Bohemian rural buildings (including their traditional character) existed over a long period of time. In the second half of the 19th century, domestic world of visual arts was enriched by motifs derived from historizing architecture, especially by specific modifications of them, which were typical for manor buildings, mainly the agricultural ones, in the large princely Schwarzenberg domain that comprises a significant part of the South-Bohemian region. Stucco decorations with specificthe characteristic stylish mixture

consisting of Art Nouveau and Art-Deco motifs and Modernism were applied until the first half of the 20th century there. Then the formerly only wooden buildings definitely got their brick substance.

The last chapters in the book deal with the knowledge about and treating of historical buildings from quite different view points. They include a treatise about new buildings, about principles how the new housing development should be conceived so that it "behaves politely" towards valuable old buildings. In the Czech Republic, this problem is not addressed adequately, which causes the unnecessary vanishing of traditional beauties of rural environment. But the answer does not lie in applying traditional decoration, but in understanding and applying the really basic principles of traditional constructions, beginning with the way of locating a building on a plot.

The last chapters were prepared by other new members of the team of authors: Roman Tykal prepared the part relating to the process of recognition of the South Bohemia vernacular architecture values which has been developed for more than one hundred years; and Ivan Náprstek prepared the concluding chapter concerning the heritage legal protection. The thorny persisting problem concerning the non-existence of a regional open-air museum is also mentioned as this has been one of the reasons why the South-Bohemian region has lost key buildings from its collection of rural architecture over the last decades. The arising project of the so called Archaeological open-air museum at Trocnov is regarded the possible partial compensation for this lack. This might come true especially if its starting "mediaeval" section is followed by an other section, which is to show the evolution of rural architecture in SouthBohemia during "post-mediaeval" centuries.

Zusammenfassung

696

Das Buch entstand als eine Aktualisierung des Titels *Jihočeská lidová architektura* [Südböhmische Volksarchitektur, der vor mehr als dreißig Jahren, im Jahre 1986, in České Budějovice publiziert wurde. Nur einer der damaligen Autoren, Jiří Škabrada (1946), ist Editor und Hauptautor des Buches, weil Svatopluk Voděra im Jahre 2001 starb. Im Vergleich zu dem ursprünglichen Titel, das Buch ist umfangreicher und beinhaltet neue Informationen, weil es mit den Ergebnissen vieler Dokumente und Forschungen verschiedener Sorten angereichert werden konnte – von der flächendeckenden Forschungen, welche vor der Erklärung der Denkmalschutzgebiete und -zonen der Volksarchitektur in den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts bis zu den ausführlichen Untersuchungen der einzelnen Objekte, die sich auch heute auf dendrochronologische Datierung stützen.

Die Nachfrage nach einem der Volksarchitektur im Südböhmien gewidmeten Buch hängt mit dem Reichtum und der Attraktivität dieses spezifischen Teils der traditionellen Baukultur in dieser Region zusammen. Im letzten Jahrzehnt Südböhmien, dank dem glücklichen Zusammenspiel der Naturschönheit und des Denkmalfonds, wurde zum beliebten Fremdverkehr- und Erholungsziel. Dazu trägt auch die Attraktivität der örtlichen ländlichen Architektur bei, insbesondere des typischen „Bauernbarocks“ des 19. Jahrhunderts. Dementsprechend ist Südböhmien heutzutage eine Region mit der höchsten Anzahl an ländlichen Denkmalschutzgebieten und -zonen (neben den Landschafts- und Stadt Denkmalschutzgebieten und -zonen) – 18 Denkmalschutzgebiete und 64 Denkmalschutzzonen – in der Tschechischen Republik. Eines dieser Denkmalschutzgebiete, das Dorf Holašovice in der Region von České Budějovice, zählt sogar zum UNESCO-Weltkulturerbe.

Das Buch ist nicht als ein Reiseführer oder ein Katalog von Lokalitäten und Objekten konzipiert, sondern als eine Publikation, welche die Entwicklung der ländlichen Bauten erklären will - deren Typologie, Konstruktion und Verzierung im zeitlichen Kontext anderer Bauwerke, wie es auch für sonstige Arbeiten von Jiří Škabrada typisch ist. In der Erklärung geht man von der Gesamtheit zu Einzelheiten vor, beginnend mit der Entwicklung der allgemeinen Kulturverhältnisse und Siedlung (in der Einleitung, die von Karel Kuča vorbereitet wurde).

Die Darlegung zu Bauten fängt mit dem Kapitel über die Komposition des historischen Dorfes an, d.h. insbesondere über dessen soziale Zusammenfassung und über die Reflexion dieser Zusammenfassung in der Struktur des Baubestandes. Man bespricht die Struktur der ländlichen Grundeinheit – des Bauernhofes, sowie die kleineren Häuser der Häusler oder Kätner, einschließlich ihrer Lage in den Dörfern und ihrer Beziehungen zum Bauernhof. Besondere Aufmerksamkeit erhalten auch die spezifischen Enklaven der jüdischen Besiedlung, und zwar aufgrund des bemerkenswerten Bildmaterials, welches die jüdische Besiedlung seit dem Jahre 1727 registrierte.

Besonderes Augenmerk gilt der wichtigen Position des Hauses im Rahmen des Bauernhofes, weil bei dessen Unterbringung man das komplizierte System der Beziehungen zur Umgebung berücksichtigen musste. Am Ende dieses Kapitels diskutiert man das spezifisch südböhmische Phänomen, das in jüngerer „Ausgrenzung“ der Bauernhöfe von deren Lage auf dem Dorfplatz in die hinteren Teile der Parzellenstreifen bestand.

Ein selbstständiges Kapitel widmet sich den spezifischen Varianten der Baukonstruktionen, beginnend mit Zimmerwerk, Lehmverwendung, und Verbindung vom Holz und Lehm in eine Unterdachkonstruktion, auch Kitting genannt. Dann folgen die Deckenkonstruktionen, die an älteren Holzbauten und jüngeren Mauerbauten unterschiedlich waren, das Mauerwerk und dessen spezifische Ausführungen in den Gewölben. Neben den Beziehungen zu den Traditionen der höheren Bauformen kann man die einfachen und archaischen ländlichen Varianten auch in den Treppen- und Dachstuhlkonstruktionen beobachten. Dies berührt auch die ältesten Konstruktionen der Türe, wobei die jüngeren Türe und Fenster wieder die Modelle von den sozial höheren Ebenen der Bauwerke folgen.

Der Schlüsselmittelteil des Buchs befasst sich mit den Wohnbauten, zuerst den interessanten archaischen Häusern mit einem eingeschossigen Speicherhaus, deren Raumstruktur noch an die mittelalterlichen Häuser mit hohen Rauchstuben anschließt. Im Südböhmien gehört zu diesem Typ auch ein beträchtlicher Anteil der ältesten Häuser, die auch dank des gründlichen Aufbaus an der Schnittstelle zwischen reicheren Bauernhöfen und bescheidenen Gutshöfen, was durch die Sozialstellung einiger Bauherren gegeben wurde, erhalten geblieben sind. Im Allgemeinen, es war die Blockbauweise, die typisch für die Bauernhäuser des 17. – 18. Jahrhunderts war, wobei die

gemauerten Häuser die älteren Holzhäuser meistens erst während des 19. Jahrhunderts ersetzt.

Im Zusammenhang mit den Häusern befasst man sich vor allem mit deren „Herz“ – mit der Heizanlage. Im Süd- (und West)böhmen funktionierte diese bis Ende des Mittelalters in der spezifischen Form der sog. „Rauchküche“, die sich meistens im hinteren Teil des Eingangsraums des Hauses – der Diele entlang deren ganzen Breite – befand. Für eine ausführliche Ansicht der traditionellen Heizung kann man heute auch die erhaltenen Baupläne nutzen, die für die ältere Literatur praktisch unbekannt waren. Auf diesen Plänen kann man ganz gut auch den Anfang der modernen Zuginnovation der Heizung beobachten, welche aufs böhmische Land um die Mitte des 19. Jahrhunderts kam.

Auf das Kapitel über Wohnbauten folgt logisch ein Aufsatz über Wirtschaftsgebäude, welche wieder unter Berücksichtigung deren Entwicklung von den ältesten Formen bis zu jüngeren Objekten diskutiert werden. Im Mittelpunkt des Interesses stehen vor allem die Speicher und die Schmieden; der Grund für die Speicher besteht darin, dass deren feste gemauerte mehrgeschossige Bauten oft die Dorfplatzseiten der Bauernhöfe dominieren. Unter den Speichern sind auch viele Objekte, die deutlich physisch alt sind, wie dies durch die dendrochronologischen Analysen immer öfter in der letzten Zeit bestätigt wird.

Im 19. Jahrhundert, spezifisches Aussehen erreichten ebenfalls die südböhmischen gemauerten ländlichen Schmieden mit deren offenem gewölbtem Bogen in der Frontwand. Am Ende des Kapitels über Wirtschaftsgebäude wird die Aufmerksamkeit – dank der historischen Baupläne – auch auf die ländlichen Mühlen gelenkt, mindestens im Zusammenhang mit der Beziehung zur Typologie des ländlichen Hauses und zur Kaminbeleuchtung, welche den die Stuben in ländlichen Häusern beleuchtenden Wandkaminen nahestanden.

An die Erklärung der Struktur und Konstruktion der Bauten knüpft ein Aufsatz über deren Verzierung an, zuerst über sporadische Belege bei älteren Holzbauten. Ausführlich wird dann die Übernahme der Barockmotive aus dem 18. Jahrhundert in den gemauerten ländlichen Aufbau des 19. Jahrhunderts diskutiert. Hier konnten wieder die Archivfonds mit erhaltenen Plänen wesentlich verwendet werden, auch wenn oft mit einem sogar grotesken Ergebnis, falls wir diese Pläne mit deren Umsetzung vergleichen können. Wir können nämlich oft sehen, wie die einfachen Pläne ohne Verzierung mit reich dekorierten Umsetzungen kontrastieren. Diese wurden von ländlichen Mauern hergestellt, einige von welchen wir heute auch namentlich kennen.

Auf den Plänen betrachtet man vereinzelte und bemerkenswerte Bemühungen der Baubeamten, die klassizistischen Bauten in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts so einfach wie möglich bauen zu lassen, das gelegentliche Entgegenkommen der Projektanten gegenüber der Nachfrage der Bauherren nach reichen Konturen der barockisierten Giebel, sowie die Resignation

einiger geschulten Projektanten, welche ablehnten dieser Nachfrage entgegenzukommen und welche auf ihren Plänen die Giebel einfach nicht zeichneten, oder nur die einfachste Dreieckskontur ohne Öffnungen skizzierten, offensichtlich in dem Wissen, dass die endgültige Umsetzung anders aussehen wird.

Stuckdekorationen an den Vorderseiten der südböhmischen ländlichen Bauten (und der traditionelle Grundcharakter dieser Objekte) überdauerten einen langen Zeitraum. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts empfing die örtliche Welt der bildenden Künste die Motiven der historisierenden Architektur und vor allem ihre spezifischen Modifizierungen, welche für herrschaftliche, vor allem wirtschaftliche Gebäude in der weiträumigen Herrschaft der Fürsten von Schwarzenberg, welche sich auf einem wesentlichen Teil der südböhmischen Region erstreckte, typisch waren. Die Stuckdekorationen mit einer spezifischen Mischung von Jugendstilmotiven, Art déco und Moderne wurden hier bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts angewendet, als erst die älteren Holzgebäude endgültig ihre gemauerte Form erhielten.

Die letzten Kapitel des Buchs befassen sich mit Kennenlernen und Pflege der historischen Bauten von etwas anderen Gesichtspunkten aus. Hier findet man vor allem einen Aufsatz über neue Gebäude, bzw. darüber, wie der neue Aufbau entworfen werden solle, um sich gegenüber dem wertvollen älteren Gebäudebestands „gebührend zu benehmen“. Dieses Problem ist chronisch ungelöst in der Tschechischen Republik, und es führt, nicht nur im Südböhmen, zur unnötigen Verlust der traditionellen Zauber der ländlichen Bebauung. Die Lösung besteht aber nicht in der Anwendung des traditionellen Dekors, sondern im Verständnis und in der Durchsetzung der wirklich grundlegenden Prinzipien der traditionellen Bauten, beginnend mit der Art und Weise der Standortfestlegung für die Gebäude auf den Parzellen.

Die letzten Kapitel wurden wieder von den neuen Mitgliedern des Autorenteam vorbereitet – Roman Tykal bereitete den Teil über die Entwicklung im Kennenlernen der Volksarchitektur im Südböhmen, wo sie mehr als hundert Jahre alte Tradition hat, und Ivan Náprstek das Abschlusskapitel über Denkmalschutz vor. Hier taucht das heikle Problem der Nichtexistenz eines regionalen Freilichtmuseums auf. Aus diesem Grund kam die südböhmische Region um Schlüsselobjekte ihres Fonds der Dorfarchitektur in den letzten Dekaden. Hoffentlich gelingt es diesen Mangel wenigstens teilweise mit dem heutzutage anfangenden Aufbau eines archäologischen Freilichtmuseums in Trocnov zu substituieren, vornehmlich wenn es nach dessen ersten „mittelalterlichen“ Teil gelingt auch eine Fortsetzung aufzubauen, welche die Entwicklung der ländlichen Architektur im Südböhmen auch während der darauffolgenden Jahrhunderte bildhaft präsentieren sollte.

Prameny a literatura

698

EDICE PRAMENŮ

- Archiv český*, díl 24, Josef Kalousek, Praha 1908
Archiv český, díl 29, Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779, Josef Kalousek, Praha 1913
Berní rula 2 / Popis Čech r. 1654, 1. a 2. díl, Karel Doskočil, Praha 1953 a 1954
Berní rula 4 / Kraj Bechyňský I, Magda Zahradníková a Iva Čadková, Praha 2013
Berní rula 27 / Kraj Prácheňský I, Antonín Haas, Praha 1954
Tereziánský katastr český / Rustikál (kraje A – CH), svazek 1, A. Chalupa a kol., Praha 1964
Tereziánský katastr český / Rustikál (kraje K – Ž), svazek 2, A. Chalupa a kol., Praha 1966
Tereziánský katastr český / Dominikál, sv. 3, P. Burdová a kol., Praha 1970

ARCHIVNÍ FONDY – KATASTRY

- Břežany, Národní archiv Praha – josefský katastr, Prácheňský kraj, č. 3261
Břežany, Národní archiv Praha – stabilní katastr, Prácheňský kraj, č. 59
Dlouhá Ves, Národní archiv Praha – josefský katastr, Prácheňský kraj, č. 3299
Dlouhá Ves, Národní archiv Praha – stabilní katastr, Prácheňský kraj, č. 329
Dobčice, Národní archiv Praha – stabilní katastr, Budějovický kraj, č. 179
Dol (Sudkův Důl), Národní archiv Praha – josefský katastr, Táborský kraj, č. 2480
Dol (Sudkův Důl), Národní archiv Praha – stabilní katastr, Táborský kraj, č. 123

- Drahenice, Národní archiv Praha – josefský katastr, Prácheňský kraj, č. 3206
Drahenice, Národní archiv Praha – stabilní katastr, Prácheňský kraj, č. 133
Plástovice, Národní archiv Praha – josefský katastr, Budějovický kraj, č. 2875
Plástovice, Národní archiv Praha – stabilní katastr, Budějovický kraj, č. 260
Záboří, Národní archiv Praha – stabilní katastr, Budějovický kraj, č. 307

ARCHIVNÍ FONDY – FOTOGRAFIE, PLÁNY, POZEMKOVÉ KNIHY

- Archiv Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i. – fond Zaměřovací akce ČAVU
Archiv Národního muzea – fond Obrazový archiv etnografie
Blatské muzeum v Soběslavi a Veselí nad Lužnicí, pobočka a odborná pracoviště Husitského muzea v Táboře
Etnografické oddělení Národního muzea
Etnografický ústav Moravského zemského muzea Brno – fotografická sbírka
Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích – etnografická sbírka
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. – fond Fotosbírka Bohumila Vavrouška
SOA v Třeboni – fondy Velkostatek Třeboň, Velkostatek Nové Hradky
SOA v Třeboni, oddělení Český Krumlov – fond Velkostatek Vimperk, Velkostatek Prácheň–Dlouhá Ves
SOA v Třeboni, oddělení Jindřichův Hradec – fond Velkostatek Jindřichův Hradec
SOka České Budějovice – fondy Archiv města Českých Budějovic, Archiv města Lišova
SOka Písek – fond Archiv města Písku – pozemkové knihy Putim
SOka Prachatice – archivy obcí
SOka Strakonice – archivy obcí
SOka Tábor – fond OÚ Veselí
Archiv Etnologického ústavu AV ČR – fond Zaměřovací akce ČAVU

STAVEBNĚHISTORICKÉ PRŮZKUMY A VÝZKUMNÉ ZPRÁVY

- Bavorovice, okres České Budějovice / návrh památkové zóny lidové architektury, zpracovali J. Škabrada, P. Dostál a Z. Rachneová, 1986
– Břežany, okres Klatovy / stavebně historický průzkum, zpracovali J. Škabrada a Z. Němcová, Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze, 1976, pro Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Západočeského kraje v Plzni
– Bzí, okres České Budějovice / stavebně historický průzkum hospodářského dvora u zámku, zpracoval J. Škabrada, 2006

- Česká Lhota, okres České Budějovice / návrh památkové zóny lidové architektury, zpracovali J. Škabrada, P. Dostál a Z. Rachnevoová, 1987
- Čertyně, okres Český Krumlov / návrh památkové zóny lidové architektury, zpracoval J. Škabrada, 1989
- Dlouhá Ves u Sušice čp. 81, okres Klatovy / stavebně historický průzkum (zjednodušený), zpracoval J. Škabrada, 2010
- Drahenice, okres Příbram / stavebně historický průzkum, zpracovali J. Vajdiš, J. Škabrada a P. Zahradník, Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze, 1978, pro Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Západočeského kraje v Praze
- Holašovice kovárna / stavebně historický průzkum, zpracoval P. Dostál, 2003, pro Odbor památkové péče Magistrátu města České Budějovice
- Pasportizace památkových objektů v zátopovém území VD Hněvkovice (Jaroslavice, Purkarec, Temelínec), zpracovali J. Škabrada, P. Dostál a P. Cibulová, Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze, 1983
- Pelhřimov čp. 203 a 451 / stavebně historický průzkum, zpracovali J. Škabrada a K. Kroulíková, 1997
- Plástovice, okres České Budějovice / návrh památkové rezervace lidové architektury, zpracovali J. Škabrada, P. Dostál a P. Cibulová, 1987
- Putim čp. 1 – fara, okres Písek / stavebně historický průzkum, zpracovali J. Škabrada, M. Ebel a P. Dostál, 1995
- Putim čp. 71, okres Písek / stavebně historický průzkum, zpracovali J. Škabrada, Z. Němcová a T. Kyncl (dendrochronologie), 2011
- Rožnov, České Budějovice 7 / památkový pasport historického jádra obce, zpracovali J. Škabrada, P. Dostál a Z. Rachnevoová, 1985
- Slověnice / návrh památkové zóny, zpracovali Z. Čermáková, K. Kuča, Z. Syrová, R. Urbánek, 2020
- Stachy, okres Prachatice / stavebně historický průzkum, zpracovali J. Vajdiš, J. Škabrada a Z. Rachnevoová, Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze, 1997
- Štěkeň čp. 28, okres Strakonice / stavebně historická charakteristika objektů, zpracovali J. Škabrada, Z. Němcová a T. Kyncl (dendrochronologie), 2017
- Tukleky čp. 4, okres Písek / stavebně historický průzkum, zpracovali J. Škabrada a kol., Ivana a Martin Ebelovi (dějiny usedlosti podle písemných pramenů), 1997
- Velhartice čp. 101, okres Klatovy / stavebně historický průzkum (zjednodušený), zpracovali J. Škabrada a T. Kyncl (dendrochronologie), 2010
- Viťín, okres České Budějovice / návrh památkové zóny lidové architektury, zpracovali J. Škabrada, P. Dostál a Z. Rachnevoová, 1986
- Zbudov, okres České Budějovice / stavebně historický průzkum, zpracovali J. Škabrada, P. Dostál a Z. Rachnevoová, 1986
- Kašperské Hory – kaple sv. Anny / stavebně historický

průzkum, zpracovali Ing. Mgr. Jan Beránek, PhDr. Martin Ebel, Michal Patrný, Mgr. Jindřich Záhorka, 2002

BŘICHÁČEK, Pavel: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Putimi (okr. Písek) v r. 1996 / Západočeské muzeum v Plzni / Oddělení záchranných výzkumů

JÍLEK, Jan a kol.: Management Plan VPR Holašovice zapsané od r. 1998 na seznam památek světového dědictví UNESCO, III. Etapa - 2012, Pasport lepencových konstrukcí sýpek

KOLÁR, Tomáš, ČEJKOVÁ, Alžběta: Výzkumné zprávy o dendrochronologické analýze Holašovice čp. 3, 7, 8, 16, 31, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Přírodovědecká fakulta, katedra botaniky LAPE – Laboratoř archeobotaniky a paleoekologie, 2010

LITERATURA

Přehled zákonodárství, ustanovení a organizačních opatření ve věcech památkové péče číslo 1, *Zprávy památkové péče* 1, 1947, Příloha, s. 6–16

BALÁŠ, Emanuel: K problému vzniku a vývoje stodoly se zvláštním zřetelem k polygonálním stodolám v Českých zemích. *Český lid*, 57, 1970, s. 5–15.

BEDNÁŘ, Antonín: Životopis, 1960, strojopis (v majetku Marie Urbanové, Křemže)

BERÁNKOVÁ, Helena: Lidové stavitelství na skleněných negativěch. Nálezořá zpráva, *Zpravodaj Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení České národopisné společnosti XIII*, Supplementum Národopisného věstníku XXXIII, 75/2016, s. 29–34

BLOCH, Jiří, HANSOVÁ, Jarmila, ŠNEJD, Daniel: Hamerský mlýn (Hammermühle) čp. 1 ve Starých Dobrkovicích u Českého Krumlova, *Průzkumy památek* 22, 2/2015, s. 125–141

BLOCH, Jiří, HANSOVÁ, Jarmila, ŠNEJD, Daniel: Renesanční roubená světnice v čp. 24 ve Vyšším Brodě v kontextu obdobných dochovaných příkladů na Českokrumlovsku, *Průzkumy památek* 24, 1/2017, s. 89–114

BRANIŠ, Josef: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Česko-Budějovickém*, Praha 1900

BROUČEK, Stanislav, JEŘÁBEK, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Sv. 1, 2, 3, Praha 2007

BROŽ, Josef: Lidové stavitelství v podhorském městečku, *Věstník Českého zemědělského musea XV*, 1942, s. 45–49

BROŽ, Josef: Zedník umělec, tvůrce svérázu jihočeské vesnice, *Národopisný věstník československý XXIV*, 1–2 / 1931, s. 132–151

DOHNAL, Martin: *Historická kulturní krajina v novověku. Vývoj vsi a pluziny v Borovanech u Bechyně*, Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Praha 2003

DOSTÁL, Oldřich: Výzkum vesnických staveb v okrese Vodňany, *Československá etnografie* 5, 1/1957, s. 85–89

DOSTÁL, Oldřich: Příspěvek k poznání vývoje jihočeské lidové architektury, *Památková péče* 23, 1/1963, s. 6–17, 32

EBEL, Martin, ŠKABRADA, Jiří: Projekty vesnických staveb

- v 19. století a jejich realizace, *Průzkumy památek* 7, 2/2000, s. 147–152
- EBEL, Martin: Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb, *Dějiny staveb* 2004, Plzeň 2004, s. 5–14
- EBEL, Martin: *Dějiny českého stavebního práva*, Praha 2007
- EDEL, Tomáš, ŠKABRADA, Jiří, SYROVÁ, Zuzana: Strop jizby domu čp. 33 v Kunějově (okres JH). *Památková péče*, 51, 1991, s. 153–156
- FIBICH, Ondřej, HÁJEK, Pavel, MÜLLER, Jan, ŘANDOVÁ, Ivana, SKALICKÝ, Karel, ŠTORKOVÁ, Jana: *Jakub Bursa a jihočeská vesnická architektura*, České Budějovice 2014
- FROLEC, Václav, VAŘEKA, Josef: *Lidová architektura. Encyklopedie*, Praha 1983
- FROLEC, Václav: *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*, Brno 1974
- HÁJEK, Pavel (ed.): *Holašovice v kontextu jihočeské venkovské architektury*, České Budějovice 2017
- HAVLICE, Jiří, KODÝDEK, Libor, ŠNEJD, Daniel: Středověké jádro domu zemědělské usedlosti čp. 1 v Mirkovicích, *Průzkumy památek* 2, 2/2014, s. 139–155
- HOBZEK, Josef: *Vývoj památkové péče v českých zemích. Stručný nástin*, Praha 1987
- CHOTEK, Karel: Lidová kultura hmotná československého lidu, in: *Československá vlastivěda – Národopis*, Praha 1936
- JÖNDL, Johann Philipp: *Die Landwirtschaftliche Baukunst in drei Bänden und einem Atlas mit 73 Tafeln*, Prag 1829
- JÖNDL, Johann Philipp: *Poučení o stavitelství pozemském vůbec a zvláště vzhledem na privátní a obecní stavení ve venkovských městech, městečkách a vesnicích*, Praha 1840
- KOUBA, Josef: Výstava k 180. výročí narození Václava Šebeleho, *Zpravodaj Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení České národopisné společnosti. Supplementum Národopisného věstníku* XXXII, 74/2015, s. 26–29
- KOVÁŘ, Daniel: Proč se Svatý Jan nad Malší nestal městečkem? Ojedinělý urbanistický počín josefinské doby aneb zmařené sny chalupníků o měšťanském stavu, in: KOVÁŘ, Daniel (ed.): *Počátky měst a městeček v jižních Čechách. Sborník příspěvků k dějinám urbanizace jihočeského regionu – Supplementum* 7, České Budějovice 2016, s. 354–367
- KRAMAŘÍK, Jaroslav: Krovky „na kobylu“ na Klatovsku v první polovině 19. století, *Český lid* 47, 1960, s. 204–205
- KŘIVKA, Josef: *Nové osady vzniklé na území Čech v letech 1654–1854*, Praha 1978
- KUČA, Karel: Objev renesančního průčelí špýcharu u čp. 23 ve Smrkovicích (okres Písek), *Zprávy památkové péče* 52, 2/1992, s. 31–33
- KUČA, Karel: Urbanismus – péče o historická vesnická sídla, in: *Péče o architektonické dědictví. Sborník prací III. Vybrané kapitoly k tématu*, Praha 2008
- KUČA, Karel (ed.): *Krajinné památkové zóny České republiky*, Praha 2015
- LEMBERKOVÁ, Kateřina: Výstavba nového Sezimova Ústí kolem roku 1830 – ojedinělý případ „městské lokace“ z období klasicismu, in: KOVÁŘ, Daniel (ed.): *Počátky měst a městeček v jižních Čechách. Sborník příspěvků k dějinám urbanizace jihočeského regionu – Supplementum* 7, České Budějovice 2016, s. 368–378
- LHOTÁK, Jan: Břežany. *Kapitoly ze starších dějin obce*, Plzeň 2019
- MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1968
- MAREŠ, František: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Prachatickém*, Praha 1913
- MENCL, Václav: Lidová architektura, *Zprávy památkové péče*, 1949, s. 1–43
- MENCL, Václav: Původ obytného domu domažlických Chodů, *Zprávy památkové péče* 17, 1957, s. 25–31
- MENCL, Václav: *Lidová architektura v Československu*, Praha 1980
- MINÁŘ, Ivan: *Lidová architektura v kraji Vysočina / Zděné stavby 19. století*, Telč 2019
- NEKUDA, Vladimír: *Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic*, Brno 1975
- NĚMEČEK, Karel: *Zmizelý obraz Milevského venkova na fotografiích Štěpána Dvořáka*, Milevsko 2018
- NOVÁK, Pavel: Modely lidových staveb vystavených na NVČ a současný stav jejich vzorů, *Prameny a studie* 56/2015, s. 107–120
- NOVÁKOVÁ, Zuzana: Kozácko. *Příspěvek k etnografické rajonizaci Čech*, diplomová práce, Masarykova univerzita 2006
- PEŠTA, Jan: Usedlost čp. 1 v Krníně, *Průzkumy památek* 4, 2/1997, s. 101–114
- PEŠTA, Jan: *Encyklopedie českých vesnic: vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách*. Díl I., Střední Čechy a Praha. Praha 2003.
- PEŠTA, Jan: *Encyklopedie českých vesnic: Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách*. Díl II., Jižní Čechy, Praha 2004
- PEŠTA, Jan: *Encyklopedie českých vesnic: vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách*. Díl III., Západní Čechy. Praha 2005
- POLÁČEK, Vojtěch: *Joan Brehms. Scénograf / architekt / malíř. Průvodce výstavou k 60. výročí otáčivého hlediště v Českém Krumlově*, Praha 2018
- PRAŽÁK, Vilém: Soupisový terénní výzkum české lidové architektury / Zpráva o jeho organizaci v Národopisné společnosti čsl. v r. 1952, *Československá etnografie* 1, 2–3/1953, s. 261–273
- PRAŽÁK, Vilém: Etnografický a folkloristický výzkum zátopené oblasti Orlík, *Český lid* 16/48, 1961, s. 131–135
- PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách I*, Praha 1947
- RICHTER, Miroslav, KRAJÍC, Rudolf: *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 2. Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962–1988*, Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2001
- ROČEK, Jan: *Dějiny Hrochova Týnce*, Hrochův Týnec 1926
- ROBEK, Antonín, VAŘEKA, Josef: *Jihočeská vlastivěda, řada A, Národopis*. České Budějovice 1987
- ŘEZÁČ, Dušan, CHROUSTOVSKÁ, Eva: Přestavba usedlosti čp. 1

v Radošovicích podle projektu z roku 1866, *Dějiny staveb* 2003, Plzeň 2004, s. 228–233

SEDLICKÁ, Kateřina, MOTYČKOVÁ, Dana: Slohové ohlasy v lidové architektuře jihočeských Blat ve fotodokumentaci sourozenců Chalupníčkových, in: MALACH, Roman, VÁLKA, Miroslav (eds.): *Vesnická stavební kultura. Stavební materiál – domová dispozice – slohové ohlasy – dřevěné sakrální stavby*, Brno 2014, s. 163–170

SEDLICKÁ, Kateřina, MOTYČKOVÁ, Dana: Architekt Jiří Waage a dokumentace lidové architektury. Ze sbírek Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i., *Národopisný věstník* XXXIII 75, 2/2016, s. 85–93

SMETÁNKA, Zdeněk: Archeologické výzkumy zaniklých středověkých osad v Čechách v letech 1956–1971, *Archeologické rozhledy* 24, 1972, s. 417–427

ŠIMÁNEK, Jan: *Putování Doudlebskem za jeho písmáky*, České Budějovice 2015

ŠKABRADA, Jiří: Význam domu čp. 22 z Živohoště pro poznání vývoje obytné místnosti pozdního středověku, in: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 18, Benešov 1977, s. 175–203

ŠKABRADA, Jiří: Sýpky domů v Pfaffenschlagu ve světle struktury vesnického domu jihočeské oblasti („Šíje“ vesnických sýpek a středověkých zemnic), *Archaeologia historica* 3, 1978, s. 355–369

ŠKABRADA, Jiří: Lidová architektura na Klatovsku v dokumentaci SÚRPMO 1977–1985, in: *Lidová architektura Klatovska* (Sborník příspěvků vydaný u příležitosti stejnojmenné výstavy), Klatovy 1990

ŠKABRADA, Jiří: *Lidové stavby. Architektura českého venkova*, Praha 1999, 2003

ŠKABRADA, Jiří: *Konstrukce historických staveb*, Praha 2003, 2007

ŠKABRADA, Jiří: Akce Horusice 1718 / K problematice čtení stáří linií vesnických půdorysů na mapách stabilního katastru, *Dějiny staveb* 2017, Plzeň 2017, s. 173–178

ŠKABRADA, Jiří (ed.): *Holašovice. Vesnická památková rezervace*, Praha 2010

ŠKABRADA, Jiří: Zakládání novověkých vesnic v jižních Čechách / Urbanismus, architektura a poučení pro dnešek, in: *Jihočeská lidová architektura 20 let v UNESCO / sborník z konference Holašovice – Plástovice 6.–7. června 2018*, České Budějovice 2020, s. 7–20

ŠKABRADA, Jiří, EBEL, Martin: *Chalupy v Čechách na historických stavebních plánech 1*, Praha 2014

ŠKABRADA, Jiří, SMETÁNKA, Zdeněk: Architektura zemědělských usedlostí pozdního středověku v Čechách (příspěvek k poznání hmotné kultury středověké vesnice), *Archeologické rozhledy* 26/1974, s. 236–270

ŠKABRADA, Jiří, SMETÁNKA, Zdeněk: K metodice povrchového průzkumu raně středověké vesnice, *Památková péče*, 5/1974, s. 297–306

ŠKABRADA, Jiří, SMETÁNKA, Zdeněk: K datování středověkých vesnických staveb pomocí nálezů keramiky ve zdivu, *Archaeologia historica* 5, 1980, s. 353–359

ŠKABRADA, Jiří, SYROVÁ-ANÝŽOVÁ, Zuzana (eds.): *Nejstarší*

venkovské domy ve východních Čechách, Pardubice – Brno 2018

ŠNEJD, Daniel: Nové poznatky o rozšíření špýcharového domu na Českokrumlovsku, *Průzkumy památek* 20, 2/2013, s. 83–96

ŠNEJD, Daniel, HANSOVÁ, Jarmila: Sýpka usedlosti čp. 9 v Radošovicích, *Průzkumy památek* 23, 2/2016, s. 93–102

ŠTĚPÁNEK, Ladislav: Jan Panovec, zedník-výtvarník z Písecka, *Český lid* 48, 1961, s. 166–170

ŠTĚPÁNEK, Ladislav: Neznámý autor lidových staveb pláстовické oblasti, *Český lid* 53, 1966, s. 89–94

ŠTĚPÁNEK, Ladislav: K typologii stodoly v lidovém stavění Čech, *Vědecké práce zemědělského muzea* 12/1972, s. 259–284

ŠTIFTER, Jan: *Oči Doudlebska. Příběh Karla Hlubučka (1905–1968)*, České Budějovice 2018

ŠTONCNER, Petr: Organizační vývoj státní památkové péče v letech 1918–1945, in: *Péče o architektonické dědictví. Sborník prací I. Vybrané kapitoly k tématu*. Praha 2008

TYKAL, Roman: Bohumil Vavroušek. Dokumentace lidové architektury, in: TYKAL, Roman (ed.): *Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury*, Praha 2005, s. 2–6

TYKAL, Roman: 150. výročí narození Josefa Brože (1866–1949), *Zpravodaj Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení České národopisné společnosti* XIII, Supplementum Národopisného věstníku XXXIII, 75/2016, s. 21–28

TYKAL, R., 2018: Jihočeští zedníci Jan a František Šochové. *Dějiny staveb*. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2018, s. 81–83. Plzeň

TYKAL, R., 2020: Jihočeští zedníci Martin a Jan Patákové. Nové poznatky. *Národopisný věstník, Bulletin d'ethologie*, XXXVII (79), Supplementum, Zpravodaj Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení České národopisné společnosti, XVII/2020, s. 75–77. Praha

VARHANÍK, Jiří: Nástin vývoje právní úpravy památkové péče v Československu, respektive v České republice, in: *Kulturní dědictví v současnosti. Sborník z konference o směrech a možnostech ochrany, obnovy a využití památek*, Hradec Králové 2004, s. 15–20

VAŘEKA, Josef, FROLEC, Václav: *Lidová architektura. Encyklopedie*, druhé přepracované vydání, Praha 2007

VAVROUŠEK, Bohumil: *Dědina*, Praha 1925

VODĚRA, Svatopluk, ŠKABRADA, Jiří: *Jihočeská lidová architektura*. České Budějovice 1986

VODĚRA, Svatopluk: Jihočeská lidová architektura, *Architektura ČSR* 30, 7/1971, s. 322–329

WIRTH, Zdeněk: Úvod, in: VAVROUŠEK, Bohumil: *Dědina*, Praha 1924

Rejstřík

Místní rejstřík je řazen abecedně podle sídelních lokalit (města, vesnice, popř. samoty). Obvykle jsou uvedena jejich úřední jména nebo (u zrušených) poslední úřední jména. V některých případech byla dána přednost vhodnějším starším jménům (Záluží u Vlastiboře se nyní jmenuje pouze Záluží, ale pro odlišení od četných jiných vsí tohoto jména je upřednostněno starší jméno). V závorce je pro lepší orientaci a rozlišení stejnojmenných lokalit uveden historický mikroregion z geografického informačního systému CZ_RETRO. Základem mikroregionů jsou tradiční soudní okresy z let 1850–1949, jejichž vymezení bylo v některých případech upraveno i podle dalších vlastivědných hledisek. Tato soustava byla doplněna dalšími mikroregiony (Velešín, Vlachovo Březí, Jistebnice aj.) s cílem dosažení rovnocenného uplatnění velikostně a významově srovnatelných mikroregionálních center (včetně těch, která nikdy sídly soudních okresů nebyla), eliminace případů, kdy byla méně významná mikroregionální centra v soustavě soudních okresů diskriminována rozdělením jejich přírozeného zázemí, eliminace případů, kdy bylo vymezení v okresů ve výrazném rozporu s geografickou spádovostí (danou zejména rozvodími) či komunikační dostupností a eliminace případů, kdy byly soudní okresy z jakýchkoli důvodů vymezeny v rozporu s tradičními hranicemi historických regionů včetně panství. U samot a bývalých osad je v závorce uvedena rovněž příslušnost k nynější osadě (části obce). Rejstřík zahrnuje rovněž jednotlivé stavby podle jejich popisných čísel. Samoty a stavby v bývalých osadách jsou v rejstříku uvedeny dvakrát: jednak pod jménem sídelní lokality: Sterzmühle, mlýn → Mochov (Hartmanice), jednak v rámci osady (části obce), ke které nyní patří: Mochov (Hartmanice), čp. 10 / viz také *Sterzmühle, mlýn* → *Mochov (Hartmanice)*.

702

A

Adamov (České Budějovice): 47
Adamsfreiheit
Viz *Hůrky (Nová Bystřice)*
Albeř (Nová Bystřice): 129
čp. 16 býv.: 129
Albrechtice u Sušice (Sušice): 29
Alenina Lhota (Sedlec-Prčice): 661, 663, 664
čp. 5: 661, 663, 664
Antýgl → Vchynice-Tetov (Kašperské Hory): 684

B

Babín (Horažďovice): 175, 259, 377
čp. 2: 175, 377
čp. 27: 259
Bácovice (Pelhřimov): 667
Balkovy (Klatovy): 317
čp. 6: 317
Bavorov (Vodňany): 36
Bavorovice (Hluboká nad Vltavou): 575, 587, 594, 595
čp. 4: 594
čp. 5: 594
čp. 21: 594, 595
čp. 59: 594
Bechyně (Bechyně): 18, 28, 29, 35, 47, 616, 619

Bechyně, hrad → Bechyně (Bechyně): 34
Bechyňská Smoleč (Bechyně): 615, 616, 619, 620
čp. 4: 616
čp. 5: 616
čp. 6: 616
Bělá (Horní Planá): 679, 680
čp. 6: 679, 680
čp. 7: 679, 680
Bělá (Kaplice): 45
Bělá (Počátky): 484
Bělá, dvůr → Sudkův Důl (Pacov): 94, 96
Bělčice (Březnice): 10, 31–32, 33, 36
Benešov (Kamenice nad Lipou): 45
Benešov nad Černou (Nové Hradky): 36
Benešov nad Černou, okolí (Nové Hradky): 37
Besednice (Velešín): 636, 637
čp. 63: 636
Bezdědovice (Blatná): 29
Bilina (Milevsko): 37
Bílsko (Vodňany): 385, 386
čp. 5: 385, 386
Blanice (Vodňany): 645
čp. 1: 645
Blansko (Kaplice): 636, 676
čp. 28: 676
Blata (Nové Hradky): 633
Blatenka (Blatná): 382
čp. 4: 382
Blatná, okolí (Blatná): 659
Blato (Nová Bystřice): 423, 424, 484
čp. 25: 484
Blažejovice (Chvalšiny): 686
čp. 48: 686
Blažejov (Jindřichův Hradec): 674
Bližší Lhota (Horní Planá): 51
Boletice (Chvalšiny): 30, 45
Bor (Velešín): 65, 66
Borkovice (Veselí nad Lužnicí): 367, 375, 380, 381, 382, 474, 475, 520, 621, 622, 624, 628
čp. 6: 622
čp. 7: 367, 375
čp. 16: 375, 380, 381, 474, 475
čp. 19: 622
Borotín (Jistebnice): 34, 270, 662, 664
Viz také *Borotín, zřícenina hradu* → *Borotín (Jistebnice)*
čp. 2: 664
čp. 6: 664
čp. 15: 664
Borotín, zřícenina hradu → Borotín (Jistebnice): 270
Borová Lada (Volary): 63, 688
Borovany (Trhové Sviny): 29, 42, 43, 47, 56
Bořanovice (Vimperk): 570
čp. 13: 570, 571
Bořice (Mirovice): 657, 659, 660, 661
čp. 2: 659
čp. 21: 657, 659
čp. 34: 659
Bošilec (Veselí nad Lužnicí): 335, 346, 347, 394, 472, 474, 493, 629, 632
čp. 13: 346, 347, 629
čp. 21: 346, 394, 472, 474, 629
čp. 29: 335
čp. 86 (dříve čp. 13): 347
Bošovice (Písek): 612

Boubín (Horažďovice): 9, 108, 109, 190, 191, 223, 240, 394, 410
čp. 8: 9, 108, 109, 190, 191, 223, 240, 394, 410
Bozděchov (Kamenice nad Lipou): 71
Bozděchovský dvůr → Starý Bozděchov (Kamenice nad Lipou): 71
Božeň, hrad → ? Počaply (Březnice): 28, 29, 30
Viz také *Šance, hradiště* → *Počaply (Březnice)*
Božejov (Nové Hradky): 676
čp. 2: 676
čp. 6: 676
čp. 7: 676
Brandlín (Soběslav): 166, 407
čp. 2: 166, 407
Branišov (České Budějovice): 593
čp. 29: 593
Branišovice (Milevsko): 664
Branná (Třeboň)
Viz *Obora, dvůr* → *Branná (Třeboň)*
čp. 55: 404, 405
čp. 56: 404, 405
Bratřice (Pacov): 36
Brloh (Křemže): 516
Brloh, okolí (Křemže): 598
Brloh (Písek): 612
Brloh, hradiště → Brloh (Písek): 28
Břehov (Hluboká nad Vltavou): 587, 594
Březina (Pacov): 484
čp. 13: 484
Březí (Trhové Sviny): 283, 285
čp. 16 býv.: 283, 285
Březnice (Březnice): 36, 206
Březovík (Chvalšiny): 680, 683
čp. 9: 680
Břežany (Horažďovice): 11, 84, 98–100, 99, 105, 106, 107, 110, 113, 124–127, 125, 127, 151–152, 178, 179, 180, 183, 194, 201, 218, 223, 237, 242, 243, 259, 260, 264, 264–265, 266, 276, 277, 337, 383, 391, 401, 415, 420, 450, 466, 467, 480, 481, 495, 565, 574, 640, 642, 645
čp. 1: 98, 99, 151, 259, 260, 264, 480, 481, 495, 642
čp. 2: 99, 151
čp. 3: 105, 107, 151, 420, 466, 467, 574, 642
čp. 4: 99, 151, 152, 223, 642
čp. 5: 99
čp. 7 býv.: 100
čp. 8: 99, 100
čp. 10 (dnes č. ev. 1): 113
čp. 11: 113, 264
čp. 12: 113
čp. 13: 264
čp. 15: 264
čp. 16 býv.: 126
čp. 17: 99, 126, 151, 152, 153
čp. 18: 99
čp. 19: 99
čp. 21: 276, 277
čp. 23: 99
čp. 27 býv.: 110, 124–127, 125, 126, 194, 242, 243
čp. 28: 124, 125, 126
čp. 30: 99
čp. 31 (dnes čp. 94): 99
čp. 32: 99

čp. 33: 99, 264, 383
čp. 41: 106, 107
čp. 42: 264, 640
čp. 45: 401
čp. 46: 99, 178, 179, 237, 264
čp. 47 býv.: 180, 264, 391
čp. 48: 264
čp. 50: 98, 99
čp. 51: 99, 183, 218, 266, 415
čp. 52: 99
čp. 53 býv.: 99
čp. 54 býv.: 450
čp. 55 býv.: 201
čp. 74: 99
čp. 83: 151
čp. 86: 151
čp. 91: 99
čp. 94 (dříve čp. 53): 99
čp. 103: 152
čp. 105: 152
čp. 116: 152
čp. 117: 152
 Budičovice (Protivín): 244, 451, 452, 603, 607, 608
čp. 1 (dnes čp. 67): 603
čp. 2 (dnes čp. 109): 451, 603, 607
čp. 3 (dnes čp. 110): 603
čp. 12 (dnes čp. 117): 244, 451
čp. 67 (dříve čp. 1): 603
čp. 109 (dříve čp. 2): 451, 603, 607
čp. 110 (dříve čp. 3): 603
čp. 117 (dříve čp. 12): 244, 451
 Budislav (Soběslav): 425, 426
čp. 43: 425, 426
 Buk (Vimperk): 646, 649, 650
čp. 5: 649, 650
čp. 32: 646
 Buková (Trhové Sviny): 634, 676, 677
čp. 37: 676, 677
 Busil → Kochánov (Hartmanice): 686
 Bušanovice (Volyně): 648, 649
čp. 13: 649
čp. 27: 648
 Buškův hamr → Trhové Sviny (Trhové Sviny): 505
 Buzice (Blatná): 659
 Bzí (Týn nad Vltavou): 310

C

Cep (Třeboň): 542
 Cetviny (Kaplice): 35, 83
 Cunkov (Sedlec-Prčice): 662, 664
čp. 1: 662, 664

Č

Čábuze (Volyně): 306, 654
čp. 6: 654
čp. 12: 654
čp. 15: 654
čp. 21: 306, 654
čp. 27: 654
 Čachrov (Sušice): 18, 19, 35, 45, 51
 Částkov (Sušice): 654
čp. 7: 654
 Častonice (Sušice): 300
čp. 2: 300
 Čečelovice (Blatná): 108, 109, 165, 183, 185, 190, 265

čp. 12: 183, 185
čp. 15: 108, 109, 190, 265, 266
čp. 17: 109
 Čejetice (Strakonice): 642, 643, 644, 645
čp. 8: 643
čp. 11: 642
 Čejkov (Počátky): 484
 Čepice (Sušice): 642, 645
 Čeraz (Soběslav): 520
 Černá v Pošumaví (Horní Planá): 48
 Černé Údolí (Nové Hradky): 675, 676
čp. 1 býv.: 676
čp. 2: 676
čp. 3: 676
čp. 4 býv.: 676
čp. 5: 675, 676
čp. 6: 676
čp. 7: 676
čp. 8: 676
čp. 22: 675
 Černětice (Volyně): 525, 649
čp. 24: 649
 Černěves (Vodňany): 320
čp. 25: 320
čp. 40 býv.: 320
čp. 41: 320
čp. 43: 320
 Černíč (Horažďovice): 642, 645
 Černíkov (Strakonice): 640
čp. 7: 640
 Černýšovice (Bechyně): 615, 619
 Čertyně (Velešín): 11, 193, 195, 232, 234, 235, 238, 252, 276, 277, 354, 356, 366, 387, 411, 417, 418, 457, 636, 637, 638
čp. 1: 411
čp. 2: 193, 195, 235, 276, 277, 457, 636
čp. 3: 252
čp. 10: 232, 234, 354, 417, 418, 636, 638
čp. 11: 195, 238, 354, 356, 366, 387
 Červená (Milevsko): 83
 Červená Řečice (Pelhřimov): 29, 483
 Česká Cejle (Vitorazsko/Schrems): 19
 Česká Lhota (Hluboká nad Vltavou): 190, 191, 366, 488, 594
čp. 6: 366
čp. 12: 190, 191
čp. 13: 488
 Česká Olešná (Telč): 19
 České Budějovice (České Budějovice): 35, 45, 47, 83, 85, 112, 279, 281, 317, 319, 457, 459, 461, 559, 587
Viz také Vnitřní Město → České Budějovice (České Budějovice); Viz také Pražské Předměstí → České Budějovice (České Budějovice); Viz také České Budějovice 6 → České Budějovice (České Budějovice); Viz také České Budějovice 2 → České Budějovice (České Budějovice); Viz také České Budějovice 7 → České Budějovice (České Budějovice)
 České Budějovice 2 → České Budějovice (České Budějovice)
Viz také České Vrbné → České Budějovice 2 (České Budějovice); Viz také Čtyři Dvory → České Budějovice 2 (České Budějovice)
čp. 1907 (dříve České Vrbné čp. ?): 587, 588
 České Budějovice 6 → České Budějovice

(České Budějovice)
čp. 230: 559
 České Budějovice 7 → České Budějovice (České Budějovice)
Viz také Rožnov → České Budějovice 7 (České Budějovice)
čp. 1118 (dříve Rožnov čp. 28): 422
čp. 1123 (dříve Rožnov čp. 23): 361, 457, 554, 636
čp. 1128 (dříve Rožnov čp. 4): 636
čp. 1129 (dříve Rožnov čp. 5): 286—287
čp. 1131 (dříve Rožnov čp. 2): 360, 362, 636
čp. 1266 (dříve Rožnov čp. 10): 636
čp. 1269 (dříve Rožnov čp. 19): 273
 České Budějovice, okolí (České Budějovice): 515, 586
 České Velenice (Vitorazsko/Schrems): 19
 České Vrbné → České Budějovice 2 (České Budějovice): 587, 588
 České Žleby (Volary): 63
 Český Krumlov (Český Krumlov): 34, 35, 36, 38, 48, 56, 59, 75, 193, 271, 272, 502
Viz také Latrán → Český Krumlov (Český Krumlov); Viz také Plešivec → Český Krumlov (Český Krumlov); Viz také Vnitřní Město → Český Krumlov (Český Krumlov)
 Český Krumlov, okolí (Český Krumlov): 38, 83, 677
 Čestice (Volyně): 81
 Číčenice (Vodňany): 159, 430
čp. 11: 430
čp. 14: 159
 Čimelice (Mirovice): 59, 659, 660
 Číměř (Nová Bystřice): 19, 35, 315, 333, 674
čp. 43: 333
čp. 45: 315
 Čížová (Písek): 548
 Čkyně (Vimperk): 223, 341
čp. 52 býv.: 341
čp. 56 býv.: 223
 Člunek (Jindřichův Hradec): 670, 673, 674
čp. 6: 674
čp. 42: 673
čp. 61: 670, 673
čp. 62: 670, 673
 Čtyři Domy → Spálenec (Chvalšiny): 686
 Čtyři Dvory → České Budějovice 2 (České Budějovice): 198, 317

D

Další Lhota (Horní Planá): 45
 Debrník (Soběslav): 520, 621, 624, 626, 627, 628
čp. 7: 626
čp. 31: 626
 Defurovy Lažany (Horažďovice): 415
čp. 25 (dnes č. ev. 17): 415
 Děkanské Skaliny (Kaplice): 636
čp. 13: 636
 Dešenice (Nýrsko): 51
 Deštná (Kamenice nad Lipou): 38
 Dívčice (Hluboká nad Vltavou): 564
 Dlouhá Stropnice (Nové Hradky): 675, 676
 Dluhoště (Kaplice): 25, 676
čp. 14: 676
čp. 29: 676

Dobčice (České Budějovice): 97, 98, 596, 597, 598, 601
 čp. 3: 596
 čp. 4: 596, 598
 čp. 5: 596, 598
 čp. 7: 596
 čp. 14: 596
 čp. 28: 596
 čp. 29: 596, 598
 čp. 32: 597, 598
Dobešice (Písek): 611, 612
 čp. 7: 611, 612
Dobrá (Volary): 51, 74, 686, 687, 688
 čp. 4: 686
 čp. 5: 686
 čp. 6: 686
 čp. 7: 686
 čp. 10: 686
Dobrá Voda, dnes Meziluží (Nové Hradý)
 Viz Meziluží, dříve Dobrá Voda (Nové Hradý)
Dobrá Voda (Nová Bystřice): 309
Dobrá Voda (Nové Hradý): 59
Dobrá Voda u Českých Budějovic (České Budějovice): 59
Dobronice u Bechyně (Bechyně): 615
 čp. 7: 615
Dobršíin (Sušice): 640, 641, 642, 644, 645
 čp. 1: 640
 čp. 3 býv.: 642
 čp. 6: 642
 čp. 8: 640
 čp. 9: 640
 čp. 13: 640, 641
 čp. 17: 640
Dobšice (Týn nad Vltavou): 619
Dol: 95, 147
 Viz Sudkův Důl (Pacov)
Dolní Bukovsko (Veselí nad Lužnicí): 35, 322
Dolní Cerekev (Nový Rychnov): 35, 483
 čp. 83: 483
Dolní Dvořiště (Kaplice): 18
Dolní Chrášřany (Netolice): 598, 601
 čp. 17: 598
 čp. 18: 598
Dolní Mláka → Mláka (Lomnice nad Lužnicí): 218, 432, 433, 436
Dolní Nakvasovice (Vlachovo Březí): 648
 čp. 9: 648
Dolní Novosedly (Písek): 611
 čp. 1: 611
Dolní Ostrovec (Mirovice): 654, 657, 659
 čp. 3: 654
 čp. 4: 654
 čp. 17: 654
 čp. 18: 654
 čp. 20: 654
 čp. 22: 659
 čp. 24: 659
 čp. 25: 659
 čp. 26: 659
 čp. 59: 659
Dolní Pěna (Jindřichův Hradec): 674
 čp. 25: 674
Dolní Příbraní (Kaplice): 45
Dolní Radíkov (Slavonice): 292
 Viz také Nový Svět → Dolní Radíkov (Slavonice)
Dolní Radouň (Jindřichův Hradec): 39

Dolní Římov → Římov (Velešín): 59, 278, 279
Dolní Slověnice (Lišov): 632
Dolní Sněžná (Chvalšiny): 52
Dolní Velenice (Vitorazsko/Schrems): 19
Dolní Vltavice (Horní Planá): 45, 83
Dolní Záhoří (Písek): 609, 611, 612
 čp. 6: 609
 čp. 22: 611
Domanín (Třeboň): 463
 čp. 46: 463
Doňov (Veselí nad Lužnicí): 348
 čp. 7: 348
Doubrava (Týn nad Vltavou): 615
 čp. 23: 615
Doudleby (České Budějovice): 28, 29
Drahenice (Břežnice): 11, 100, 100—101, 101, 110, 121, 122, 123, 183, 184, 266, 482, 658, 659, 660
 Viz také Račany → Drahenice (Břežnice)
 čp. 1: 100
 čp. 2: 100
 čp. 3: 100
 čp. 9: 101, 659
 čp. 11: 658, 659
 čp. 12: 658, 659
 čp. 15: 100
 čp. 19: 100, 659
 čp. 28: 121
 čp. 29: 121, 122
 čp. 30: 121, 122, 123
 čp. 31: 121, 122, 123, 183, 184, 266, 415, 659
 čp. 32: 121, 122
 čp. 33: 121
 čp. 35: 656
 čp. 46: 101
 čp. 56: 659
Drahenický Málkov (Blatná): 659, 660
 čp. 9: 659
Drahonice (Vodňany): 603
Drahotěšice (Lomnice nad Lužnicí): 628, 632
 čp. 1: 628
 čp. 15: 628
 čp. 19: 628
Dráchov (Veselí nad Lužnicí): 520
Dražice (Tábor): 358
Drkolná, klášter (Horní Rakousy, Rakousko)
 Viz Schlágl, klášter (Horní Rakousy, Rakousko)
Droužetice (Strakonice): 640, 642, 645
 čp. 11: 640
 čp. 15: 640
 čp. 16: 640, 642
Držkrajov (Milevsko): 420, 501, 510
 čp. 14: 420
Dříteň (Hluboká nad Vltavou): 587
Dubné (České Budějovice): 517
Dunajovice (Lišov): 539
 čp. 68: 539
Dvorec (Trhové Sviny): 183, 197, 315, 391, 519
Dvoreček (Jindřichův Hradec): 52
Dvoretice (Blatná): 70, 71
 Viz také Dvoretický dvůr → Dvoretice (Blatná)
Dvoretický dvůr → Dvoretice (Blatná): 70, 71
Dvory (Prachatice): 325, 326, 360, 481, 645, 648, 649
 čp. 11: 325, 326, 360, 481, 645, 648, 649

Dvory nad Lužnicí (Vitorazsko/Schrems): 63
Dvořiště → Smržov (Lomnice nad Lužnicí): 399
Dynín (Lomnice nad Lužnicí): 427

E
Eisenstein
 Viz Železná Ruda (Nová Paka)
Eš (Pacov): 159, 161, 163, 571, 666
 čp. 8: 670
 čp. 20: 159, 161, 571, 666, 670

F
Filipova Huť (Kašperské Horny): 6
Florencie (Firenze, Itálie): 453, 46
Frantoly (Chvalšiny): 35, 42
Frýdava (Vyšší Brod): 36
Frymburk (Sušice)
 Viz také Frymburský dvůr → Frymburk (Sušice)
Frymburk (Vyšší Brod): 35, 42
Frymburský dvůr → Frymburk (Sušice): 35
Fürstenhut
 Viz Křižecí Pláně (Vodňany)

G
Gabrielka (Kamenice nad Lipou)
Geras, klášter (Dolní Rakousy, Rakousko)
Glöckelberg
 Viz Zvonková (Horní Planá)
Gmünd, okolí (Dolní Rakousy, Rakousko)
Gmunden (Horní Rakousy, Rakousko)

H
Habendorf
 Viz Ovesná (Horní Planá)
Habry (Habry): 459
Halámky (Vitorazsko/Schrems): 19
Hamerské Domky → Kvilda (Písek): 688, 689
Hamerský mlýn → Staré Dobrušky (Krumlov): 677
Hamr (Veselí nad Lužnicí): 209, 400
 čp. 3: 400
 čp. 13: 428, 429
Hamry, svobodná rychta → Milevsko (Milevsko): 51
Hartmanice (Veselí nad Lužnicí): 624
Hartunkov (Nové Hradý): 676
Hašlovice (Český Krumlov): 675
 čp. 6: 680
 čp. 14: 680
 čp. 16: 678, 679
Hatín (Jindřichův Hradec): 207
 Viz také Holenská bašta → Holenský chův Hradec)
Heiligenkreuz, klášter (Dolní Rakousy, Rakousko): 35
Hejná (Horažďovice): 222
 čp. 33: 222
Helfenburk, zřícenina hradu (Vodňany): 360
Heřmaň (České Budějovice): 59
Heřmaň (Protivín): 35

Ž

Záhoř, 468, 469, 470, 471, 626
Záhořov (Trhové Sviny): 29
Záhořov, dříve Záluží (Trhové Svi-
ny): 636

Zámek (Soběslav): 237, 290, 346,
3, 428, 473, 475, 512, 520, 564,
6, 624, 625, 628
Zámek, 428, 624
Zámek

Ž

Zábr, 473, 475, 624, 625
Zábr, 347, 512, 626
Zábr
Zábrnice (Mladá Vožice): 667

Zábrdlov: 30
Zábrdlov, 686
Zábrdlov
Zábrdlov (Volary): 72, 73
Zábrdlov, 243, 399
Zábrdlov
Zábrdlov, 636, 639
Zábrdlov
Zábrdlov

Zábrdlov (České Budějovice): 433, 435
Zábrdlov, 435
Zábrdlov nad Vltavou): 211, 217, 366,
39, 397, 401, 411, 413, 587, 588,
60
Zábrdlov, 368, 395, 587, 588, 590
Zábrdlov

Zábrdlov, 588, 590
Zábrdlov nad Vltavou): 587
Zábrdlov): 45
Zábrdlov (Chvalšiny): 38
Zábrdlov): 45, 51
Zábrdlov): 30, 103, 104, 260, 356,
6, 651, 654
Zábrdlov, 260, 356, 357, 383, 651,

Zábrdlov, 304
Zábrdlov): 10, 81, 144, 206, 368,
6, 648, 650, 651

Zábrdlov, 649
Zábrdlov
Zábrdlov
Zábrdlov, 144—145, 206, 649, 651
Zábrdlov

Zábrdlov, 662, 663, 664
Zábrdlov
Zábrdlov, 667, 670
Zábrdlov): 51
Zábrdlov → Zlatá Koruna (Křem-
loš)
Zábrdlov nad Vltavou): 520
Zábrdlov nad Lužnicí): 520

Zmrhalský mlýn → Soběslav (Soběslav): 477
Zrcadlová Huť (Chvalšiny): 56
Zuklín (Kašperské Hory): 70
Zuklín, dvůr → Zuklín (Kašperské Hory): 70
Zvěřetice (Netolice): 594
Zvíkov, hrad → Podhradí (Písek): 34, 35, 83
Zvíkov (Sušice): 651, 653, 654, 655
čp. 2: 654
čp. 3: 651, 653
Zvonková (Horní Planá): 72, 74
Zwettl, klášter (Dolní Rakousy, Rakousko): 29

Ž

Žabovřesky (České Budějovice): 44
Žár (Nové Hradky): 29
Žďár (Horažďovice): 165, 642
Žďár (Kaplice): 635
čp. 3: 635
Žďár (Protivín): 608
Žebrákov (Milevsko): 661, 662, 663, 664
čp. 1: 663
čp. 12: 661, 663
Železná Ruda (Nýrsko): 51
Želiv (Humpolec)
Viz též Želiv, klášter → Želiv (Humpolec)
Želiv, klášter → Želiv (Humpolec): 29
Želiv, okolí (Humpolec): 29
Želnavá (Horní Planá): 45
Žíteč (Třeboň): 543, 547, 634
Živohošť (Neveklov): 270
čp. 22 býv.: 270, 271
Žižkův dvorec, zaniklý dvůr → Trocnov, dříve
Záluží (Trhové Sviny): 580, 581
Žumberk (Nové Hradky): 676
čp. 16: 676
Žumberk (Vyšší Brod): 34

Památkově chráněná sídla na historickém území jižních Čech (Karel Kuča)

Jihočeský kraj

památkové rezervace lidové architektury: **Dobrá**, 1995, Prachatice, Stožec, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Holašovice**, 1995, České Budějovice, Jankov, nařízení vlády 127/1995 Sb. (VPR je památkou na Seznamu světového dědictví UNESCO); **Klečaty**, 1995, Tábor, Zálší, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Komárov**, 1995, Tábor, Komárov, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Malé Chrástany**, 1995, České Budějovice, Sedlec, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Mazelov**, 1995, České Budějovice, Mazelov, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Mažice**, 1995, Tábor, Mažice, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Nahořany**, 1995, Strakonice, Čestice, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Plástovice**, 1995, České Budějovice, Sedlec, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Stachy**, 1995, Prachatice, Stachy, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Vlastiboř**, 1995, Tábor, Vlastiboř, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Vodice**, 1995, Prachatice, Lhenice, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Volary**, 1995, Prachatice, Volary, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Záboří**, 1995, České Budějovice, Záboří, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Zálší**, 1995, Tábor, Zálší, nařízení vlády 127/1995 Sb.; **Záluží**, 1995, Tábor, Vlastiboř, nařízení vlády 127/1995 Sb.

památkové zóny lidové architektury: **Bavorovice**, 1990, České Budějovice, Hluboká nad Vltavou, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Bechyňská Smoleč**, 1995, Tábor, Sudoměřice u Bechyně, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Bošilec**, 1990, České Budějovice, Bošilec, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Božejov**, 1990, České Budějovice, Žár, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Břehov**, 1995, České Budějovice, Břehov, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Budičovice**, 1995, Písek, Skály, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Čertyně**, 1990, Český Krumlov, Dolní Třebonín, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Debrník**, 2005, Tábor, Hlavatce, vyhláška MK 413/2004 Sb.; **Dobčice**, 1990, České Budějovice, Záboří, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Dynín**, 1990, České Budějovice, Dynín, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Hrutkov**, 2005, Jindřichův Hradec, Hospřiz, vyhláška MK 413/2004 Sb.; **Chaluupy**, 1995, Prachatice, Stachy, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Jiřetice**, 1995, Strakonice, Čepřovice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Kloub**, 1995, Strakonice, Pohorovice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Kojákovice**, 1990, České Budějovice, Jílovice, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Koječín**, 1995, Strakonice, Čepřovice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Krašovice**, 1995, Písek, Čížová, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Krnín**, 1995, Český Krumlov, Chlumeč, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Křtětice**, 1995, Strakonice, Vodňany, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Kváskovice**, 1995, Strakonice, Kváskovice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Květov**, 1995, Písek, Květov, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Lažistě**, 1995, Prachatice, Lažistě, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Libotyně**, 1995, Prachatice, Radhostice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Lipanovice**, 1990, České Budějovice, Záboří, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Lutová**, 1990, Jindřichův Hradec, Chlum u Třeboně, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Mahouš**, 1995, Prachatice, Mahouš, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Malíkov nad Nežárkou**, 2005, Jindřichův Hradec, Horní Pěna, vyhláška MK 413/2004 Sb.; **Mirkovice**, 1995, Český Krumlov, Mirkovice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Munice**, 1990, České Budějovice, Hluboká nad Vltavou, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Nedvědice**, 1995, Tábor, Soběslav, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Nová Ves**, 1990, Jindřichův Hradec, Číměř, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Opatovice**, 1990, České Budějovice, Hrdějovice, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Ounuz**, 1995, Tábor, Jistebnice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Pernek**, 1995, Český Krumlov, Horní Planá, vyhláška MK 249/1995 Sb. (ve stavu zániku); **Pístina**, 1990, Jindřichův Hradec, Pístina, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Ponědrážka**, 1990, Jindřichův Hradec, Ponědrážka, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Příbraz**, 1990, Jindřichův Hradec, Příbraz, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Přísloup**, 2017, Prachatice, Chroboly, Opatření obecní povahy č. 1/2017 o prohlášení památkové zóny Přísloup (obec Chroboly, okres Prachatice) a určení podmínek její ochrany; **Putim**, 1995, Písek, Putim, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Rojšín**, 2005, Český Krumlov, Brloh, vyhláška MK 413/2004 Sb.; **Rožnov**, 1990, České Budějovice, České Budějovice, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Smrkovice**, 1995, Písek, Písek, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Svinky**, 1995, Tábor, Vlastiboř, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Třešňový Újezdec**, 1995, Prachatice, Lhenice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Tukleky**, 1995, Písek, Oslov, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Varvažov**, 1995, Písek, Varvažov, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Vitějovice**, 1995, Prachatice, Vitějovice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Vitín**, 1990, České Budějovice, Vitín, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Zahrádka**, 1995, Písek, Kostelec nad Vltavou, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Zbudov**,

1990, České Budějovice, Dívčice, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990; **Zechovice**, 1995, Strakonice, Volyně, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Zlatá Koruna**, 2005, Český Krumlov, Zlatá Koruna, vyhláška MK 413/2004 Sb.; **Zvěřetice**, 1995, Prachatice, Babice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Žebřák**, 1995, Písek, Kovářov, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Žitěč**, 1990, Jindřichův Hradec, Chlum u Třeboně, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990.

historické území Moravy:

památkové zóny lidové architektury: **Plačovice**, 1990, Jindřichův Hradec, Dešná, nepublikovaná vyhláška Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990.

Plzeňský kraj

památkové rezervace lidové architektury: **Dobruška**, 1995, Klatovy, Dobruška, nařízení vlády 127/1995 Sb.

památkové zóny lidové architektury: **Břežany**, 1995, Klatovy, Břežany, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Hradešice**, 1995, Klatovy, Klatovy, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Chanovice**, 2005, Klatovy, Chanovice, vyhláška MK 413/2004 Sb.; **Řesanice**, 1995, Plzeň-jih, Kasejovice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Velké Hydčice**, 1995, Klatovy, Velké Hydčice, vyhláška MK 249/1995 Sb.

Středočeský kraj

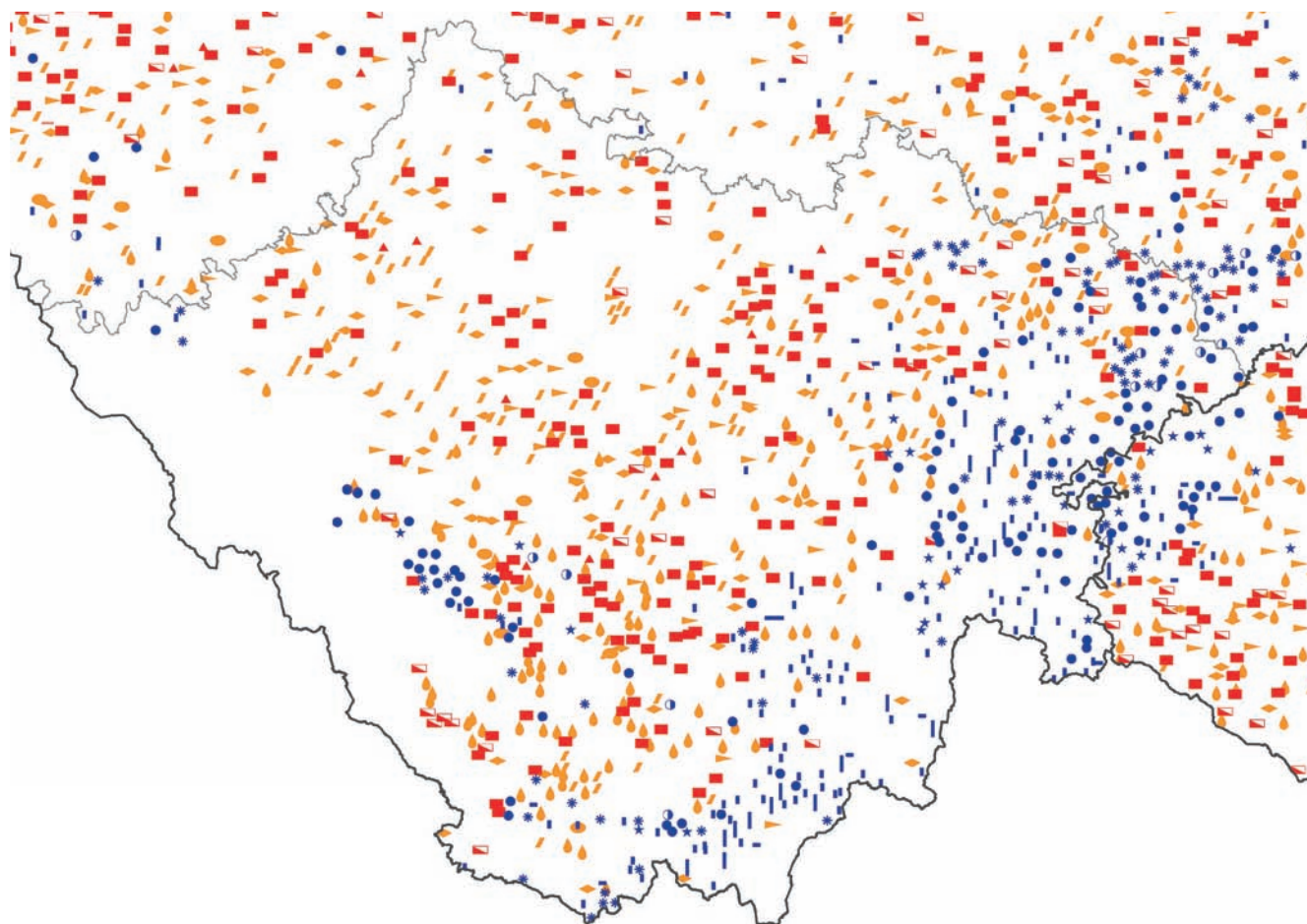
památkové rezervace lidové architektury: **Drahenice**, 1995, Příbram, Drahenice, nařízení vlády 127/1995 Sb.

památkové zóny lidové architektury: **Drahenice-Račany**, 1995, Příbram, Drahenice, vyhláška MK 249/1995 Sb.; **Kojetín**, 2005, Příbram, Petrovice, vyhláška MK 413/2004 Sb.

Kraj Vysočina

památkové zóny lidové architektury: **Zhoř**, 2005, Pelhřimov, Pacov, vyhláška MK 413/2004 Sb.

Pro jednotlivá chráněná území je v přehledu uvedena lokalita, rok, okres, obec a právní norma.

- lánová radiální návěsní (kyjovitá, okrouhlá)
- lánová radiální nepravidelná
- lánová ulicová
- lánová ulicová krátká
- ★ lánová jiná
- valašská lánová
- valašská lánová krátká

- návěsní čtyřstranná
- návěsní dvoustranná
- návěsní dvouřadá (ulicová)
- ulicová široká jihomoravská
- návěsní jednostranná
- ▲ návěsní trojúhelníková

- návěsní kyjovitá
- návěsní okrouhlá (oválná)
- ◇ návěsní vřetenovitá
- ▲ návěsní vidlicovitá
- × návěsní améboidní
- návěsní nepravidelná

- malá návěsní obdélná
- malá návěsní (ostatní tvary)
- malá ulicová
- malá dvorcová
- víska

- parcelační jedno- či víceřadá
- parcelační jednořadá záhumníková
- ★ parcelační ostatní
- ◆ rozptýlená
- ◇ rozptýlená víska
- valašská řetězová

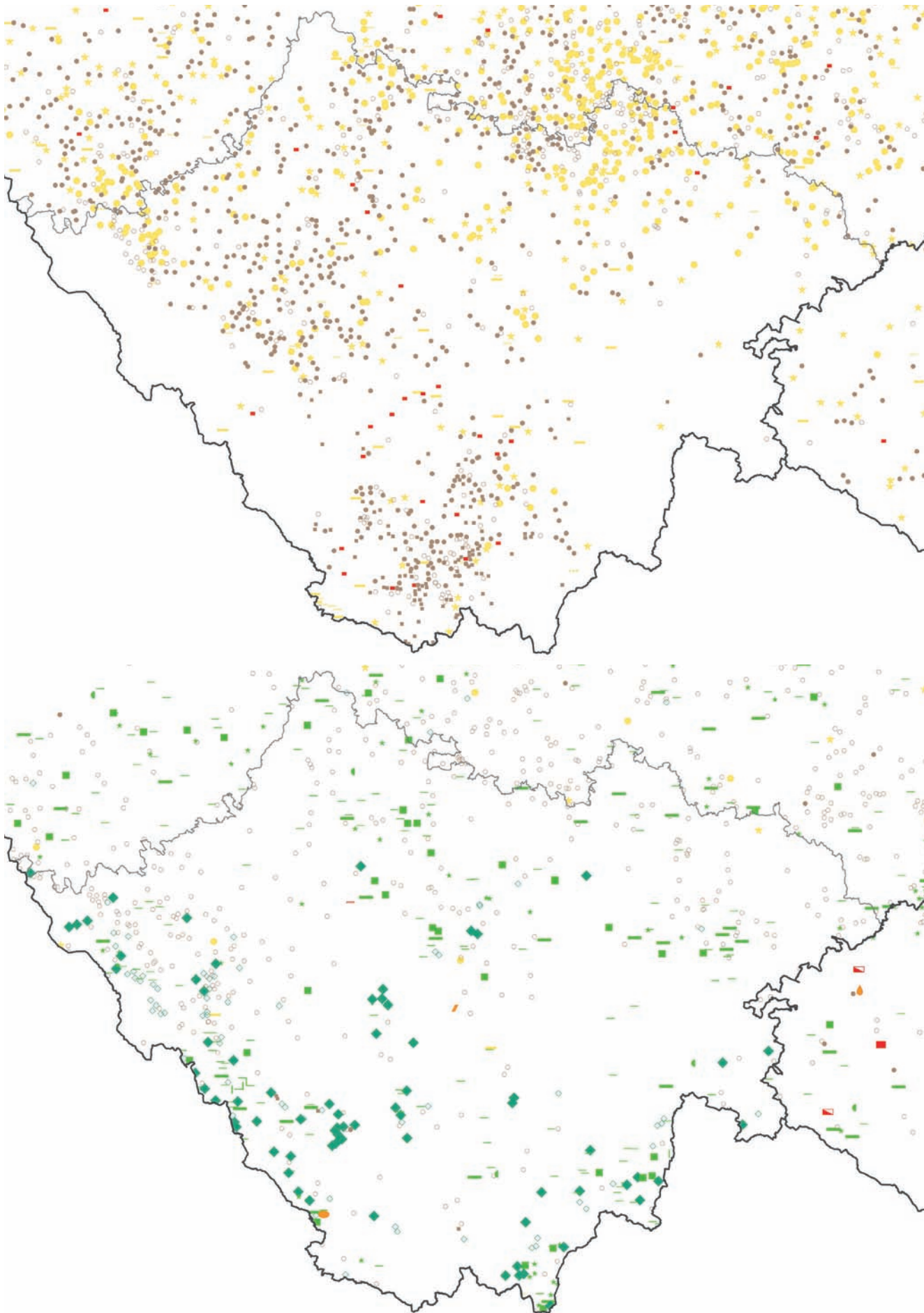
- podél cesty
- shluková (chaotická)
- ... údolní, neorganizovaná
- ulicová
- ★ nevyhraněná

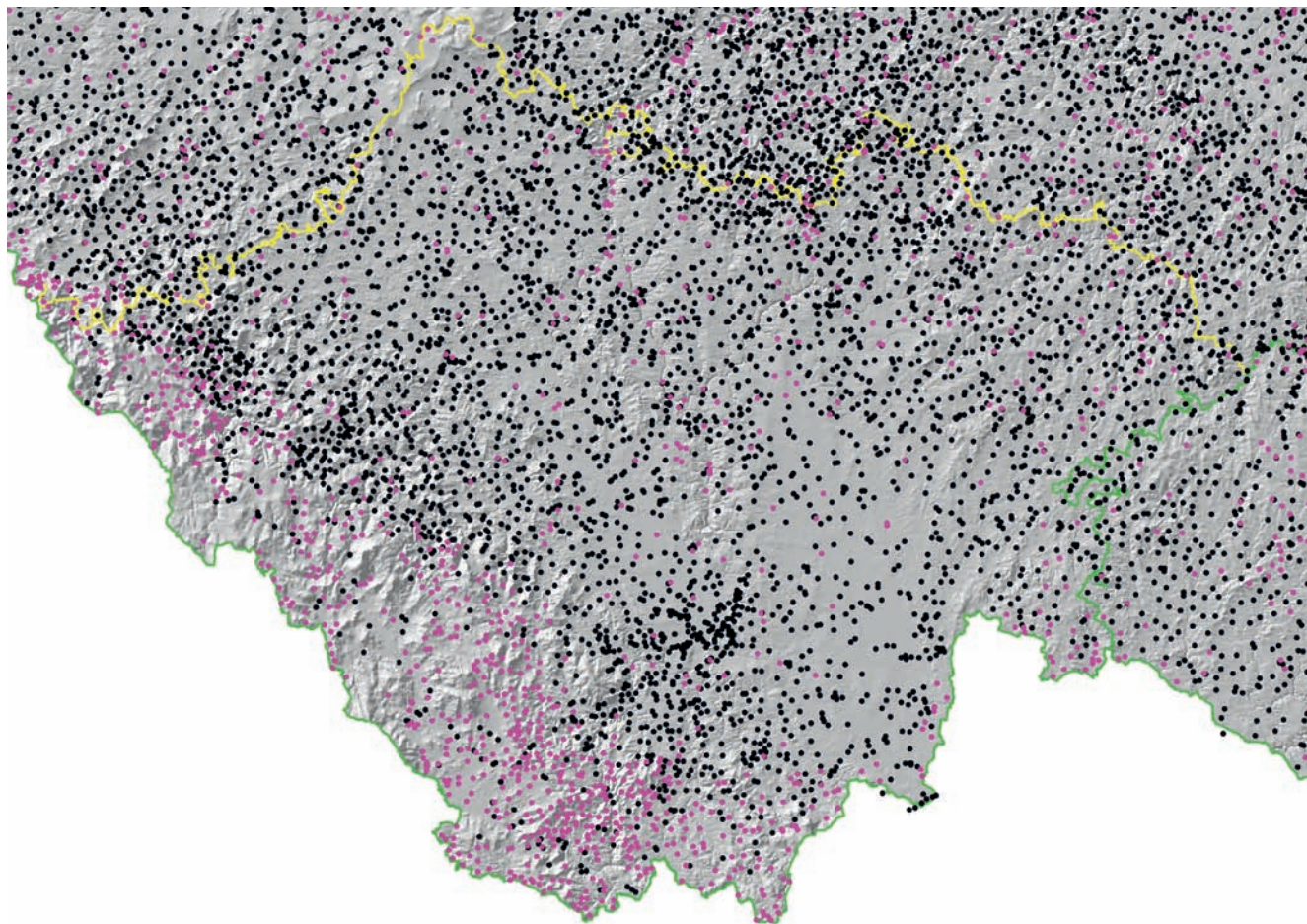
- novodobé sídlo

↑ Mapa lokačních středověkých vesnic v jižních Čechách s vyloučením nejmenších vsí ukazuje nejvýstižněji území, která zasáhla vrcholně středověká přestavba osídlení (KK 2019, CZ_RETRO).

↗ Mapa ostatních středověkých vesnic a vísek v jižních Čechách, tedy nelokačních či velmi malých. Může rámcově evokovat starší sídelní oblast, ale určitě vyjma nejnižší části území, pro kterou jsou typické mj. velmi malé dvorcové vsi a vísky (KK 2019, CZ_RETRO).

→ Souhrnná mapa půdorysných typů novověkých vesnic v jižních Čechách, vzniklých od konce třicetileté války do roku 1848 (KK 2019, CZ_RETRO).

720

↑ Souhrnná mapa zachycující všechna existující sídla (černé body) a rovněž všechna zaniklá sídla (růžové body), ať již jejich zánik spadá do kterékoli doby (KK 2019, CZ_RETRO, mapový podklad ČÚZK).

Přílohou knihy je rovněž CD-ROM, na kterém je umístěna jednak kapitola 11 (Územní okruhy lidové architektury) od Jana Pešty, jednak sken původní knihy *Jihočeská lidová architektura*, vydané v roce 1986, který zajistil Krajský úřad Jihočeského kraje. Tato kniha je dnes již špatně dostupná, proto věříme, že čtenáři tuto formu jejího zpřístupnění uvítají. Digitalizovaný „reprint“ na CD-ROM ve formátu PDF je vybaven záložkami kapitol a umožňuje vyhledávání v textu. Doplněn byl i nově zpracovaný rejstřík, kompatibilní s rejstříkem nové knihy. Heslo rejstříku obsahuje jméno lokality, historický mikroregion a čísla stránek textu. Neobsahuje odkazy na vyobrazení, jejichž velká část je umístěna na vložených obrazových přílohách, jejichž stránky nejsou číslovány. Zpracován byl rovněž seznam ilustrací, které nebyly převzaty do nové knihy. Jejich dokumentární hodnota přirozeně trvá. Ilustrace z textové části knihy jsou označeny číslem strany, ilustrace z obrazových příloh pořadovým číslem obrázku.

Obrazový materiál

Autoři fotografií a ilustrací:

Antonín Ausobský: 524, 525; **Emanuel Baláš:** 148 uprostřed, 149 uprostřed; **Antonín Bednář:** 515 dole, 516, 517 nahoře; **Eduard Brechler:** 502; **Joan Brehms:** 523; **Josef Brož:** 504; **Pavel Břicháček:** 256 vpravo uprostřed; **Jindřich Bubeníček:** 416 nahoře; **Miroslav David:** 324 dole; **Jiří Dluhoš:** 129 uprostřed a dole, 168, 219 nahoře, 297 dole, 309, 315 dole, 333 nahoře, 334 vlevo, 350, 406 uprostřed a dole, 422 nahoře, 423, 424 nahoře, 426 vlevo nahoře, 429 nahoře, 486; **Oldřich Dostál:** 506, 507; **Petr Dostál:** 578, 579 nahoře, 582, 583; **Šimon Eismann:** 151; **Emil Franta:** 389 dole, 394 nahoře, 514, 515 nahoře; **Emilie Fryšová:** 503 vpravo nahoře; **Zdenka Hájková:** 223 uprostřed; **Mikuláš Hulec:** 546 nahoře, 547 nahoře; **Věra Chalupníčková a Miroslav Chalupníček:** 427 vpravo nahoře, 520, 521; **Petr Chotěbor:** 310; **L. Jelínek:** 145 dole, 206; **Vladimír Jeníček:** 181 dole, 186 a 187 uprostřed, 383; **Alois Jirásek:** 452, 503 vlevo nahoře; **Pavel Kadrmas:** 409 vpravo nahoře, 561; **Jakub Karas:** 26, 36, 40, 41 dole, 44 nahoře; **Tomáš Kocourek:** 331 vlevo nahoře, uprostřed, uprostřed a vpravo dole; **Jiří Konopa:** 442; **Pavel Kotál:** 443 dole; **D. Kovář:** 198 nahoře, 317; **Kateřina Kroulíková:** 258; **Vojtěch Kubašta:** 366 uprostřed, 367 uprostřed; **Karel Kuča:** 11 nahoře, 19, 25, 46, 52, 78, 82, 84, 114, 187, 489, 559, 560–561, 567 dole, 573 uprostřed a dole, 574 dole, 588 uprostřed, 589 dole, 590 uprostřed, 602 dole, 604, 607 dole, 608, 609, 611 uprostřed, 612 dole, 614, 619 nahoře, 620 uprostřed a dole, 621, 626 dole, 628, 630, 631 nahoře a dole, 632, 633 nahoře a uprostřed, 636, 649 dole, 652 nahoře, 657 uprostřed, 666 dole, 668 nahoře, 674 nahoře, 675 nahoře, 677 dole, 682 uprostřed, 683 nahoře, 684 dole, 686, 687, 690–691, 718–720; **Jan Lebeda:** 299 nahoře, 415 nahoře; **Radek Liška:** 568 dole, 569 dole, 570, 571 nahoře; **L. Macková:** 171 vpravo uprostřed; **J. Mayer:** 325 dole; **Václav Mencl:** 170 nahoře a uprostřed, 508; **Ivan Minář:** 483, 484, 485 nahoře a uprostřed; **Zdeněk Musil:** 113 dole, 124 uprostřed, 341 uprostřed a dole; **Ivan Náprstek:** 569 nahoře, 572 nahoře a uprostřed, 573 nahoře; **V. Nevšímal:** 181 dole, 186 a 187 uprostřed, 338 dole, 339 dole, 383; **Zdeňka Němcová:** 565; **Jan Novotný:** 522; **Lukáš Pelikán:** 558; **Petr Pešek:** 409 vpravo nahoře, 561; **Jan Pešta:** 276 dole, 571 dole, 574 nahoře, 579 dole, 587 (CD), 588 nahoře, 589 nahoře, 590 nahoře a dole, 591–601, 602 nahoře, 603, 605, 606, 607 nahoře, 610, 611 nahoře, 612 uprostřed, 613, 615–618, 619 uprostřed, 620 nahoře, 622–625, 626 nahoře, 627, 629, 631 uprostřed, 633 dole, 634–648, 649 nahoře, 650, 651, 652 uprostřed a dole, 653–656, 657 nahoře a dole, 658–665, 666 nahoře a uprostřed, 667, 668 dole, 669, 670, 671 dole, 672, 673, 674 dole, 675 dole, 676, 677 nahoře, 678–681, 682 nahoře a dole, 683 dole, 684 nahoře, 685, 688, 689; **O. Placák:** 292 dole; **Jiří Podrazil:** 189 nahoře; **Marek Prchal:** 258; **Bedřich Schráníl a Kamila Schránílová:** 448 uprostřed; **František Slavík:** 469 uprostřed, 517 uprostřed a dole, 518 nahoře; **Jaroslav Spirhanzl-Duriš:** 505; **Zuzana Syrová-Anýžová:** 14, 584; **Václav Šebele:** 409, 500, 509, 510; **D. Šimeček:** 549 dole; **Jiří Škabrada:** 2, 8, 10, 11 dole, 12, 31 dole, 32, 33 dole, 50 uprostřed, 55, 57, 58 nahoře, 59, 60, 61 nahoře, 64 vlevo dole, 64–65 uprostřed a dole, 67 dole, 68, 69 nahoře a uprostřed, 73 nahoře, 74, 89 dole, 92, 94 nahoře, 96–99, 101, 102, 103 nahoře a uprostřed, 105, 106 nahoře, 107, 108, 109 uprostřed, 110 dole, 111 vpravo nahoře a dole, 112 nahoře, 115, 116, 117 dole, 118, 119 dole, 120 uprostřed, 121 dole, 122 vpravo nahoře, 124 uprostřed, 125 vpravo nahoře a uprostřed, 126, 127 nahoře, 128 uprostřed, 135 dole, 136 dole, 137, 138 nahoře a uprostřed, 139, 140, 141, 142 dole, 143, 144 nahoře, 145 nahoře, 148 nahoře a dole, 149 nahoře, 150 dole, 152, 153 dole, 156, 158–167, 169 dole, 172–180, 181 nahoře, 182–184, 185 vpravo nahoře a dole, 190–197, 198 nahoře a dole, 199–204, 205 nahoře a uprostřed, 207, 208, 209 dole, 210, 211 nahoře a uprostřed, 212, 213 vpravo nahoře a dole, 214–218, 219 dole, 220, 221, 222 nahoře, 223, 224 dole, 225–245, 246 dole; 248, 250–255, 256 vlevo nahoře, 257–260, 263 dole, 264–267, 268 dole, 269–273, 274 uprostřed a dole, 275, 276 nahoře, 277 dole, 278–281, 282 vlevo, 284, 285, 286 dole, 287, 288 nahoře a vlevo dole, 289–291, 292 nahoře a uprostřed, 293–296, 297 nahoře, 299 dole, 300, 301 dole, 303 dole, 304 nahoře a dole, 305 nahoře, 306 vlevo dole, 307 vlevo dole, 311 dole, 313 dole, 314, 315 vlevo nahoře, 316, 318, 320 uprostřed, 321 uprostřed a dole, 322 nahoře, 324 nahoře a uprostřed, 326 nahoře, 327, 328, 329 uprostřed a dole, 330, 331 vpravo nahoře, 333 dole, 334–335 dole, 338 nahoře, 339 nahoře, 340, 341, 342, 343, 344 nahoře, 346, 347, 348 vlevo nahoře a dole, 349, 352, 354 vlevo dole, 355, 357–362, 363 vpravo nahoře a dole, 364, 365, 366 nahoře, 367 nahoře, 369–380, 381 dole, 382, 384 vlevo nahoře, 385 nahoře, 386 nahoře, 387, 388, 390–393,

394 uprostřed a dole, 396, 397, 398 nahoře a uprostřed, 399 nahoře a uprostřed, 400 uprostřed a dole, 401, 402, 403 dole, 404, 407 vpravo nahoře, 408 nahoře, 409 vlevo nahoře, 410–413, 414–415 dole, 415 uprostřed, 416 uprostřed a dole, 417–421, 422 vlevo dole, 425, 427 uprostřed a dole, 428, 430 uprostřed, 431 nahoře, 436, 438 uprostřed a dole, 439, 440, 441, 444, 446, 447, 448 nahoře a dole, 449, 450 dole, 451, 452, 453, 454, 455, 460 dole, 461 dole, 462 dole, 463, 464 nahoře a dole, 465 vpravo nahoře, 466 uprostřed, 470 vpravo dole, 471 dole, 472 uprostřed, 473, 474 dole, 475 dole, 476 uprostřed a dole, 477 vlevo dole, 478–481, 482 nahoře, 487, 490 uprostřed a dole, 491 dole, 492 dole, 493–499, 528–536, 537 uprostřed, 538–542, 545, 546 dole, 547 dole, 548 nahoře, 551, 552, 564, 565, 567 nahoře, 568 nahoře, 572 dole, 575–577, 580, 581 dole, 582, 583, 587 (kniha), 671 nahoře, 692; **Jindřich Šlechta**: 277 nahoře; **Daniel Šnejd**: 188 vlevo dole, 189 vpravo dole; **Michaela Špinarová**: 188–189 dole; **Jan Štochl**: 344, 349; **Josef Štochl**: 346; **Alois Terš**: 518 dole, 519; **Miloš Tomek**: 222 dole, 223 uprostřed, 450 nahoře; **Adolf Träger**: 556 vpravo nahoře; **Roman Tykal**: 223 uprostřed, 292 dole, 443 nahoře; **Vaclík**: 283; **Jaroslav Vajdiš**: 169 nahoře, 262, 263 nahoře, 430 dole; **B. Vasiluk**: 292 dole; **Bohumil Vavroušek**: 511, 512, 513; **Svatopluk Voděra**: 123 uprostřed, 124 dole, 146–147 nahoře, 261, 307 vpravo nahoře, 308, 344 dole, 345 dole, 408 dole, 425 uprostřed, 537 nahoře; **Antonín Vodsedálek**: 120 vlevo nahoře, 171 nahoře a dole, 246 nahoře, 327 nahoře, 342; **M. Vojtková**: 485 dole; **Karel Vronský**: 128 dole, 322 uprostřed, 381 uprostřed, 383 nahoře; **Adolf Zikmund**: 222 nahoře, 223 dole

Grafické předlohy:

Pavel Břicháček: 256 vpravo uprostřed; **Vladimír Nekuda**: 89 vlevo uprostřed, 132 nahoře, 141, 251 dole, 386 dole; **Miroslav Richter**: 382 uprostřed a dole; **Zdeněk Smetánka**: 268 nahoře

Zdroje || Reprodukční práva:

Alšova jihočeská galerie v Hluboké nad Vltavou: 556 vpravo nahoře; **Archiv NM**: 170 nahoře a uprostřed, 283, 389 dole, 394 nahoře, 409 dole, 416 nahoře, 503 vpravo nahoře, 508, 510 dole, 511–514, 515 nahoře, 520, 521; **Archiv SOVAMM**: 12, 14, 724–725; **BEKRART, a. s.**: 332 uprostřed a dole; **Blatské muzeum v Soběslavi a Veselí nad Lužnicí** (pobočka Husitského muzea v Táboře): 427 dole a uprostřed; **ČÚZK**: 19, 25, 33 nahoře, 46, 52, 67 nahoře, 78, 82, 84, 151, 406–407 nahoře, 690–691; **EÚ AV ČR**: 113 dole, 120 vlevo nahoře, 124 uprostřed, 127 dole, 148 uprostřed, 149 uprostřed, 171 nahoře a dole, 181 dole, 186, 187 uprostřed, 209 nahoře, 222, 223 uprostřed a dole, 246 nahoře, 292 dole, 327 nahoře, 338 dole, 339 dole, 341, 342, 366 uprostřed, 367 uprostřed, 383, 398 nahoře a uprostřed, 399 nahoře, 427 vpravo nahoře, 448 uprostřed, 450 nahoře, 522; **EÚ MZM**: 469 uprostřed, 517 uprostřed a dole, 518 nahoře; **FAPS ČVUT**: 102, 123 uprostřed, 124 dole, 128 dole, 171 vpravo uprostřed, 261, 322 uprostřed, 325 dole, 381 nahoře, 469 dole, 490 nahoře, 491 nahoře a uprostřed; **Fotos**: 526; **JČM**: 503 dole, 515 dole, 516, 517 nahoře, 518 dole, 519, 523; **JIRSA – ARCHITEKTI, s. r. o.**: 548 uprostřed a dole, 548 nahoře a uprostřed; **KÚ Jihočeského kraje**: 561 uprostřed; **MAPIRE**: 37, 67 uprostřed, 72 uprostřed, 73 vlevo dole; **NA**: 22–23 nahoře, 39 nahoře, 53, 58 dole, 61 dole, 62, 63 vlevo nahoře, 70, 79 nahoře, 80 dole, 81 uprostřed, 86, 93, 94–97, 101, 103 dole, 106 vlevo uprostřed, 110 uprostřed, 112 vlevo uprostřed, 113 vpravo uprostřed, 114 vlevo dole, 117 dole, 118 vpravo nahoře, 119 dole, 121 vpravo nahoře a dole, 125 nahoře, 130–134, 135 vpravo uprostřed, 136, 137, 144 uprostřed, 146 uprostřed, 147 uprostřed, 153 nahoře, 155 vpravo uprostřed a dole, 185 vlevo nahoře, 211 vpravo dole, 213 vlevo nahoře, 286 vpravo nahoře, 306 vpravo dole, 321 vlevo nahoře, 326 dole, 329 vpravo nahoře, 331 vlevo dole, 332 nahoře, 354 vpravo dole, 385 vlevo dole, 395 vpravo nahoře, 398 dole, 427 vlevo nahoře, 465 vlevo nahoře, 466 uprostřed nahoře, 482 vlevo dole, 492 nahoře; **NPÚ**: 560–561, 564 nahoře; **NZM**: 500, 504, 509, 510 nahoře a uprostřed; **PNP**: 452, 503 vlevo nahoře; **Regionální muzeum v Českém Krumlově**: 271; **RÚIAN**: 25, 187 dole, 489, 560–561, 690–691; **SOA v Třeboni**: 49 nahoře a dole, 50 nahoře, 55, 57, 58 nahoře, 59, 60, 61 nahoře, 64 vlevo dole, 64–65 uprostřed a dole, 67 dole, 68, 69 nahoře, 73 nahoře, 74, 76 nahoře, 77, 129 uprostřed a dole, 168, 297, 298, 299 nahoře, 301 nahoře, 302, 303 nahoře a uprostřed, 304 uprostřed, 309, 311, 312 nahoře, 313, 315 dole, 316 dole, 319, 333 nahoře, 334, 350, 389 nahoře a uprostřed, 399 dole, 405 dole, 415 nahoře, 423 dole, 426 vlevo nahoře, 432–435, 437, 468, 469 nahoře, 470 nahoře, 471 nahoře; **SOKA České Budějovice**: 183, 197 uprostřed, 198 nahoře, 287, 314, 315 vlevo nahoře, 316 nahoře, 317, 391 nahoře, 422 uprostřed, 456–459, 460 nahoře, 461 nahoře a uprostřed, 462 nahoře a uprostřed; **SOKA Jindřichův Hradec**: 219 nahoře, 422 nahoře, 423 nahoře, 424 nahoře, 429 nahoře; **SOKA Písek**: 90–91; **SOKA Prachatice**: 344 nahoře, 346, 348 dole, 349 nahoře, 479; **SOKA Strakonice**: 476 nahoře; **SOKA Tábor**: 224 nahoře, 227 dole, 315 vpravo nahoře, 335 nahoře, 336, 337, 368, 390, 400 dole, 401 dole, 410 dole, 425 nahoře, 429 dole, 436 nahoře, 470 vlevo dole, 471 uprostřed, 472 nahoře,

473 uprostřed, 474 uprostřed, 475 uprostřed, 477, 478; **Soukromý archiv Petra Dostála**: 506, 507, 524 uprostřed; **Stempel a Tesař** (architektonická kancelář): 550; **SÚRPMO**: 564 dole, 565 nahoře; **ÚAZK**: 22–23 uprostřed a dole, 24, 31 nahoře, 33 nahoře, 39 uprostřed a dole, 41 nahoře, 42, 43, 44 dole, 45, 49 uprostřed, 51, 54, 63 vpravo nahoře, 64–65 nahoře, 69 dole, 71, 72 dole, 73 vpravo dole, 75, 76 dole, 79 dole, 80 nahoře a uprostřed, 81 nahoře, 100, 104, 106 vlevo dole, 109 nahoře a dole, 111 nahoře vlevo a uprostřed, 112 vpravo uprostřed, 117 uprostřed, 119 nahoře, 120 vpravo nahoře, 121 uprostřed nahoře, 122 vlevo nahoře, 124 nahoře, 129 nahoře, 135 vpravo nahoře, 138 dole, 142 nahoře, 150 vpravo nahoře, 153 uprostřed, 154–155 vlevo a vpravo nahoře, 170 dole, 187 nahoře, 205 dole, 211 vpravo dole, 274 vlevo nahoře, 282 vpravo nahoře, 288 vpravo dole, 305 uprostřed, 307 vpravo dole, 312 dole, 320 nahoře, 321 vpravo nahoře, 323, 325 uprostřed, 329 uprostřed nahoře, 345 nahoře a uprostřed, 348 vpravo nahoře, 356, 363 vlevo nahoře, 384 vpravo nahoře, 385 vpravo dole, 395 vlevo nahoře, 400 nahoře, 403 nahoře, 405 nahoře, 408 uprostřed, 422 vpravo dole, 424 dole, 426 vpravo nahoře, 431 uprostřed, 438 nahoře, 464 uprostřed, 465 dole, 466 vlevo a vpravo nahoře, vlevo a vpravo dole, 482 vpravo dole, 488, 581; **UPVISION**: 26, 36, 40, 41 dole, 44 nahoře; **Videopress MON**: 563

Soupis obsahuje všechny údaje, které byly ke dni vydání známy. Pokud by se vyskytly nové skutečnosti, uvítáme jejich sdělení.

Fotografie na obálce: Smrkovice, sýpka u čp. 23 z roku 1646 s naivní rytou výzdobou (KK 2012).

Frontispice: Horní část pilastrového motivu na návesním průčelí usedlosti čp. 9 v Záluží u Vlastiboře ze štukové výzdoby, datované rokem 1870 (JŠ 1978).

Zkratky

AM – archiv města,

AO – archiv obce

AV ČR – Akademie věd České republiky, v. v. i.

AVU – Akademie výtvarných umění v Praze

CK – Český Krumlov

CZ_RETRO – retrospektivní (geografický)

informační systém sídelních lokalit Čech,

Moravy a Slezska

č. ev. – číslo evidenční

čp. – číslo popisné

ČAVU – Česká akademie věd a umění

ČVUT – České vysoké učení technické v Praze

ČÚZK – Český úřad zeměměřický a katastrální

EÚ AV ČR – Etnologický ústav Akademie věd

České republiky, v. v. i.

EÚ MZM – Etnografický ústav Moravského

zemského muzea

FAPS – Fakulta architektury a pozemního

stavitelství při ČVUT

JH – Jindřichův Hradec

JČM – Jihočeské muzeum v Českých

Budějovicích

KPZ – krajinná památková zóna

KTVA – Katedra teorie a vývoje architektury

k. ú. – katastrální území

MZM – Moravské zemské muzeum v Brně

NM – Národní muzeum v Praze

NVČ – Národopisný věstník československý

NZM – Národní zemědělské muzeum v Praze

OAE – Obrazový archiv etnografie (fond

v Archivu NM)

OU – okresní úřad

p. č. – parcelní číslo (pozemková parcela)

PK – pozemková kniha

PNP – Památník národního písemnictví

RÚIAN – Registr územní identifikace adres

a nemovitostí

ŘkfÚ – římskokatolický farní úřad

SHP – stavebněhistorický průzkum

SM – Sbírka matrik Jihočeského kraje (fond

SOA v Třeboni)

SOA – Státní oblastní archiv

SOKA – Státní okresní archiv

SOVAMM – Společnost pro obnovu vesnice

a malého města, z. s.

SÚPPOP – Státní ústav památkové péče

a ochrany přírody v Praze

SÚPP – Státní ústav památkové péče

SÚRPMO – Státní ústav pro rekonstrukce

památkových měst a objektů

st. p. č. – parcelní číslo (stavební parcela)

ÚAZK – Ústřední archiv zeměměřictví

a katastru

ÚEF ČSAV – Ústav pro etnografii

a folkloristiku Československé akademie věd

UNESCO – United Nations Educational,

Scientific and Cultural Organization

ÚSKP – Ústřední seznam kulturních památek

VPR – vesnická památková rezervace,

VPZ – vesnická památková zóna,

Vs – velkostatek

ZSV – zaniklá středověká vesnice

Zkratky autorů fotografií: KK – Karel Kuča,

IN – Ivan Náprstek, **JP** – Jan Pešta,

JŠ – Jiří Škabrada, **RT** – Roman Týkal

Prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc.

Narozen 20. 2. 1946 v Praze. Architekt, stavební historik, pedagog a publicista. Vystudoval na Fakultě stavební ČVUT, obor architektura (1969). Po absolvování vojenské služby interní aspirantura na Fakultě architektury ČVUT (1971–1974). Poté působil krátce na Archeologickém ústavu ČSAV jako „kopáč“ na oddělení archeologie středověku, v letech 1974–1986 pracoval v průzkumovém středisku Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů, v atelieru lidové architektury. Následovala příprava prohlášení vesnických památkových rezervací a zón v tehdejší Státní ústavu památkové péče a ochrany přírody v letech 1986–1989, kde vedl oddělení lidové architektury, archeologických a technických památek. Poté od roku 1989 (s přerušením 2007–2008) působil na Fakultě architektury ČVUT v Praze, od roku 2003 na Univerzitě Pardubice (Filozofická fakulta – Ústav historických věd; od roku 2008 rovněž Fakulta restaurování v Litomyšli). V mezidobí působil i na dalších univerzitách, které do svých programů zařazovaly poznávání historických staveb – Západočeské univerzitě v Plzni, Fakultě stavební ČVUT v Praze, Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy a Vysoké škole chemicko-technologické v Praze. Specialista na lidovou architekturu (od poznávání nejstarších vesnických staveb až po problém „slušného chování“ novostavby na české vesnici), autor mnoha knih a odborných textů, který se v oblasti stavebněhistorických průzkumů zaměřuje na lidové stavitelství a výzkum historických konstrukcí. Školitel řady doktorandů, kteří dnes již patří k významným odborníkům (Michael Rykl, Martin Ebel, Ivan Minář a další). V roce 2016 byl oceněn za dlouholetou činnost jako osobnost památkové péče, v roce 2019 obdržel oborovou Cenu Jože Plečnika za celoživotní přínos české památkové péči.

Ing. arch. Karel Kuča

Narozen 13. 4. 1961 v Chlumci nad Cidlinou. Historik architektury a urbanismu, výtvarník, fotograf, publicista. Je absolventem Fakulty architektury Vysokého učení technického v Brně (1980–1985). V letech 1986–1991 pracoval v památkových ústavech v Brně a Českých Budějovicích, od roku 1991 je osobou samostatně výdělečně činnou. Jeho nejobsáhlejší dílem je osmisvazková encyklopedie Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (1996–2011; 2012 cena Slovník roku za celé dílo). Přispěl odbornou argumentací k přijetí novely obecního zákona č. 234/2006 Sb. ze dne 25. 4. 2006, která vstoupila v platnost dne 1. 7. 2006 a vrátila do české legislativy pojem „městys“ a umožnila navrácení historického titulu „město“ či „městys“ všem obcím, které jej měly před rokem 1954. Je autorem databáze a geografického informačního systému všech sídelních lokalit v českých zemích CZ_RETRO. Je spoluautorem první syntetické publikace mapující dřevěnou sakrální architekturu v celoevropském rámci: Dřevěné kostely a zvonice v Evropě (2009, s Jiřím Langrem, 2011 oceněno Cenou European Union Prize for Cultural Heritage/Europa Nostra Awards). Je autorem zhruba 35 knih z oblasti historie urbanismu a architektury i teorie a praxe památkové péče. Je individuálním členem ICOMOS i exekutivního výboru jeho Českého národního komitétu. Podílel a podílí se na výzkumných projektech. Kromě odborné práce se zabývá rovněž fotografií (zejména fotodokumentací památkově hodnotných staveb a sídel, ale též krajiny v rámci celé Evropy) a grafikou. V roce 2019 obdržel oborovou Cenu Jože Plečnika za celoživotní přínos české památkové péči.

Mgr. Ivan Náprstek

Narozen 29. 3. 1983 v Kladně, absolvent kulturních dějin na pardubické univerzitě a veřejné správy na CEVRO Institutu. Profesně se věnuje památkové péči, v současné době působí jako památkář na Krajském úřadě Jihočeského kraje. Je spoluautorem publikací *Ten dům – Příběh Riegerovy 49 v Českých Budějovicích* (2017) a *Ta továrna – Příběh Riegerovy 51 v Českých Budějovicích* (2018).

Jan Pešta

Narozen v 19. 5. 1973 v Praze – Vršovicích. Architekt, stavební historik, pedagog. Absolvent fakulty architektury ČVUT (diplomová práce u Prof. ing. akad. arch. Václava Girsy, 1997); profesně ho ovlivnil též Prof. Ing. arch. Jiří Škabrada. Po studiu pracoval v letech 1998-2008 na středočeském pracovišti NPÚ jako terénní a koncepční pracovník se zaměřením na lidovou architekturu, urbanismus sídel a technické památky. Zde mimo jiné připravoval návrhy na městské, vesnické a krajinné památkové zóny.

Současně se od roku 1998 věnuje jako soukromý architekt zpracování stavebněhistorických průzkumů, mj. lidových staveb a technických staveb. Systematicky se zabývá výzkumem lidové architektury a vesnic; v letech 2007-11 hlavní řešitel grantového projektu MKČR „Encyklopedie českých vesnic“. Jeho zájem se soustřeďuje především na poznání regionálních forem lidové architektury a půdorysného uspořádání sídel. Od roku 2009 vyučuje na Fakultě architektury ČVUT, na VŠCHT Praha, obor restaurování památek a od roku 2015 též na AVU. Je autorem dosud pětidílné Encyklopedie českých vesnic a knihy *Rekonstrukce roubených staveb* a spoluautorem dalších knih a publikací (např. *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I-IV*).

Roman Tykal

Narozen 19. 1. 1956 v Klatovech. Fotograf, publicista, regionální historik. Kronikář města Měčína, redaktor časopisu *Pod Zelenou Horou*. Od mládí se zabývá historickou dokumentací a především fotodokumentací lidové architektury, vesnických staveb a vesnice, i osobnostmi fotografů. Cenným přínosem jeho badatelské činnosti je systematické úsilí o identifikaci objektů zachycených na těchto dokumentech, jehož výsledkem je vedle desítek článků, příspěvků a studií publikovaných v odborných sbornících a časopisech i jeho vlastní bohatý fotoarchiv.

725

↑ Kolegium SOVAMM v Trstěnici; zleva Radium Urbánek, Jiří Syrový, Roman Tykal, Karel Kuča, Jiří Škabrada a Zuzana Syrová-Anýžová (KK 2004; archiv SOVAMM).

Lidová architektura v jižních Čechách

Autor / editor: Jiří Škabrada

Spoluautoři: Karel Kuča, Ivan Náprstek, Jan Pešta, Roman Tykal

Obrazový materiál viz s. 721–723

Překlad anglických a německých textů: Zdeňka Šafaříková

Grafická úprava: Zuzana Syrová-Anýžová

Vydavatel:

Společnost pro obnovu vesnice a malého města, z. s., Kuršova 30, 635 00 Brno

Tisk: Tiskárna Havlíčkův Brod, Husova ulice 1881, 580 01 Havlíčkův Brod

Vydání druhé

2021

ISBN 978-80-907440-2-8

ISBN 978-80-907440-1-1 (1. vyd.)

9 788090 744028

